

Bölcsődepedagógiai tanulmányok I.

Szerkesztette:

SZEREPI SÁNDOR

BÖLCSŐDEPEDAGÓGIAI TANULMÁNYOK I.

Debreceni Egyetemi Kiadó

Debrecen University Press

2018

Szerkesztő: Szerepi Sándor

Szakmai lektor: Kissné dr. Korbuly Katalin

ISBN

Kiadta a Debreceni Egyetem Kiadó Debrecen University Press

www.dupress.hu

Felelős kiadó: Bátfai Erika

Készült a Debreceni Egyetem sokszorosítóüzemében 2018-ban

Tartalomjegyzék	3.
Bevezető	4.
1. Mindennapok a bölcsődében	5.
<i>Derbák Julianna: Megfigyelés – figyelem – figyelmesség</i>	6.
<i>Papné Gyöngyösi Katalin: A játzóképesség fejlesztésének lehetőségei kisgyermeknevelőknél</i>	21.
<i>Lovasné Holoda Marianna: Maria Montessori pedagógiája, annak alkalmazási lehetőségei a bölcsődében</i>	39.
<i>Dr. Kocsárné Erdei Viktória: Az ikrek gondozásának bölcsődei aspektusai</i>	62.
<i>Katona Erzsébet: A papírszínházi mesék alkalmazása a bölcsődében</i>	75.
2. Család és intézmény kapcsolata	92.
<i>Nagy Béláné: A szülősegítés lehetőségei, avagy a „korszerű” családpedagógia alapjai</i>	93.
<i>Papné Gyöngyösi Katalin: A szolgáltatást megelőző betekintési lehetőségek a bölcsődébe</i>	117.
3. Különleges bánásmódot igénylő gyermekek nevelése	137.
<i>Dr. Mező Katalin – Nagyné Dézsi Erika: Magatartási problémák felismerése a bölcsődében</i>	138.
<i>Moldvay Ottília – Nagyné Lengyel Emese: Team munka a bölcsődében a fejlődési zavarral küzdő gyermek esetében</i>	161.

Bevezető

A kisgyermekkel foglalkozó pedagógiai írások nem teljesen előzmény nélküliek a hazai szakirodalomban. Azonban a bölcsődepedagógia fogalma csak mostanában kap jelentősebb életteret, egyebek között azzal, hogy az óvodáskort megelőző nevelési témák egyre jobban fókuszba kerülnek a területet kutatók tevékenységében is.

Jelen kötet kettős céllal készült. Egyrészt némileg hiánypótló kiadvány, hiszen olyan a bölcsődei nevelésre szorító írásokban, melyek alapos módszertani ismeretekkel felvértezve tárgyalnának a gyakorlatban megjelenő nevelési problémákat, jelenségeket, eddig nem igazán bővelkedtünk. A bölcsődében dolgozó kisgyermeknevelők részére épp ezért - azt gondolom – úttörő vállalkozásról kell, hogy beszéljünk: a témák mindegyike konkrét segítséget jelenhet a bölcsődei szakemberek számára.

Másrészt a tanulmánykötet szorosan illeszkedik a karunkon (DEGYGYK) folyó Csecsemő- és kisgyermeknevelő BA képzésünkhöz is. Az írások jól használhatóak mind az oktatói munkában, mind a hallgatók felkészülésében. Az elkészült tanulmányokat három csoportba rendeztük. Az első rész a bölcsődei élet mindennapi helyzetait igyekszik feldolgozni – a teljesség igénye nélkül. A második az intézmény és a család kapcsolatáról ad rendkívül hasznos tudást. Végül a harmadik tanulmánycsoport a különleges bánásmódot igénylő gyermekek bölcsődei neveléséhez nyújt fontos segítséget. Minden tanulmány címe után jelezzük, hogy mely, a tantervben szereplő tantárgyhoz való felkészüléshez használható az adott írás.

A szerzők elsősorban olyan gyakorlati szakemberek, akik több évtizedes bölcsődei tapasztalattal rendelkeznek és folyamatosan képzik és fejlesztik önmagukat saját területükön. Bevontunk természetesen a szerzőgárdába gyermekpszichológusokat is, illetve karunk egy oktatója is a szerzők között található.

A kötet hasznos forgatásához és tanulmányozásához kívánunk kellemes időtöltést!

A szerkesztő

MINDENNAPOK A BÖLCSŐDÉBEN

MEGFIGYELÉS - FIGYELEM – FIGYELMESSÉG

(A kisgyermekkor pedagógiája)

DERBÁK JULIANNA

Szaktanácsadó

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye
Debrecen

1. Bevezető

Mindennapi életünkben a körülöttünk zajló eseményeket hol megfigyeléssel, hol feljegyzéssel, hol érzelmeinkkel, hol tudatosan, hol tudattalanul, de valamilyen módon biztosan rögzítjük. Megfigyelhetünk azért, mert előttünk történik valami, és kiválaszthatjuk a történésekből, mert érdekel, kíváncsiak vagyunk valamire. Minden fontos dolgot megfigyelünk, hogy azokból a későbbiekben következtetéseket, ok-okozati összefüggéseket, tanulságokat vonjunk le. Kisgyermeknevelőként ezek a megfigyelt jelenségek rögzítése különösen fontos szakmai terület. A gyermekek megfigyelése, a tapasztalatok leíró rögzítése munkánk mindennapi részévé vált. A hétköznapi tudatosabb megfigyelésnek azonban mindig van célja. Amikor tudást, tapasztalatot akarunk szerezni, ennek módja a megfigyelés.

2. A kutatási módszerek bemutatása

A pszichológia, tapasztalatra épülő tudomány, ami meghatározza, milyen módszereket alkalmazhatunk munkánk, kutatásaink során. A megfigyelés, mint pedagógiai kutatási módszer, jelentős történeti múltra tekint vissza. Már a 18. század végéről is fennmaradtak olyan naplójegyzetek, amelyek a gyermekek kötetlen megfigyelésének eredményeit rögzítették. (Wright, H. M., 1960.) Ezekre a megfigyelésekre jellemző volt, hogy természetes környezetben folytak, hosszú ideig tartottak, sok részletre kitértek. Később igyekeztek e megfigyelések időtartamát korlátozni, s a megfigyelők számára bizonyos szabályokat előírni. De ennek a megfigyelési irányzatnak mindvégig jellemzője maradt a természetes környezet, a sokoldalú adatgyűjtés, a megfigyelt személyek alapos megismerése, a megfigyelő nagyfokú szabadsága. A megfigyelések másik típusát – amelyet

rendszeres, strukturált megfigyelésnek szoktak nevezni – ugyancsak figyelemmel kísérhetjük a századforduló óta. Ennek a megfigyelési iránynak a képviselői az objektivitás biztosítását tekintették fő feladatuknak, ezért a megfigyelő számára minél könnyebben rögzíthető megfigyelési kategóriákat dolgoztak ki. Ezen irányzat fejlődésének főbb ismérveit Horn (1914), Puckett (1928) és Wrihstone (1935) munkái jelentik.

A 70-es, 80-as évekre mindkét irányzat képviselői jelentős eredményeket értek el a módszer kimunkálásában, különféle megfigyelési technikák kidolgozásában.

A pszichológia módszertani hátterének megteremtése Wilhelm Wundt és kollegái nevéhez fűződik, aki legtöbb módszerét a természettudományok köréből alkalmazta, de mai modern módszereket is kidolgozott.

Leggyakrabban alkalmazott kutatási módszer a megfigyelés és a kísérlet. Ezeket a kutatási területeket még ki lehet egészíteni további módszerekkel:

- a kérdőív,
- az esettanulmány,
- az interjúkészítés valamint
- tesztek alkalmazásával érhetünk el kutatási eredményeket.

2.1. A megfigyelés

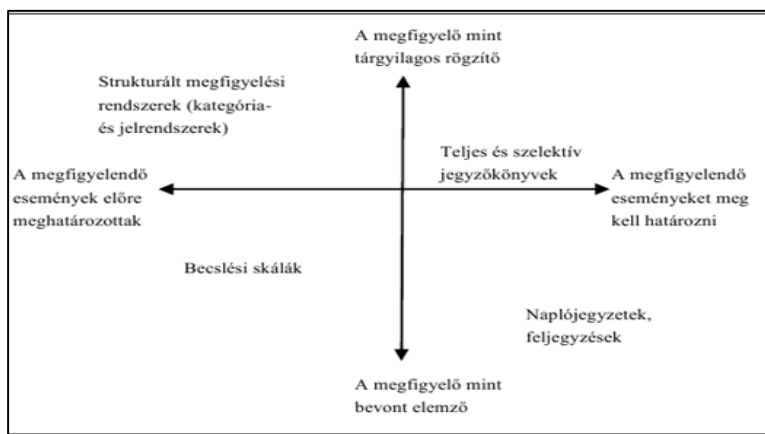
A megfigyelés mind a hétköznapi, mind a tudományos megközelítésben lehetséges. A hétköznapi megfigyelések a környezetünk megismerésére, tapasztalatok gyűjtésére szolgálhat. A tudományos megismerésben a megfigyelés egy céltudatos, tervszerű, objektív tényeken alapuló észlelés (Falus Iván). A pedagógiai folyamatok megfigyelése közvetlen észlelésen alapul, így a megfigyelés folyamatáról hiteles és objektív adatokat kaphatunk.

Az objektivitás a megfigyelés esetében megkívánja, hogy

- a pedagógiai folyamat valóságú legyen,
- a megfigyelő előítéletektől mentes,
- megfelelően képzett legyen,
- a megfigyelés technikája csökkentse a szubjektivitást,
- az adatok értelmezésénél a tényekhez ragaszkodjunk.

A megfigyelési technikát a megfigyelések előkészítése, lebonyolítása, a megfigyelt jelenségek rögzítése és elemzése során alkalmazott eljárások alkotják. Az egyes technikák különböznek abban a tekintetben, hogy a megfigyelés megkezdése előtt véglegesített megfigyelési eszköz a rendelkezésre áll-e, s ez mennyire részletes, milyen mértékben szabályozza a megfigyelő tevékenységét. A megfigyelő a megfigyelés során aktívan részt vesz-e a folyamatban, vagy passzív módon a háttérbe húzódik. A megfigyelés során a jelenségeket természetes formájukban, szövegesen, vagy kódok, számok segítségével rögzíti-e, és a rögzítést a megfigyeléssel egyidejűleg vagy utólagosan kerül rögzítésre. A rögzítés csak mechanikus leírást vagy lényeges következtetések, értékelések meghozatalát igényli-e. A rögzítést a megfigyelő személy közvetlenül, vagy technikai eszközök (magnó, video stb.) segítségével végzi-e.

A megfigyelési technikákat két dimenzió szerint az alábbi ábra (1.sz.) Anderson és Burns (1989) segítségével csoportosíthatjuk. ¹

1. sz. ábra, A megfigyelés dimenziói

2.2. A kísérlet

A kísérlet is történhet természetes környezetben. A kísérlet, mint pedagógiai kutató módszer a leginkább kontrollálhatóbb eszköz. A kutatást végzők a kísérlet során a változókat vizsgálják, a függő és független változókat, amelyeket irányított ellenőrzésük alatt végeznek el. Bölcsődei munkánk során ezzel a kutatási módszerrel csak a legritkább esetben találkozhatunk.

¹

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_531_pedagogia/ch06s02.html#id522346

További vizsgálati módszerek, amelyekkel bölcsődei területen is találkozunk a kérdőívkészítés, az esettanulmány a releváns kutatási lehetőség.

2.3. A kérdőíves kutatás

Kérdőíves kutatás a pedagógiában gyakran használt módszer. Az eljárás előnye, hogy nagyszámú résztvevőhöz eljuttatható, viszonylag rövid időn belül az adatokat elemzésre használhatjuk. Napjainkban gyakori az on-line kérdőív alkalmazása. Kérdőívkészítésnél az egyik legfontosabb a koncepcionalitás. A kérdőíves kutatás egy kvantitatív kutatási módszer, egy standard adatgyűjtés, amely során egy formális kérdőív kiadásával gyűjti be a kutató a fontos adatokat a célcsoporttól. A válaszolók előtt ismert a kutatás célja. Kérdőív használatának előnye egyszerű alkalmazásában, valamint megbízható formájában, nyitott és zárt kérdések alkalmazásában rejlik. A kérdőívek kiértékelése, elemzése is viszonylag egyszerű. Hátrányaként említhető, hogy a válaszadók válaszolási kedve lehet alacsony, valamint a tudatos, nem őszinte válaszok rögzítése. Kérdőíves vizsgálatok alkalmasok a leíró, a magyarázó és a felderítő kutatási célokra, pl. szülők megkérdezése a bölcsődei szolgáltatás minőségéről, bölcsődeválasztási szokásaikról. Szakdolgozók munkahelyi elégedettségi mérése, önértékelése is történhet kérdőív kiadás során.

2.4. Az esettanulmány

Esettanulmányról akkor beszélhetünk, amikor a kutató egy pedagógiai jelenséget vizsgál. A vizsgált eset lehet, egy konkrét esemény, de lehet egy csoport, vagy időszak elemzése is. Az esettanulmány lehetőséget teremt arra, hogy a megfigyelési adatokban mintázatok alapján elméleti konstrukciókat alkothassunk. Az adatok megbízhatósága ezért alapkövetelmény e tekintetben. Bölcsődei szakterületen esetmegbeszéléseket leginkább egy-egy nehezen megoldható, vagy különös megfigyelésen alapuló esetek értelmezéséhez, megoldási javaslat készítésére, kisgyermeknevelői kompetenciaterület bővítéséhez alkalmazunk. Így például konfliktuskezelés, eltérő fejlődés ütemű kisgyermek, vagy magatartás zavarral küzdő kisgyermek ellátásának támogatása, segítése céljából, ahol, a probléma megoldásához, a legmegfelelőbb megoldási stratégiát kell kiválasztanunk, alkalmaznunk.

3. Megfigyelés a bölcsődében

Szakterületem a kisgyermeknevelés-gondozás, ezért tanulmányomban a gyermekmegfigyelésre fókuszálok elsősorban. Nevelői munkánk során emberekkel-gyermekekkel dolgozunk. Nincs két egyforma személyiség, nincs két egyforma gyermek, minden kisgyermek egy-egy önálló egyéniség. Minél jobban ismerjük a gyermekeket, minél többet látunk életükből, annál eredményesebben végezhetjük nevelő-gondozó munkánkat, annál valószínűbb, hogy az életükben adódó nehézségeik leküzdésében tapintatos, együtt érző, támogató segítséget tudunk nekik nyújtani.

A kisgyermeknevelő megfigyelés közben közvetlen kapcsolatban van a megfigyelés „tárgyával” a kisgyermekkel, így a megfigyelését természetes környezetben, kötetlen formában, külső ráhatás nélkül, folyamatosan tudja végezni. A kisgyermeknevelők megfigyelése lehet, ún. strukturált megfigyelési módszer. A strukturált megfigyelés során a megfigyelő kívülálló, aki egy standardizált, előre kialakított rendszer szerint könnyen feldolgozhatóan rögzíti a megfigyelt jelenségeket, ami által a megfigyelés egy objektív folyamattá válik. Az objektív megfigyelés tényekre alapozott, célirányos, tervezett tevékenység, pl. a gyermek spontán mozgásának vagy játéktevékenységének megfigyelése.

Fontos a megfigyelési célok kitűzésénél a pedagógiai jelenségek meghatározása, rögzítése. A megfigyelés tervezésekor meghatározzuk a tervezés célját, helyét, idejét, időtartamát, a megfigyelési periódusokat, az adatrögzítés módját. Gyakorlatban az elterjedt megfigyelési eszköz a jegyzőkönyv készítése, a naplók, a feljegyzések alkalmazása. Bölcsődében az utóbbiak a leginkább alkalmazott módszerek a megfigyelések rögzítésére, így a fejlődési naplók vezetése, valamint speciális esetben, egy-egy megfigyelés feljegyzésben való dokumentálása.

A rendszeresen végzett megfigyelés alkalmas csak arra, hogy egy-egy kisgyermek fejlődéséről, viselkedéséről pontos képet alkothassunk. A rendszeresen végzett megfigyeléssel nemcsak a feltűnőt, a rendkívülit vesszük észre, hanem az apró fejlődési mutatókat is rögzíthetjük. A megfigyelések eredményeit mindig rögzítjük, így nyomon tudjuk követni a kisgyermek fejlődési területein elért, vagy megtorpant állomásait. Követni tudjuk a változásokat. Megfigyelésünk legyen konkrét és az objektivitás elvén alapuló. Azt kell rögzítsük, amit a gyermekek tesznek, ahogyan teszik, amit mondanak, ahogyan mondják, ahogyan és amivel játszanak, ahogyan, amivel mozognak stb.. Törekedjünk arra, hogy figyelmünk ne ragadjon le a gyermek viselkedésének értékelésénél, vagy viselkedésének általános jellemzésénél. A

megfigyelés akkor a legpontosabb, ha a megfigyelő a megfigyelését azonnal rögzíti. Erre azonban a munkafolyamatában kevés lehetősége van a kisgyermeknevelőnek, viszont a csoportnaplóban ezeket a megfigyelési tapasztalatokat napról napra feljegyezheti. A konkrétan leírt tények elemzése alapján már értékelni tudja a gyermek fejlődésmenetét, a gyermek testi, érzelmi változásait.

A tematikus megfigyelések követik leghitelesebben az egyes gyermekre vonatkozó megfigyeléseket. Tematikus megfigyelés esetében egy-egy kiragadott szempont alapján, de több kérdés felvetése mellett figyeljük meg a gyermeket. Például egy gondozási folyamatban az önállósodási törekvéseinek megfigyelése.

Az egyéni megfigyelés során a gyermekek fejlődését, viselkedésük alakulását igyekszünk nyomon követni. Erre alkalmas mód, a saját kisgyermeknevelő rendszer, aki a gyermek bölcsődei tartózkodása alatt végig követi a gyermek fejlődési menetét. Ő végez tematikus megfigyeléseket, ő összegezi, értékeli megfigyeléseit. Ő tud rendszeresen, alapos, hiteles megfigyeléseket rögzíteni a saját gyermekei fejlődéséről. A gyermek fejlődésére vonatkozó megfigyelések rögzítésére a fejlődési napló a legalkalmasabb eszköz. A naplószerű feljegyzés, a megfigyelés hozzájárul az egyéni szokások, az egyéni igények megismerésére, ami után már a bölcsődében is alkalmazni tudjuk az egyéni bánásmód elvét. A kisgyermeknevelő megfigyelései alapján itt fejt ki a gyermek fejlődését segítő, fejlődést támogató terveit, és annak megvalósító módjait, a fejlődés elősegítés útját. A napló metodikailag kevésbé kötött rögzítési forma. A kisgyermeknevelő egy-vagy több szempontból - bölcsődében megadott szempontok alapján - rövidebb, vagy hosszabb ideig figyeli a gyermek tevékenységét, és a számára fontosnak, érdekesnek, lényegesnek mutató megfigyelési eseményeket rögzíti. Ily módon tudja leírni a gyermek testi,- lelki fejlődését tükröző főbb ismérveket, így tudja feltárni a csoporton belül a kapcsolatrendszereket, rögzíteni tudja a gyermekek érési, fejlődési folyamatát. A kisgyermeknevelőnek nyitottnak kell lenni e folyamatban, hiszen így válik képessé a váratlan jelenségek felfedezésére, ezáltal válik képessé hipotéziseinek, terveinek megfogalmazására. A kisgyermeknevelő része a csoportnak, így mint résztvevő megfigyelő előnye, hogy a belső lényegi folyamatok minden más eljárásnál alaposabb megértését teszi lehetővé számára. A napló vezetés hátránya a szubjektivitás, az, hogy minőségük, érvényességük nagymértékben függ a megfigyelő szakértelmétől, érzékenységétől. (Guba, E. G. – Lincoln, Y. S. 1987. Taft, R. 1987). A feljegyzések objektivitásának növelése érdekében javaslatként lehet megfogalmazni, hogy a megfigyelő a regisztrált tényeket és a saját szubjektív értelmezéseit igyekezzen elkülöníteni egymástól.

A megfigyelés módszerét három oldalról kívánom bemutatni:

1. a csecsemő-kisgyermek részéről,
2. a kisgyermeknevelő részéről, és végül
3. a megfigyelés, mint a megfigyelő megfigyelése, azaz a hospitálás folyamatába hogyan illeszkedik a megfigyelés, mint módszer.

4. Megfigyelés a csecsemő, és kisgyermek részéről

A csecsemő születésétől kezdve hihetetlen alkalmazkodó képességgel rendelkezik úgy szociális, mint tárgyi környezete iránt. Ugyanakkor nem elhanyagolható, hogy a szülők és más gondozó személyek, valamint a szakemberek értik-e kellőképpen az újszülött jelzéseit és fejlődési sajátosságait, valamint Ő hogyan értelmezi a körülötte levő világ jelzéseit. Minden csecsemő a saját ritmusa szerint alakítja ki egy 24 órás ciklusban az alvás és ébrenlét viselkedési állapotait. A gyermek adottságai és a környezeti hatások együttesen segítik az egészséges fejlődést, amelynek üteme mindenkor egyénre szabottan valósul meg. A gyermek és a szülő/ gondozó kapcsolata már a megszületés pillanatában kezdődik el. Tanulják egymást. Nemcsak a testi igények kielégítését, a gondozás jelenti az egymásra hangolódás, hanem az érzelmi kapcsolat, a kötődés épülését, a jó szokások kialakítását is. A csecsemő megtanulja szükségleteit jelezni és anyja/ gondozója reakciójából megtapasztalja jelzéseinek következményét, a szükségletének megfelelő kielégítését. Ez a napirend legharmonikusabb kialakításának módja.

A szülő/gondozó és gyermek interakciók alakulása során akkor beszélhetünk a „jó” kötődés jelenségéről (Ainsworth, 1985), ha a gyermek jellemzői valamint a környezet elvárásai, reakciói között megfelelő a kapcsolódás, ha a korai fejlődés az optimális mederben halad, és a későbbiekben egészséges énkép és stabil önbecsülés alakul ki.

A csecsemő már a kezdetektől figyeli a feléje hajló arcot. Az arcot, amely sok - sok érzelmet, kíváncsiságot, szeretetet, gyengédséget tükröz. Megtanulja, ezeket a jelzéseket és hozzá kapcsolódó kommunikációt, metakommunikációs jeleket sajátosan értelmezni. A kisgyermek érzelmi lény, így elsősorban érzelmi töltetűek a válasz reakciói is. Ha mosolyt lát, meglegedés a válasza, hogy biztonságban, szeretett környezetben van, a kiegyensúlyozottság látható rajta; ha komor, bizonytalan arcot lát a kétségbeesés jelenik meg válaszában, akár sírással is reagálhat. Amikor a szülő/ gondozó ölebe veszi, megtapasztalja

annak mozdulatait, mozdulatai gyengédségét, kezének érintését, ami számára a biztonságot, a nyugalmat jelenti. A csecsemő és kisgyermek tapasztalatait érzékszervein keresztül szerzi. A bőr az egyik ilyen taktilis érzékelő szerve. Bőrén keresztül sok-sok információt gyűjt a környezetéről, az őt körül vevő tárgyokról, személyekről, a világról. Gondozása során a bőri ingerek hatnak leginkább rá. A testi kontaktus minősége alapjaiban meghatározza közérzetét. A kellemes mozdulatok hatására a kisgyermek szinte belesimul az érte nyúló, őt tartó kézbe. Ha mindig kellemesen gondozzák, egyre jobban elengedi magát, válasz mozdulataival szinte kéri, hogy vegyél ölbe, ellazítja testét, hogy segítse a soron következő gondozási folyamatot. A szülő/ gondozó mozdulatait önkéntelenül is folytatja, pl.: oldalra fordulásnál emeli lábát, törzsét kissé görbítve segíti a gondozó mozdulatait. Ha számára kellemes ezek a meghitt együttlétek, az gazdagítja, erősíti kapcsolatukat. A számára kellemetlen mozdulatok bizonytalanná, bizalmatlanná teszik, megriad. Ha váratlanul hirtelen érünk a gyermekhez, ez már ijesztő számára, hiszen összerezzen, esetleg felsír. Ha a hozzá érő gondozó erősebb mozdulatokat alkalmaz a gondozás során az számára kellemetlen érzetet kelt. Ilyenkor tapasztaljuk, hogy a gyermek megfeszíti izmait, hiszen nincs előkészített kedves, biztonságot adó érzése, tehát válaszában kifejezi érzését. Tiltakozik. Ha a felnőtt kezéhez kapcsolódó kellemetlen tapasztalatai gyakran megisméltódnak, passzív ernyedtséggel vagy görcsös ellenállással várja a gondozás végét. A kisgyermek közérzete nagymértékben függ attól, hogy a felnőtt hogyan nyúl hozzá, és mozdulatait milyen hangon kommunikálja a gyermek felé. Fontos, hogy mindent közvetítsünk a gyermek felé, mit fogunk vele csinálni, mi a következő mozdulat, miben tud ő a segítségünkre lenni, stb. így tudjuk leginkább együttműködésre, később pedig önállóságra ösztönözni. Kellemetlen tapasztalatainak egyik forrásává válhat bölcsődében a kisgyermeknevelőjének rutinossá vált, rosszul beidegződött mozdulata is. A gyors mozdulatok közben rendszerint a kapcsolat más formája, például a tekintetváltás lehetősége is kizárt a gyermek és kisgyermeknevelője között. Mindez azt közvetíti felé, hogy ami vele, rajta, a testével történik, figyelemre egyáltalán nem méltó, nem fontos esemény.

A csecsemő /kisgyermek étkezése során az ölben tartott gyermek akkor tud pozitív attitűddel az étkezéshez kapcsolódni, ha testhelyzete a felnőtt ölben kényelmes. Ha kezei szabadon mozoghatnak, ha ölben tartása stabil, biztonságos. Étkeztetés közben megfigyeli a kanál közeledését, annak tartalmát hogyan mi módon kínálják neki, milyen ütemben követik egymást a falatok, metakommunikációs jelzésire kap-e választ, ha igen mikor, milyen ütemben, hogyan. Észreveszi-e a kisgyermeknevelője, ha csak rápillant a pohárra, hogy szomjas, hisz szavakkal, még nem tudja magát kifejezni. Megindított, félbe maradt mozdulatai nem elérik e céljukat? Mindez azt is

kifejezi neki, hogy az etetése közbeni eseményeket van-e módjában befolyásolni, hogy metakommunikációs jelzésein, apró pici mozdulatain keresztül ő magát mennyire tekintik egyedinek, személyiségét tisztelik-e? További tapasztalatokat gyűjt az asztalnál való étkezés esetében, hogy ki tudja-e fejezni ízlik-e neki az étel, milyen tempóban és mennyit szeretne belőle elfogyasztani; ezeket a jelzéseit elfogadják, vagy figyelmen kívül hagyják? Mindemellett, ha megfelelő tér áll rendelkezésére a szabad mozgáshoz, a csecsemő megismeri, felfedezi saját testét, kezét nézi, lábát emeli, esetleg még a szájába is veszi, a szabad spontán mozgás lehetőségét kihasználva nyílik meg a körötte lévő tér, és a benne felfedezésre váró játékok, eszközök. A gyermekre legnagyobb hatással azon tapasztalatai vannak, amelyek a róla gondoskodó felnőtt révén szerez; mennyire figyel rá; választ kap-e jelzéseire, szavaira; megérti-e igényeit, kap-e segítséget, ha nehézségei adódnak; támogatja-e önállósodási törekvéseit; kívánsága kielégítésre kerül-e?

Bölcsődében mit tud megfigyelni a gyermek? A beszoktatás alatt jó esetben elsősorban a kisgyermeknevelő személyét kell megismernie, megfigyelnie szülői támogatással, majd tágabb környezetére irányul figyelme. Mindannyian találkoztunk már kételkedő gyermeki tekintettel, mindannyian találkoztunk már síró kisgyermekkel, aki így tiltakozott az őt ért váratlan hatások ellen. Ebből a reakciójából az figyelhető meg, hogy ő nem érzi jól magát még az új környezetében. Neki is időre van szüksége, hogy a saját megfigyeléseit megtegye, tapasztalatait feldolgozza, átérezze annak pozitívumait. Ő nem tervezetten, hanem spontán módon figyel, figyel a új környezetét, amelyből megtapasztalhatja a biztonságot, vagy a veszélyeket. A még nem járó kisgyermeknek emiatt is szükség van védett környezetre, hempergőre, kiságyra a bölcsődei csoportban. Megfigyeli a játékokat, amikkel ismerkedik a bölcsődében, megtapasztalja azok tulajdonságait, majd ezeket a tanulási folyamatokat feldolgozva, összekapcsolva újabb és újabb tapasztalásokkal teljesen más, újabb variációkat hoz létre a játéktevékenysége során. A gyermek megfigyeli társait, azok mozgását a szobában, megfigyeli a játékukat. A társával való gondozás folyamán megfigyeli szeretett kisgyermeknevelőjét, átéli-e ugyanazokat az örömeket ő is, mint társa?

Akkor, amikor a jól kötődő (J. Bowlby, 1985) kisgyermek átéli az elválást az addig biztonságot jelentő szülőtől, akkor a kisgyermeknevelőhöz kell kialakítani az újabb kötődési mintát. Sok szülő fél, hogy ez a kötődés erősebb lesz, mint az anya- gyermek kapcsolat, de kutatások bizonyították, hogy a stabilankötődő kisgyermeknél nem okoz nehézséget, kötődési törést. A szülő-gyermek kapcsolatát negatívan nem befolyásolja, ha közösségbe kerül a gyermek. Megfigyelhető, hogy már beszokott gyermek esetében, akkor, amikor a bölcsődében a szülőtől elválik a gyermek, még akkor is, ha esetleg sír, soha nincs, un. „hármás” kapcsolatban, mindig kettősben. Hogyan értem

ezt? Megfigyelhető, hogy a nehezen elváló kisgyermeket a szülő ölben tarja, de a gyermek mozdulata, testtartása már a kisgyermeknevelő felé irányul. Tehát Ő már döntött, még ha fájdalmas is számára a szülőtől elválnia felsőtestével már a gondozója felé hajol, kezei már őt érintik és nem a szülőt, akkor már „elengedte” a szülőt és már a kisgyermeknevelőhöz kapcsolódik.

5. Megfigyelés a kisgyermeknevelő részéről

A kisgyermeknevelő megfigyelését lehet holisztikus szemléletmódként is értelmezni, hiszen a gyermek fejlődési ütemét követve minden fejlődési területre figyelmet kell fordítania. A kisgyermeknevelő megfigyelései a gyermek, különböző tevékenységeire, megnyilvánulásaira, a gyermek környezetére is kiterjed, függetlenül a gyermek vagy gyermekcsoport korától és fejlettségi szintjétől. A bölcsődében e széleskörű megfigyeléshez tematikus megfigyelési szempont sor segíti a szakemberek munkáját, minden fejlődési területre kitérve. Ezen szempontok segítségével a kisgyermeknevelő tanult szakmai ismeretei alapján tudja rögzíteni a gyermekek fejlettségét. Felismeri az esetleges fejlődésbeli lemaradásokat, és a gyermek egyéni dokumentációjában a tapasztalatok összegzését, a gyermek széleskörű ismerte alapján tudja a fejlődési tervzetét kialakítani, formálni és szükség esetén módosítani. A kisgyermeknevelő megfigyelései alatt tudatosan rögzíti a gyermekek tevékenységét, mit, mivel, hogyan, milyen formában, kivel végez. Megfigyelését az „értő figyelem” módszerével hatékonyabban tudja végezni. Az értő-, aktív figyelem alkalmazásakor a kisgyermeknevelő pozitív attitűddel figyel a gyermeket. Magatartásával, kommunikációjával, testtartásával, teljes hozzáállásával tükrözi a gyermek felé, hogy most rád figyelek, téged hallgatlak, erre kellő időt szán, őszinte érdeklődést mutat a kisgyermek iránt. Mindezt az a kisgyermeknevelő tudja helyesen alkalmazni, aki nem „babaként”, nem „tárgyként”, hanem teljes szuverén egyéniségként, különálló, önálló személyiségként fordul a gyermekek felé, aki el tudja fogadni a gyermek érzéseit, így tud hatékonyan segíteni a gyermek frusztráltságán probléma esetén. Nem könnyű feladat „csak figyelni”, hiszen egy gyermek is érezhet haragot, dühöt, szomorúságot, ezek feldolgozásában van neki szükség a kisgyermeknevelő támogató jelenlétére. A csecsemő, a kisgyermek mozgását, játékát, metakommunikációs megnyilvánulásait, érzelmi állapotát, kapcsolatait figyel a kisgyermeknevelő. Ezekre kell reagálnia úgy, hogy a kisgyermek érezze a teljes törődését, figyelmét, szeretetét, biztonságot teremtő magatartását. Ha megértjük a kisgyermek testbeszédét, megerősítjük vele kapcsolatunkat is. Hiszen minél jobban megértjük gyermekek jelzéseit, annál közelebb kerülhetünk hozzá. Amikor a szülő/gondozó képtelen megérteni azt, ami a gyermek jelezni szeretne, – verbálisan vagy non-verbálisan – akkor

ennek eredményeképpen megnő a gyermek frusztráltsága. A testbeszéd megértése hozzásegít minket ahhoz, hogy tudatosabb és eredményesebb nevelők lehessünk. A megfigyelés során tapasztaltakat megpróbáljuk hasznosítani, a felnőtt is feldolgozza megfigyelésének tartalmát. A megfigyelték hatással vannak arra is, hogy ezután, hogyan gondolkodunk vagy vélekedünk arról az eseményről, jelenségről, amit megfigyeltünk, de hatással van arra is, hogy hogyan fogunk vélekedni, cselekedni akkor, amikor hasonló helyzetbe kerülünk.

A kisgyermeknevelőnek a környezet kialakításánál már figyelemmel kell lenni a gyermek korára, fejlettségére, egyéni igényeire, otthonról hozott szokásrendszerére, hangulatára, érzelmeire.

A gyermek lelki megnyilvánulásait nem lehet közvetlenül megfigyelni, de ezek a jelenségek kifejeződnek a gyermek cselekvéseiben. A cselekvések, a tevékenységek megfigyeléséből már tudunk a gyermek lelki jelenségeire következtetni. A lélektani megismerést segíti a beszéd, a kommunikáció. A kisgyermeknevelő sokféleképpen tudja kifejezni figyelmét, vagy figyelmetlenségét, érdeklődését, támogatását vagy elutasítását. A gyermekkel való együttlét során minden mozzanata közvetít, minden gesztusa kifejez valamit a gyermekek számára. A kisgyermeknevelő szavai, hangja, hangszíne, vagy épp a tekintete, mimikája mind-mind közvetíti a gyermek felé saját érzéseit, attitűdjét. A bizalmon alapuló testi közelség, azt jelzi, elfogadlak téged, örömmel vagyok veled, nyitott vagyok rád. A kisgyermekeknek lételeme a biztonságot nyújtó, szeretetteljes közeg. További alapszükséglete az egyéni fejlődési ütemének tiszteletben tartása, a testi egészségének elősegítése, térben és időben az őt érintő események tükrében önmagát megbecsült, szeretetre méltó személynek élje meg, és fejlődési fokának megfelelően kiismerje magát személyi és tárgyi környezetében. E szükségletek kielégítésre irányuló állandó törekvés határozza meg a kisgyermeknevelő nevelőmunkáját.

A kisgyermeknevelő keze a kisgyermek számára fontos tapasztalatok forrása. Könnyebb a mosolygó arcot, a beszédes magatartást mutatni, mint a finom, lágy kézmozdulatokat. „ *Vercos* szavait szeretném idézni: "A kéz, ha jól megfigyeljük, ugyanúgy tükrözheti az indulatokat, mint az arc - ugyanúgy, sőt még jobban is, mert inkább ki tudja vonni magát az akarat ellenőrzése alól". (Tardos, 1982) „Ez a figyelem azonban csak akkor teljes, ha a kisgyermeknevelő nemcsak szeme és füle segítségével figyel, ha nemcsak szavakkal és mosollyal válaszol, hanem mindig érzékelő, válaszra váró és válaszra kész mozdulatokkal nyúl a gyermekhez. A mozdulatok tudatossága is segít olyan bánásmód megvalósításában, melyben a csecsemő és a kisgyermek valóban jól érzi magát és elégedettségével, derűjével, aktivitásával kedvezően hat a kisgyermeknevelő magatartására is.

A megfigyelést tulajdonképpen a csecsemők és a kisgyermek felé való nyitott hozzáállásban mutatkozó általános gondoskodásnak lehet tekinteni, amely megnyilvánul a rájuk való odafigyelésben, és annak figyelembevételében, hogy éppen mit szeretnének kifejezni, megmutatni. Az az attitűd, amely a megfigyelésből indul ki, gyökeresen megváltoztatja a szakember szerepét és a kisgyermekkel való kapcsolatát.

6. A megfigyelő megfigyelése - hospitálás

A gyermekekkel való együttlét, az interakció optimális fenntartásában a kisgyermeknevelő szenzitivitásának mértéke nagyon fontos tényező. A kisgyermeknevelő érzékenysége jelentős mértékben függ saját személyiségétől, korábbi tapasztalataitól, akár élethelyzetététől, és pszichés állapotától. A szenzitivitás mértéke, azaz hogy a nevelő személye mennyire finoman képes a csecsemő, kisgyermek jelzéseire reagálni, könnyen megfigyelhető. Azt, hogy mennyire figyel a gyermek jelzéseire, azt helyesen értelmezi-e, a jelzésekre adott megfelelő nevelői válasz gyors reakció idővel történik-e, nemcsak a kisgyermek, de egy külső megfigyelő is könnyedén tudja rögzíteni. Erre a leggyakrabban akkor van lehetőség, ha a munkatársi közegbe egy új, esetleg egy pályakezdő kollega érkezik, vagy gyakorlatát töltő hallgató. A hospitálási időszak alatt a mentorkisgyermeknevelő segíti őket a szakmai ismeretek gyakorlati megvalósítását megismerni, az elméleti ismereteket használható gyakorlattá formálni. Így válik a megfigyelőből, megfigyelt személlyé a kisgyermeknevelő.

A hospitálás során nemcsak az új környezettel, a szervezési feladatokkal, hanem a csoportban levő egyes gyerekek sajátosságait, egyedi bánásmódját, saját szokásaikat, reakciójukat, kifejezőmódjaikat is meg kell ismerni, meg kell tanulni, alaposan meg kell figyelni. A felnőtt mellett a gyerekeknek is időre van szükség az új helyzet feldolgozására. Általános gyakorlatként az első napokban, mint külső megfigyelő vesz részt a csoport életében a megfigyelő/gyakornok. Eközben megfigyeli a gyermekek életét, a napirend folytonosságát, követi a napi eseményeket. Megfigyeli a mentorkisgyermeknevelő munkáját, kapcsolatát a gyermekekkel, munkatársakkal, családokkal. Nevelő-gondozó feladatokat csak ezt követően, a mentor iránymutatása mellett végezhet. A gyermekek gondozási folyamatait egy-egy gyermek ellátása után javasolt emelni, ha a gyakornok hiánytalanul, a szakmai alapelvek alkalmazása mellett, kifogástalanul el tudja látni.

A hospitáló gyakornok megfigyelései alatt különös figyelmet fordít:

- a csoport tagjainak megismerésére,

- a fokozatosság megvalósításra,
- az egyéni szokások megismerésére,
- az egyéni bánásmód alkalmazására,
- a gondozási helyzetek értelmezésére, jelentőségére,
- a gyermeki kompetenciakészítés módjára,
- a koragyermekkori intervenciók szemlélet befogadására
- a biztonság megteremtésére,
- a családokkal való kapcsolat kialakítására, minőségére.

A kisgyermeknevelő/gyakornok életében ez az életszakasz - a „betanulás” időszaka - egy intenzív megfigyelési-figyelési-tanulási szakasz, hisz a gyakorlati és elméleti ismereteket „élesben” a gyerekek mellett kell összehangolnia úgy, hogy az elsősorban a gyermekek, a családok, és a saját maga számára is elégedettséget mutasson. Fontos, hogy örömteli felfedezésként élje meg, hogy a kisgyermekek mi mindenre képesek, ha kívár, ha képes kompromisszumot kötni. Örömforrásként élje meg, hogy milyen gazdag szókinccsel tud beszélgetni velük, hogyan figyel a gyermek rá, hogyan válaszol, vagy kezdeményez, vagy biztonságban önfeledten játszik, s teszi ezt annál inkább, minél jobb, kölcsönösen megértőbb kettejük viszonya.

7. Záró gondolat

A magyar nyelv szépsége, hogy sok kifejezés áll rendelkezésünkre a törődésre, gondoskodásra. Egyik szavunk a megfigyelés, az odafigyelés, ami takarhatja a szakmai elvárást, de ha tovább vezetjük ezt a fonalat, akkor az odafigyelés rokon szava a figyelem, az értő-, a megértő-, a tudatos figyelem. A figyelemből következik, a figyelmesség fogalma, amiben benne van az empátia, benne van az érzelem, és benne van a finomság fogalma. A figyelmesség egy különösen finom, érzelmi töltetű kapcsolatot, egy bizalmi személyes kapcsolatot feltételez, amely finomságot takar az elfogadásban, és érzékeny finomságot a megnyilvánulásban.

Az a kisgyermeknevelő aki, *megfigyeli* a gyermek tevékenységét, és teljes *figyelmével* követi fejlődését, az biztos mondható hogy *figyelmesen*, a gyermek teljes megelégedtségére elégti ki testi-lelki szükségleteit is.

Felhasznált irodalom

- Babbie, Earl: (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi
- Biztos Kezdet Módszertani Kézikönyvek (2011) II. kötet: A koragyermekkorai fejlődés természete-fejlődési lépések és kihívások, Budapest,
- Falk Judit. (1981): A gondozónő Tardos Anna. (szerk.): Jegyzet a bölcsődei és csecsemőotthoni gondozónők számára. Budapest, Egészségügyi Szakdolgozók Központi Továbbképző Intézete
- Falk Judit, Scheuer, Elisabeth (2009): Az autonóm személyiség megalapozása kisgyermekkorban, Pikler-Lóczy Társaság
- Falus Iván, Bábosik István, Nahalka István, Tóth Istvánné, Környei Márta, Réthy Endréné, Szabolcs Éva, Csapó Benő, Mayer Miklósné, Nádasi Mária (2011): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe, Műszaki Könyvkiadó Bp. TÁMOP-4.2.5.B-11/1-2011-0001 sz. projekt keretén belül
- Golse, Bernard (2001): A megfigyelés: Az elmélettől a gyakorlatig, és a gyakorlattól az elméletig, Thalassa (Az elveszett gyermekkor - Nemzetközi Konferencia)
- Gyöngy Kinga (2015): Milyen az ideális kisgyermeknevelő, Károli Gáspár Ref. Egyetem
- Majoros Pál (2004): A kutatás módszertan alapjai, Perfekt
- Pease, Barbara; Pease, Allan (2008): A testbeszéd enciklopédiája, Park
- Pikler Emmi (1972): Az egészséges csecsemő és gyermek fejlődése és gondozása 1-3 kötet, Medicina
- Ranschburg Jenő (2014): Személyiségünk titkai, Saxum
- Ranschburg Jenő (2014): Az én ... és a másik, Saxum
- Szántó Féder Ágnes (2017): Aktív gyerek, gondolkodó felnőtt, Syllabus
- Tardos Anna (1975): Neveléstan I-III. kötet, Eü. Min. Középfokú Oktatási Oszt. Bp.

- Tardos Anna (szerk.) Kézirat: Szöveggyűjtemény a csecsemő és kisgyermek szakgondozónók részére. Budapest: Egészségügyi Szakdolgozók Központi Továbbképző Intézete
- Tomcsányi Pál (2000): Általános kutatómódszertan, Szent István Egyetem, Gödöllő-Bp.
- Útmutató a pedagógusok minősítési rendszeréhez, Oktatási Hivatal Bp. www.oktatas.hu
- Wilhelm Wundt (1921): Bevezetés a pszichológiába, Franklin Társulat

A pedagógiai kutatás fajtái:
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/kontra_jozsef/ch03.html

A megfigyelés, mint módszer:
http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Gyogypedagogiai%20pszicho-diagnosztika/51_a_megfigyels_mint_mdszer.html

A JÁTSZÓKÉPESSÉG FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI KISGYERMEKNEVELŐKNÉL

(A játék pszichológiai alapjai és pedagógiája)

PAPNÉ GYÖNGYÖSI KATALIN

intézményvezető

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

Bevezetés

A tanulmány a kisgyermeknevelők játszókompetenciáját vizsgálja a bölcsődei játékpedagógia módszertani elveire építve. A játszóképesség elemzése és fejlesztésének szakirodalma egyelőre ugyanis főként az óvodapedagógiához kötődik, holott a bölcsődepedagógiában is rendkívül fontos terület ez. Jelen tanulmány ezt a hiányt törekszik pótolni. Egyrészt rávilágít a téma indokoltságára a bölcsődei szakemberek körében, hogy megismerjék és megértsék a játszókompetencia szerepét; másrészt törekszik olyan módszereket és környezeti kultúrát ajánlani, melyek ösztönözhetik a kisgyermeknevelők játszóképességének fejlődését.

A kisgyermeknevelő szerepei, a hivatáshoz kapcsolódó elvárások sok átalakuláson mentek végbe az utóbbi években és központi kérdéssé vált, hogy ki és miben is legyen kompetens. A kompetencia, mint rendszermodell fontos üzenete, hogy az egyes kompetenciaterületeket egyenrangúnak kell tekinteni. A kognitív kompetenciák meghatározó volta mellett, a személyes és szociális kompetenciák fejlesztésének is ugyanolyan hangsúllyal kell jelen lennie a modern pedagógiai kultúrában, mert ezek egymással kölcsönhatásban fejlődnek.

Ennek az üzenetnek kettős hatása van a bölcsődék világában. Egyrészt a gyermekek irányába kell megmutatkoznia, a komplex személyiségfejlődés segítésének fontosságában. Másrészt a szakemberképzés vonatkozásában, a minden egyes kulcskompetencia elsajátítására történő egyenértékű figyelmet is megköveteli. A játszóképesség egy olyan speciális kulcskompetencia,

mellyel minden kisgyermeket nevelőnek rendelkeznie kell. Mégis, ha a bölcsődei játékról van szó, gyakrabban hallunk a játék általános szerepéről a gyermek életében, vagy az optimális feltételek megteremtésének követelményeiről, vagy épp a játékfejlődés kérdésköréről. A játékkal kapcsolatos nevelői kompetenciákban inkább az ismeretek dominálnak egyelőre a szakirodalmakban, képzésekben, továbbképzésekben; míg a készségek, képességek és az attitűdök - illetve azok fejlesztése - vonatkozásában kevesebb az információ. A tartalmas, jó bölcsődei játék kibontakozásához azonban nem csak korszerű játékpedagógiai ismeretre van szükség, hanem játszani igazán szerető, élménypedagógiai eszközökkel tudatosan élő és cselekvő szakemberekre is.

A játszóképességet három kiemelt okból vizsgálja a tanulmány:

A felnőtt modell szerepéről már rengeteg hallhattunk. Tudjuk, hogy a nevelő személyiségének harmóniája, kommunikációja, probléma és konfliktusmegoldási módjai, társas interakciói mind-mind minta a gyermeknek. A tanulmány arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a gyermek ugyanúgy merít mintát a felnőttől a játékosság, játék iránti beállítottság és kreativitás tekintetében is! A természetes pedagógia lényege, hogy a gyermek nem csak akkor tanul, amikor tudatosan tanítják őket, hanem a hétköznapi minden apró pillanatában. Bizony beléjük ivódik az is, ahogy a felnőtt mesél, ahogy énekel, ahogy játszik, hogy ez örömteli élmény és kaland számára is, avagy sem.

A hallgatók gyakorlati képzésében, a pályakezdők szocializációja során, a szükséges készségek, képességek kialakulása, valamint az attitűdök formálása főként a terepintézményekben, a bölcsődékben zajlik. Rugalmasságot, empátiát, figyelemmegosztást, azaz a játszóképesség elemeit nehéz könyvből elsajátítani. Ezt a gyakorlatban a bölcsődékben fogják a tanulók, pályakezdők is begyakorolni, modellként tekintve mentoraikra. A jövő szakemberképzése miatt is sürgetően fontos a játszóképesség mint kompetencia alaposabb megismerése a bölcsődei szakemberek körében.

A pedagógus mentálhigiéné még egy olyan terület, mely a témával való foglalkozást indokolja. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a játék felnőtt életében betöltött mentális szerepét, mert a játék aktivizál, feltölt és regenerál. Megpróbál ezért olyan önfejlesztési módszereket, környezeti kultúrát, munkamorált ajánlani jelen írás melyek együttesen bizvást segítenek a „játékos egyén” és a „játékos csapatszellem” kialakulásában, s ezáltal mint egyéni és munkahelyi mentálhigiénés védőfaktorok is működhetnek.

1. A bölcsődei játékpedagógia elvi alapjai

A játszóképesség, mint kompetencia elemzése előtt feltétlenül ki kell térni röviden a kisgyermeknevelő szerepére a bölcsődei játékfeltételek kialakítása és támogatása terén. Jelenleg két fontos alapdokumentum foglalja ezt a legrészletesebben össze. A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja és a „Játék a bölcsődében” című módszertani levél, melyek megfogalmazzák a játék jelentőségét, meghatározzák továbbá a kisgyermeknevelő játékhoz való viszonyulásának módját, és a gyermekek játékával kapcsolatos közvetett és közvetlen teendőit. Mindkét dokumentum alapelvei korszerűen összecsengenek a koragyermekkorai fejlődés támogatásáról vallott modern kívánalmakkal.

1.1. A koragyermekkorai fejlődés optimális támogatása

Az utóbbi évtized koragyermekkorai kutatásai a nemzetközi figyelem középpontjába vonták a korai évek meghatározó szerepét, és a fejlődés optimális támogatásában pedig, központi szerepet kapott a kompetens gyermek. A kompetens gyermekké neveléshez vezető út két meghatározó alapfeltételként szerepel: a „jóllét és a bevonódás”.

- A „jóllét” azt jelenti, hogy a gyermekek jól érzik magukat, spontán módon cselekszenek, vitalitást és önbizalmat tanúsítanak. Jóllét esetén jellemző a gyermekekre a nyitottság, a belső nyugalom, az élet élvezet. A jóllét feltétele a gyermek jelzéseire való rugalmas érzékenység, és az elfogadó, bensőséges támogató kapcsolatok a kulcsszemélyekkel: szülőkkel, nevelőkkel.
- A „bevonódás” feltételei között említik a kutatók, hogy a felnőtt belsőleg motivált tevékenységekre ösztönző környezetet hozzon létre a gyermek számára. *„A nevelésben nem elegendő csupán a pozitív érzelmi légkörre figyelni, hanem a gyermekek bevonódásának elősegítésére, az örömmel végzett tevékenységekre is. A „bevonódó” gyermekek koncentrálnak és fókuszálnak, érdeklődnek, mentálisan aktívak. Látszik rajtuk, hogy ez az aktivitás kellemes a számukra.”* (Laevers és Declercq 2012)

A magyar bölcsődei játékpedagógiában is elsődlegesen az önállóan, maga indíttatásából tevékenykedő kisgyermek elérése a cél. A gyermekek fejlődését azzal mozdítjuk leginkább elő, hogy gazdag és inspiráló korai tapasztalati, tanulási környezetet alakítunk ki számukra; és megbecsüljük azokat a

lépéseket, amelyekkel a gyermekek maguk kezdeményezik a felfedezésre irányuló törekvéseiket. Az az üdvözítő, ha hagyjuk a gyermeket kísérletezni, szabadon manipulálni, alkotni, játszani; mert abból okul leginkább, amit maga lát, maga tapasztal és maga figyelhet meg. A szabad játékidő alatt tapasztalati úton, cselekvésen keresztül történő ismeretszerzéssel jutnak a legtöbb tudáshoz, ugyanakkor örömhöz és sikerélményekhez is.

A „bevonódás” és „játék-szabadság” valós gyermeki örömeztét egy egyszerű hétköznapi példával idézném meg. Az irodám ablakából egy óvoda udvarára látok, ahonnan nap mint nap engedik ki a gyermekcsoportokat az udvarra játszani: legtöbbször teljesen kötetlenül, máskor egy-egy játékos tornára készülődve. Mit mondjak ég és föld a kettő közötti különbség, ami érzékletesen hallható számomra, anélkül, hogy kitekintnék az udvarra. Az elsőbe a felhőtlen kitoró öröm és szabadság gyermeki kacajai és hangjai vegyülnek, melyek semmi mással össze nem téveszthetők. Ez az a szabad örömeztét, ami szüntelenül motiválja, készíteti a gyermeket játékokra és felfedezésre, és ami egyben a legsikeresebb önjutalmazó tanulási folyamat!

2.2. A kisgyermeknevelő részvétele a gyermekcsoport játékában

A felnőtt legfontosabb feladatai a fejlődés támogatásában a nemzetközi és hazai koragyermekkorai szakirodalom szerint a következőkben fogalmazhatók meg:

- a biztonság és a szeretet nyújtása,
- a feltételek megteremtése (tárgyi környezet szerepe),
- és a megfelelő motiválás: megerősítés, támogató jelenlét, kompetenciaigény elfogadása és bátorítása, az önálló tapasztalatszerzés támogatása. (Nyitrai, 2015 p.38.)

Szeretném azonban most téma szempontjából a támogató jelenlét kérdéskörét kiemelni. *„Kiemelten fontos szerepe van a gyermek által elfogadott, számára biztonságot nyújtó felnőtt folyamatos támogató, megerősítő jelenlétének, a gyermek igényeihez és fejlettségéhez igazodó tevékenységeknek, a hozzájuk kapcsolódó élményeknek és a felnőtt mintanyújtásának.”*-így szól a módszertani levél álláspontja a felnőtt szerepéről, mely a mai modern fejlődéssegítési nézetek szerint is a leginkább kívánatos hozzáállási és részvételi mód.

A kisgyermeknevelő főbb bekapcsolódási, részvételi lehetőségeit a gyermekek játékában pedig a következőkben határozza meg: a kezdeményezés, az együttjátás, a megerősítés, segítségnyújtás tevékenységhez, ötletadás,

információadás, viselkedési szabály tisztázása, segítségnyújtás a konfliktusok megoldásához. A módszertani levél részletesen sorolja ezeket, és természetesen a legfontosabb kritériumokat is, amelyek teljesülése mellett lehet csak optimális a felnőtt részvétele a gyermek játékában.

Kritériumok a gyermek irányultságban:

- nem elmélyült játékot zavar meg,
- a felnőtt be-és kilépése megfelelő indokoltságú,
- a gyermek ismeretén alapul, olyan tevékenységet kezdeményez a kisgyermeknevelő, amely iránt várhatóan érdeklődik a gyermek,
- a gyermeknek választási lehetősége van, nem kötelező az ötletet elfogadnia,
- a kezdeményezés lehetőleg nem az egész csoportnak szól,
- megvalósítható, illeszkedik a korosztály képességeihez,
- a kisgyermeknevelő olyan megoldási módokat mutat, melyekkel a gyermek is próbálkozhat a későbbiekben.

Kritériumok a kisgyermeknevelő (saját szerepére) vonatkoztatva:

- örömet okoz a kisgyermeknevelőnek és a gyermeknek egyaránt,
- a kisgyermeknevelőn látszik a kezdeményezett tevékenység iránti érdeklődés és öröm,
- nem erőltetett,
- a kisgyermeknevelő beleéli magát a mintha-helyzetekbe,
- a kisgyermeknevelő megtalálja az optimális partneri viselkedésmódot (kerüli a természetellenesnek ható túlzott alárendelődést és a dominanciát is),
- kommunikációja érthető a gyermek számára (konkrét, szemléletes, a tapasztalataihoz illeszkedő), a gyermek gondolkodását továbbvivő és a kommunikációs kedvet fenntartó (érdekes, élményszerű)
- a verbális és a non-verbális kommunikációs elemek szinkronban vannak.

A bölcsődei játékpedagógiában a szabad játék dominanciája, a kötetlen tevékenységek túlsúlya, az indirekt befolyásolásra való törekvés korántsem zárja ki a felnőtt fontos részvételét a gyermekcsoport játékában! Meg kell értenünk, hogy nem feltétlenül a közös játékba hívás az, ami túlzott szabályzó viselkedéshez vezethet, hanem a felnőtt általános nevelői stílusa, vagy épp a játzóképeség hiánya. Ha a gyermek szabad játéka során a felnőtt megszabja meg, hogy mekkorára szabad építeni egy tornyot, hogy a szobában csak gurítani lehet egy labdát, hogy a játék vasalóval csak vasalni lehet, hogy melyik irányba lehet motorozni az udvaron, s mikor ideális a felnőtt számára a csoport zajszintje, akkor épp ezekben az esetekben beszélhetünk erőteljesebb beavatkozásról, és nem feltétlenül egy-egy jól megtervezett játékegység megvalósítás esetében.

Amikor a gyermek hívja játékba a felnőttet a bölcsődepedagógiában az az együttjátzás legelfogadottabb és leggyakoribb módja. A bekapcsolódás mikéntére viszont nem mindig figyelünk, pedig a felnőtt „rendelkezésre állása” és a „bevonható játéktárs” játékbéli szerepértelmezései között jelentős a különbség! A rendelkezésre állás könnyen csúszhat át passzív szemlélődésbe az aktív helyett, vagy pusztán játékelőrelépésbe, és a felnőtt perspektívák és szereptípusok túlsúlyába, ha nem figyelünk erre kellőképp. Jelen tud úgy is lenni a kisgyermeknevelő a csoportban, hogy folyamatosan segíti, koordinálja a csoport tevékenységét teljes jó szándékkal, de közben nem él együtt és nem érez együtt a gyerekek játékával, azaz úgy tűnik tevékeny és aktív, de valójában csak előrelép! Ez utóbbi bizony azért sem elégséges, mert hiányzik belőle az érzés, ami színezi és élményszerűvé teszi a közös tevékenységeket. Ha a kisgyermeknevelőn nem látszik az öröm, ha nem koncentrálnak igazán a játékfolyamatra, akkor színtelen marad a folyamat.

Szintén probléma, ha mindig, csak a megszokott/berögzült játékos szerepek dominálnak (pl: a felnőtt csak megkóstolja a gyermek főztjét, csak megillatozza a fodrászszarkok flakonjait, ha az építkezésnél csak az építmény rendeltetését firtatja, ha a homokozóban csak torta készül.) Csak a játzóni őszintén szerető, a gyermeki játék folyamatba „komolyan” és kreatívan bekapcsolódó felnőtt tudja a gyermeki világba igazán beleképzelni magát, és ezáltal elismerni és értékelni a gyermek játékfolyamatait! Ma már azt is tudjuk az agykutatásokból, hogy pontosan azok az emlényomok vésődnek be a legjobban, melyek saját belső érzelmi és örömteli impulzusokkal kísérték, azaz amiben kedvét leli a gyermek. A játékfolyamat attól lesz élményérdekeltségű gyermek számára, ha az örömteli aktivitásokban elmélyülhet, ha fantáziáját és érzelmeit beindítja tevékenység, ha érzelmileg kötődik a vele együtt játzóhoz, és kölcsönös a játék öröme!

A szabad játék spontán támogatása a fentiek fényében bizony sokfajta képességet (rugalmasság, gyors helyzetfelismerés), szakterületi tudást (repertoár anyag, ötlettár), valamint megfelelő értelmezést igényel. A nevelő játzóképessége a gyermek komplex személyiségfejlődésére hatással van. A gyermek csak az őt ellátó felnőttből tud meríteni, építkezni. A játzóképtelen, kiégett, depresszív felnőtt mellett a gyermek „megszokja” az alacsony ingerszintet, a pozitív érzelmek hiányát. Az izgatott, kapkodó felnőtt mellett pedig a gyermek folyamatosan túlingerelt állapotban van. A korai években ezek mély neurális, hormonális szintű nyomott hagynak a gyermekben, és alapszinten át-, elhangolják őt. (Bimbó, 2015)

3. A kisgyermeknevelői játzókompétencia

A játzúshoz szükséges pedagógiai képességek rendszerét részletesen fejti ki Dr. Kovácsné Bakosi Éva által szerkesztett hallgatói tananyag. (*A játzóképesség, mint a kisgyermekkel foglalkozók kulcskompetenciája Hajdúbözörmény, 2008*) Ez az a szakirodalom - mely elsődlegesen óvodapedagógiához kötődően -de a legalaposabban járja körül a játzóképességet mint kompetenciát, s melyet minden a téma iránt érdeklődőnek ajánlani lehet.

A játzóképesség kompetenciatérképe tudás- és motívumrendszerre egyaránt épül. A motívumok (melyek közé tartoznak többek között attitűdjeink, meggyőződéseink stb.) a döntéseinket alakítják, a tudásrendszer (ismeretek és képességek) pedig a végrehajtásért felelős.

A játzóképesség összetevői:

ISMERET	KÉPESSÉG	ATTITÜD
<ul style="list-style-type: none"> • a koragyermekkorai fejlődés optimális feltételeinek az ismerete, • felnőtt játékbéli szerepének értelmezése, • játzóképesség összetevőinek ismerete, • személyiségjegyek szükségességének ismerete 	<ul style="list-style-type: none"> • Általános képességek: empátia, kreativitás, szervezőképesség, kooperációs képesség, motivációképesség, kongruens kommunikáció, önfejlődés képessége • Speciális képességek: minta helyzetekhez való alkalmazkodás képessége, tettetés képessége, hangulatteremtő képesség, gyors helyzetfelismerő és reagáló képesség, érzelmi kifejezőkészség 	<ul style="list-style-type: none"> • játékra való beállítódás, • játékszeretet, • pozitív viszonyulás a gyermek játékaához, • nyitottság, • önfelfogadás, • szakmai önfejlődésre való igény • innovatív beállítottság

Ha megnézzük ezeket a követelményeket, akkor azok nagyon hasonlítanak mindazon jellemzőkre, amit a kreatív emberekről meg szoktak fogalmazni.

A kreatív személyiségeket meghatározó jegyek:

- a gondolkodás gyorsasága, könnyedsége, ötletgazdagsága.
- a gondolkodás rugalmassága, több szempontú problémamegoldás, gyors átváltás,
- különleges ötletek,
- környezet iránti nyitottság, érzékenység,
- a probléma komplex megoldására való törekvés,
- átfogalmazás képessége, jelenségek másként értelmezése.

A játék és kreativitás szimbiotikus kapcsolatban áll egymással, hiszen a játék révén fejlődik a kreativitás, és a kreatív ötletek viszik előre a játék folyamatát. A játszóképesség megléte tehát valahol kreatív személyiséget előfeltételez, aki tevékeny, empátikus és sokoldalú. Milyen legyen egy játszóképes, kreatív kisgyermeknevelő?

- *Tevékeny és játszani szerető*

A szerepjáték tárháza akkor gazdagodik a gyermeknél, ha tevékeny felnőttet lát. Sokszor tapasztaljuk a bölcsődében, hogy az udvaros, a karbantartó, a dajka, a konyhás néni munkaköri tevékenységei mennyire érdeklik a gyermeket, hisz számukra ez roppant érdekes megfigyelési terület. A kétkezi, gyermek számára lekövethető munkavégzés mindig is fontos élménybázisa volt a gyermeki játéknak. Ne feledjük, hogy a mai gyerekek pedig ma már jóval ritkábban látnak kétkezi munkát végző felnőttet, mint a korábbi generációk. A legtöbb gyermek azt sem tudja hol és mit is dolgoznak a szülei, és az egyre szűkebb körű házimunkákra korlátozódik le csupán élménybázisuk. A mai generáció ebből a szempontból sokkal szűkebben kap interakciós, szocializációs mintákat.

A bölcsődében a viráglocsolás, homokozóásás, a levélsöprés, a hólapátolás, a gyümölcsisztítás, vagy egy-egy gomb felvarrása bizony sokszor sokkalta nagyobb élmény lehet a gyermeknek, mint a legmodernebb fejlesztőjáték elővétele a szekrényből. Természetesen nem azt mondom, hogy a kisgyermekvelő ezután dolgozzon a gyermek előtt, de az úgynevezett

munkajellegű tevékenységek mintaszerepére igen is fontos figyelmet kell szánni. A munkajellegű tevékenységek mellett, pedig elsődlegesen az az igazán fontos, hogy a kisgyermeknevelő is játsszon! Ha a homokozóban ő maga is épít egy várat, ha szívesen száll be a képzeletbeli vonatba utasként, ha labdát ő maga is örömmel kergeti, akkor a gyermek tevékenységi mintákat lát. Természetesen nem az a cél, hogy „előjátsszon”, megmutassa, hogy „kell” egy játékkal játszani, sokkal inkább saját örömeire játsszon együtt a gyermekkel, ezáltal teremtve kedvet a dolgok kipróbálásához, a világ felfedezéséhez. A felnőtt bátrabb bekapcsolódására buzdítanék mindezek miatt, de nem a mennyiség, mint inkább minőség vonatkozásban. Ehhez kell a pedagógiai érzék. Mikor van helye és ideje a bekapcsolódásnak és mi a helyes módszere.

- *Empatikus*

Az empatikus kisgyermeknevelő támogatja a gyermek játékelképzeléseit, ötleteinek szabad áramlását., s ő maga is ráhangolódik a gyermek érdeklődésére. Természetesen nagyon fontos kritérium, hogy a felnőtt-gyermek együttjátásban ne uralkodhassanak el káros módon a felnőtt sémák, amikor a felnőtt a saját javaslatait, ötleteit helyezi előtérbe és nem ismeri el a gyermeki fantázia nagyszerűségét. Bölcsődéseink játék közben el-elkalandoznak, de időről időre visszatérnek hozzánk és folyamatosan keresik a felnőtt figyelmét és elismerését. Szükségük van rokonszenvünkre, támogató jelenlétünkre. A támogatás ebben az értelemzésben nem segítségadást jelent, mint inkább a pozitív hozzáállást, azaz empátiát.

- *Sokoldalú*

A szerepjáték tárháza akkor gazdagodik, ha élmény és inergazdag a környezet, ami megint csak a kisgyermeknevelőn múlik. Az aktivitás mellett széleskörű módszertani repertoárral kell rendelkeznie, ahhoz, hogy a gyermeki érdeklődését úgy elégítse ki, hogy az spontán hasson. Akkor és ott előkapni egy ötletet, amikor az épp szükséges. A mese és mondóka repertoárnak a fejünkben kell lennie, mert bármikor kérhet a gyermek egy mesét. Amikor elered hirtelen az eső tudnunk kell, hogy a terasz ernyője alatt, milyen tevékenységet kínálhatunk. Bátran kísérleteznünk kell, hogy hogyan dobhatjuk fel a legegyszerűbb játékot is úgy, hogy az a gyermek számára ismét vonzó legyen. Kreatív gyermeket csak kreatív felnőtt tud nevelni, de a sokoldalú kreativitásért a felnőttnek is dolgozni kell!

4. A játszóképeség fejlesztése

Nagyon fontos kihangsúlyozni, hogy a kisgyermeknevelő míg a csoport játékára nézve csak kereteket tervez, addig önmagára nézve, készségeire és

képességeire, saját ötlettárára nézve nagyon tudatosan és lépésről lépésre tud és kell is, hogy tervezzen. Folyamatosan kell gazdagítani saját módszertani repertoárját és fejleszteni kreativitását és játzókéességét. Ahogyan a kommunikációs készséget kommunikációs gyakorlattal, az asszertivitást kapcsolati tréningekkel, az empátiát érzékenyítéssel lehet fejleszteni, úgy a játzókéességét is szintén a gyakorlatban, méghozzá játékkal. Utakat és lehetőségek ajánlok a továbbiakban, ahhoz, hogy kreatívabbak, ötletgazdagabbak és játékosabbak lehessünk. A felsorolt módszerek vagy környezeti tényezők természetesen kiegészítésre szorulhatnak, mely a bölcsödék vonatkozásában további kutatások és elemzések jövőbeli feladata lehet.

4.1. A személyiség harmóniája és mentálhigiénéje

A felnőtt világ végre kezdi felismerni a játékok „komolyságát”, életminőség-javító erejét nem csak gyermeki életszakaszban, hanem a felnőttkort tekintetében is. Ahogyan a gyermek, minél többet játszik, annál kreatívabban tudja élni környezetét, úgy felnőtt életében is a szabadidő „játékai” formálják és inspirálják a játzásra való beállítódást. Az a kisgyermeknevelő, aki munkáján kívüli helyzetekben is szeret játszani barátaival, gyermekeivel, családtagjaival annak játzókéessége spontán fejlődik a mindennapokban. Emiatt tudatosan figyelhetünk a szabadidőnk aktív eltöltésére, mert a passzív pihenéssel szemben ezek töltenek fel leginkább. A sport, a kulturális szórakozás, a kirándulás, a baráti társasjátékok, mind-mind olyan játékközeget teremtenek melyek inspirálják szakmai kompetenciánkat is. A tudatosan keresett „flow élmények” adnak boldogságérzetet, sikerélményt, hozzájárulnak személyiségünk mentális karbantartásához. Ismernünk kell önmagunkat: megtanulni mi az, ami jól esik, mi az, ami pihentet, ami felüdülést nyújt, és mi az, ami kreativitást is hoz életünkbe!

4.2. Alkotói, művészeti tevékenységek folytatása

A szabadidőben végzett kreatív tevékenységek (varrás, origami, papírfonás, festés, szalvétatechnika, barkácsolás, a kreatív gasztronómia...), s az alkotásban rejlő számtalan lehetőség segíti a játzókéesség összetevőit akár az eredetiséget vagy a fluenciát. Bármilyen művészeti tevékenység akár professzionális, akár hobbyszerű végzése (fotózás, festés, énekkar, zenetanulás, tánc...) szintén megannyi ösztönzést ad játékosághoz. Olyan hivatásnak örvendhetünk, amelyhez a művészeti tevékenységek és a kreatív önkifejezési formák jól társíthatók, kapcsolódási felületet biztosítva a szabadidőben önként végzett tevékenységek örömei és a munkában érzett örömök között. Mindenki számára megvan a személyes választás lehetősége. Olyan tevékenységi formákat, művészeti tevékenységet létesíthetek előnyben, melyhez kedvem van, és ezek azonnali visszacsatolást és sikerélményt hoznak

a munkámban is. A munka és a magánélet nem összemosódik általuk, hanem szerencsésen serkentik a tehermentes kapcsolódási pontok kialakulását.

4.3. Reflektív pedagógiai gondolkodás

Saját kompetenciánk fejlesztésénél semmi sem lehet hasznosabb módszer, mint a rendszeres önelemzés. A reflektív gondolkodás önmagunkról, képességeinkről, erősségeinkről és gyengeségeinkről olyan követelmény lett, ami ki sem maradhatna egyetlen pedagógiai módszertani tanulmányból sem. Sajnos hajlamosak vagyunk sokszor felkapni bizonyos fogalmakat, amelyek néha szinte unalomig hatnak már ránk, s talán ilyen a reflexió, önreflexió is. De nem lehet nem elkerülni és kihagyni itt sem, azt a tényt, hogy a pedagógus legfőbb munkaeszköze a személyisége, amit ismernie kell ahhoz, hogy tudja min lehet még javítani. Kell teremteni olyan alkalmakat, amikor időről időre tudatosan átgondolom és megfogalmazom, hogy hogyan játszom a gyerekekkel és hogyan biztosítok számukra teret és lehetőségeket.

Reflektálok játékbéli szerepemre, elemzem az együttjátszási módszereimet, értékelem játékkezdeményezéseimet, felmérem, hogy mennyire kreatív az általam biztosított közeg. Sok módszer lehetséges, segítenek az önelemző tesztek és kérdőívek, a naplóvezetés, a portfólió megírása, akár egy videofelvétel magamról. Az írásbeli adminisztrálást sokan feleslegesnek vélik, de semmi sem garantálja jobban azt, hogy bizonyos időközönként értékelem magam azt írásban meg is kell fogalmaznom. Természetesen röviden, szakszerűen, s hogy az valóban önmagam okulását szolgálja.

Hasonló megfigyelési folyamat játszódik le a hospitálás során is, mikor egy mentort, egy kollégát elemzünk a játékosság szempontjából. Kívülről nézve a folyamatot sok minden más megvilágításba kerülhet. Meglátunk, észreveszünk olyan helyzeteket, lehetőségeket a játékszervezés folyamatában, amelyeket belülről szemlélve nem mindig érzékelünk.

A reflektív pedagógiai elemzés része a gyermek játékának a megfigyelése is természetesen. Az, hogy a gyermek mikor, mivel, kivel, hogyan játszik nem csak a fejlődés segítés szempontjából fontos információ számomra, hanem egyben saját eredményességünk mutatója is. A játzóképeség fejlesztésénél pedig önmagában a gyermeki kreativitás megfigyelése is rendkívül hasznos, hisz mi se lehetne inspirálóbb hatású saját fantáziánk szabadabb, asszociatívabb áramlásában, mint a gyermek mesterien természetes ötletessége.

4.4. Játékosságra stimuláló intézményi környezet

A kreativitás bizonyos, hogy múlik az egyénen, akinek szokatlan, újszerű ötletekkel képes elő állni, de rendkívül fontos az is, hogy környezete, az a szakértői kör, az a közösség, amiben alkot, dolgozik az hogyan ítéli meg a létrehozott újdonságot, azaz támogatja a kreatív gondolkodást. Nem lehet függetlenül kezelni az ösztönző környezettől és az elismeréstől a kreativitást, mert ez a táptalaja és az értékelési közege. Egy professzionális cég ma sok-sok időt és pénzt fordít arra, hogy kreatív környezetet teremtsen munkatársai számára, mert bizonyítottan ekkor működik a legeredetibb és legeredményesebb alkotói folyamat, és ezt nagyon sokszor teszik a „játékosítás” folyamatával. Sokan egyenesen már arról beszélnek, hogy a jövő gazdaságát, oktatását, foglalkoztatását, de összességében az élet minden területét lényegi szinten kell, hogy átjárja a játék; és hogy a motiválásnak, teljesítménynövelésnek a játékossághoz kell visszanyúlnia. A „gamification” magyarul „játékosítás” nem más, mint a játékos gondolkodás, játékelemek, játékméchanika és játékdinamika alkalmazása nem játékos közegben, akár a munkahelyen.

Hogyan működhet ez a mi világunkban a kisgyermeknevelés vonatkozásában.

- Mindenekelőtt, ha érvényesül a pedagógiai szabadság elve. Kölcsönösen elvárjuk egymástól és lehetővé tesszük az alapkövetelményekre épülő módszertani szabadságot. Ha nem várom el kisgyermeknevelőként, hogy a legapróbb részletig le legyen szabályozva minden a munkavégzést illetően, s vezetőként pedig nem követelem meg ezt. Ha a gyakorlatra érkező hallgatót is játékosan motiváljuk, ha dolgozik a témáival, ha megkeresi, neki mi a fontos, mi az ami érdekli, ha portfóliójának összetevőit szabadon gyűjtheti. A játékosítás ebben az értelemben egyfajta gondolkodásmód, amivel megteremtjük a játékra való nyitottságot.
- Ha tudatosan teret engedünk a kreatív munkaformáknak, a kooperáció lehetőségének munkacsoportok létrehozásával, ötletbörzékkel (brainstorming) projektmunkákkal, azaz csoportban dolgozunk. Ha csak két ember gondolkodik közösen, már az is termékenyebb, mint az önálló. Ennek alátámasztására egy nagyon találó mondást lehet idézni: „Ha két embernek van egy-egy almája és azt elcseréli, akkor továbbra is egy-egy almája marad mindkettőjüknek. De ha egy-egy ötletük van és azt cserélik ki, akkor mindkettőjüknek már biztosan két-két ötlete lesz.” Szóval ne feledjük, hogy a játékos kreativitásfejlesztés optimális közege a csoport! A gondozási egységekben rendszeresíteni kell a csoportszintű tervezést, a közös ötletelést, a feladatmegosztást.

- A kollektíváknak szánt vetélkedők, házi versenyek, pályázatok, kiállítások a közös játék lehetőségének biztosítanak keretet. Ha rendszeresen élnek a vezetők, mint mecénások, mentorok a felülről történő motiválással, és teret engednek az alulról szerveződő, egyedi kezdeményezéseknek is. A munkaidőn túli csapatépítő programok (kirándulás, rekreációs programok, közös ünnepek) megszervezése, lebonyolítása és az abban való részvétel megannyi játzókéesség elemet fejleszt, mint a szervezőkéességet, kooperációs kéességet vagy motivációs kéességet.

4.5.A tárgyi környezet kreativitása

A kedvező munkahelyi légkör, a szervezeti klíma mellett a tárgyi környezet is ösztönözheti a játzókéesség fejlődését. Egyrészt a gyermek játékkörnyezetének kialakítása során már sokat tehetünk azért, hogy az eleve játékra inspiráló legyen, másrészt a munkahelyi környezetkultúra révén.

- Tudjuk nagyon jól, hogy azok a játékok a szerencsések, melyek teret engednek a fantáziának, a felfedezésnek, amelyek egyszerűek, ezáltal többfunkciósak is. Minél speciálisabb egy játék, annál kevesebb teret enged a gyermeki képzeletnek, így az előbbiek meglétére fontos hangsúlyt kell helyezni. Külön tanulmányt lehet írni, hogy hány egyedi tárgy, szerepjáték kellék, újrahasznosítható anyag, természet adta kincs kerülhet be a csoportokba motiválva a felnőtt és gyermek kreativitását egyaránt.
- Rugalmasságot kell biztosítani a térhasználatban. Fontos, hogy a játéktér időszakosan átalakítható legyen, s a gyermek számára minden elérhető és kérhető legyen. A megengedő pedagógiai attitűd nélkül a legideálisabb feltételekkel rendelkező bölcsőde se biztosít valóban kreatív játéklehetőséget.
- A gyermekek által használt tárgyi környezet önmagában motiválja a felnőtt játzókéességeit is, de meg kell említeni azokat az eszközöket és lehetőségeket, amelyek a felnőttek által használt terekre is vonatkozhat. Legyenek közösségi terek, és érezze magáénak az egész kollektíva a környezet esztétikáját. A felnőttek alkotásait is épp úgy meg kell becsülnünk, akár a gyermekét. Összegyűjthetünk időszakos kiállításokat, ünnepekre dekorálhatunk, készíthetünk egyedi játékokat, akár ötletládát helyezhetünk ki, vagyis a felnőttek közösségi életterében is gondolkodnunk kell.

4.6.Családokkal való együttműködés

Pedagógusok, kisgyermeknevelők sokszor hajlamosak vagyunk arra, hogy mi adjunk ötleteket, módszereket a családoknak. De a korszerű családpedagógiai az oda és visszaható kölcsönös tanulást, motiválást és kompetenciafejlesztést teszi már szükségessé. Először is a jó játékhoz építeni kell családi élménybázisokra. A nap folyamán felbukkanó emlékek, események, történetek, családi fotók idézik meg a családban megélt eseményeket, amelyre építenünk kell felhasználva a gyermek megélt narratíváit.

A szülőktől származó leleményes játékörletek, a közös programok, a szülők speciális művészeti tevékenységei mindannyiunknak sok hasznosítható új ismeretet és gyakorlati praktikumot hoz. A szülőket be lehet vonni bölcsődei „mini projektekbe” segíthetnek nekünk gyűjtőmunkába, programszervezésbe, általuk ismert technikák vagy módszerek átadásába.

4.7. Módszertani sokoldalúság

A szabadjáték dominanciája a bölcsődékben nagyfokú rugalmasságot és improvizálási készséget kíván meg a kisgyermeknevelőktől. Olyan mennyiségű repertoárral kell rendelkezniük, melyet bármikor adekváтан helyezethez, alkalomhoz illően, és biztos tudással tudnak használni. Nos ez semmi mással nem pótolható, mint az olvasással, rendszeres gyakorlással, és a saját gyűjtő munkával. A gyermekirodalmat, az ölbéli játékvariációkat, a dalokat; a hallgatónak, gyakornoknak és tapasztalt szakembernek egyaránt folyamatosan tanulnia és gyakorolnia kell.

Vannak olyan drámapedagógiai, zenei vagy vizuális eszközök, amelyek használata önmagukban nagyon jól megmozgatnak sok játszókészséget: tettetést, hangulatkifejezést, improvizálást. A báb, az egyéb kreatív mesemondási eszközök pl: papírszínház, meseposztócska, mesepárnák vagy a ritmushangszerek, az anyagfélésegek és alkotóeszközök tudatos használata nem csak a gyermeki készségeket fejlesztik, hanem felnőttét is. Minél többet használom, annál kifejezőbb, annál élményszerűbb, annál ötletesebb lesz a játékimprovizálásom.

Az autodidakta tanulást segíti sok módszertani kiadvány CD melléklettel, szakfolyóiratok, kézikönyvek, honlapok, blogok. A fejlődés csoportos útjai lehetnek a drámapedagógiai játékok, a meseírási gyakorlatok, a csecsemőszínházi előadások, babusgatók vagy ringatók megtekintése vagy megvalósítása.

4.8.Kommunikáció

A kommunikáció, mint nyelvi kulcskompetencia a legtöbb játzóképesség elemmel kapcsolatban van, így mindenképp érdemes külön figyelmet szentelni rá. A kommunikációnk tartalma és stílusa a bölcsődei nevelés-gondozás minden szegmensében alapjaiban meghatározó. A kommunikáció tartalma tekintetében a teljesség igénye nélkül az alábbiakra fontos figyelni:

- Ne legyen sok a felnőtt kommunikációja, mert a túlzó beszédáradat a gyermeknek nagyon zavaró lehet.
- De ne legyen túl kevés se, hisz a gyermek érzelmeinek és játéktevékenységeinek fontosabb mozzanatait verbalizálni kell, segítve őt gondolatai, ötletei és érzései közlésében.
- Hagyjunk időt a gyermek önkifejezésére. Értő figyelemmel kísérjük a gyermek közléseit irányunkba, s azt mindig reagáljuk le.
- Legyenek nyitott kérdéseink, s legyen beszédösztönző a csoport légköre.
- A kommunikáció tartalma, válaszaink és magyarázataink illeszkedjen a bölcsődéskorúak befogadókészségéhez. De ne legyen a felnőtt túlzottan didaktikus, megmagyarázó, a gyermek mindent megért, ha valódi partnerként beszélünk hozzá.
- A berögzült rövid típus mondatok kerülni kell (pl: Szépen játszatok! Mit rajzolsz? Ügyes vagy! Válassz magadnak játékot!) Beszéljünk mindig változatosan, hosszabb kommunikációs körökkel.
- Kapcsoljuk össze a nyelvet a cselekvésekkel és a művészeti neveléssel. Mondókákkal, ölbéli játékokkal színesíthetjük a gyermek játékát.

A kommunikáció stílusa tekintetében a következőkre kell figyelni:

- Beszédünk ne legyen monoton, színtelen, tükrözze érzelmeinket.
- Ne legyünk harsányak és túlzottan halkszavúak.
- A mintha helyzetekben beleéléssel vegyünk részt.
- A metakommunikációval (testhelyzet, szemkontaktus, mimika, tekintet, érintés, testbeszéd) éljünk bátran, hisz a legkisebb korosztály az arcunkról olvas.

- A verbális kommunikáció és metakommunikáció mindig összhangban legyen.
- A térközszabályozásban mindig figyeljünk a korosztály testközeli igényeire a szemkontaktusra.
- Végezetül ne feledjük, hogy a gyermeknek minden inger egy-egy kommunikációs csatorna: az arckifejezés, a hang, az érintés, az illatok, a kisgyermeknevelő hangulata.

Befejezésül egy idézettel zárnám. Minden gyermeknek van két nagyon mély vágya: játszani és olyannak lenni, mint mi felnőttek. Ha gyermek játszani szerető felnőttet lát akkor teljesülhetnek legmélyebb vágyai:

„Mindenkinek az a meggyőződése, hogy a gyermekek a gyermekekhez vonzódnak. A megfigyelés akár igazolhatná is ezt az állítást, de az igazság némiképp árnyaltabb: a gyermekek azokhoz vonzódnak igazán, akik játszanak. És a mi világrendünkben a gyermekek azok, akik még (egy keveset) játszathatnak. Ha azonban egy felnőtt játszik, a gyermekek azonnal odamennek hozzá, hiszen a játéknak különös értéke van: a gyermekek pontosan olyanok akarnak lenni, mint mi felnőttek, ugyanakkor játszani is nagyon szeretnék. Ez gyakran ellentmondást szül. Amikor egy felnőtt játszik, egyszeriben feloldódik ez az ellentmondás.” (André Stern, 2017 p.47.)

A kisgyermeknevelő mint „kulcsszemély” folyamatosan mintát ad, így nélkülözhetetlen hát számára a játszóképesség elemeinek birtoklása. E kompetencia elsajátítanak legegyszerűbb módja pedig a felnőtt részéről is maga játék, mert az korántsem csak a gyermekkor privilégiuma. Játsszani gyermeknek és felnőttnek egyaránt jó, az együttes játék pedig az egyik legnagyobb ajándék, amit a gyermekeinknek adhatunk.

Felhasznált irodalom

- Bakonyi Anna (2000): Minőséget minőséggel In: Óvodai nevelés, 2000. 7. sz.
- Bimbó Zoltánné (2015): A korai évek nevelését szolgáló tevékenységek In: Szemelvények a kisgyermeknevelés köréből 2. Kaposvári Egyetem, K. Kaposvár

- Bimbó Zoltánné (2015): A kisgyermeknevelés alapjai, a tevékenységek és a nevelés hatásrendszere. In: Szemelvények a kisgyermeknevelés köréből 2. Kaposvári Egyetem, K. Kaposvár
- Biztos Kezdet Kötetek I. II. III. (2011) Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest www.educatio.hu/bin/content/tamop311/tamop311/eredmenyek/kiadvanyok.html Letöltve:2018. 06.20.
- Csikszentmihályi Mihály (2014) Kreativitás: a flow és a felfedezés, avagy a találékonyág pszichológiája Akadémia Kiadó, Budapest
- Fromann Richárd (2012): Gamification – épülőben a Homo Ludens társadalma? In: Nagy Edit (szerk.): Fiatal kutatók Magyarország megújulásáért – A Professzorok az Európai Magyarországot Egyesület III. PhD konferenciája. <http://jatekoslet.hu/letoltes/publikaciok-gamification.pdf> Letöltve: 2018.06.20.
- Hegyi Ildikó (1997): Hol a játék határa? In: Óvodai nevelés, 1997. 8. sz.
- Gyöngy Kinga (2014): A bölcsődei művészeti nevelés előzményei és jelen gyakorlata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Korintus, M., Dr. Nyitrai, Á. és Rózsa, J. (2003). Játék a bölcsődében. Kapocs füzetek /1., Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
- Kovács György – Bakosi Éva (2005): Játék az óvodában. Didakt Kiadó, Debrecen
- Dr. Kovácsné Bakosi Éva (1993): Kezdeményezett játékok az óvodában In: Óvodai Nevelés, 1993/6.sz.
- Dr. Kovácsné Bakosi Éva (2011): Szabadon szárnyaló értelem Kreativitás és a játék In: Óvodai Nevelés, 2011
- Dr. Kovácsné Bakosi Éva: A játszóképesség, mint a kisgyermekkel foglalkozók kulcskompetenciája Hajdúböszörmény, 2008
- Laevers, F. és Declercq, B. (2011): A gyermeki kompetenciák fejlesztése a jól-lét és a gyermekek bevonódása révén. In: Gyermekek Európában, 2011. december

- Mező Katalin (2016): A játék és kreativitás szimbiózisa In: Játékkal a világ körül szerk: Vargáné Nagy Anikó, Pálfi Sándor, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen
- Nagy József (2007): Kompetencia alapú kritériumorientált pedagógia. Mozaik Kiadó, Szeged
- Nyitrai Ágnes - Korintus Mihályné (2017) Játék az első években EFOP-3.1.1-14-2015-00001 sz. Kisgyermekkorai nevelés támogatása c. kiemelt projekt keretében készült hallgatói tananyag
- Pálfi Sándor (2006) Az óvodai játék környezetkultúrája *ofi.hu/az-ovodai-jatek-kornyezetkulturaja* Letöltve: 2018.06.20.
- Stern, André: Játssz, hogy érezz, hogy tanulj, hogy élj! Lelkesedés Tanulás Szabadság Könyvek 2017
- Stockért Károlyné (1997): A felnőttek és a gyermeki játék. In: Óvodai Nevelés, 1997. 7. sz.
- Szentiványi Tibor (2000): Kreativitás fejlesztése játszással és játékok segítségével. In: Új pedagógiai Szemle 50. évf.7-8. 2000

MARIA MONTESSORI PEDAGÓGIÁJA, ANNAK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI BÖLCSŐDÉBEN

(Bölcsőpedagógia II.)

LOVASNÉ HOLODA MARIANNA

tagintézmény vezető

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye Karácsony György Utcai
Tagintézménye

Bevezetés

Montessori több mint száz évvel ezelőtt alkotta meg a gyermeknevelésről vallott koncepcióját, mégis nézetei a mai napig frissek és aktuálisak, pedig igen nagyot változott azóta a világ. A magyar bölcsődei nevelés alapelveire is hatással volt a világhírű reformer által megalkotott módszertan. Az általa megfogalmazott gondolatok a bölcsődei és az óvodai nevelésnek is népszerű szállóigéivé váltak. A tanulmány célja megismertetni munkásságát, módszereit a bölcsődei szakemberekkel és leendő hallgatókkal, másrészt ötletet adni a jövőbeli tervezési folyamatokhoz. Bemutatva egy meglévő jó gyakorlatot és annak további adaptációit.

A Debreceni Egyesített Bölcsődei Intézményéből 2017. októberében vettünk részt Nyíregyházán a „Montessori pedagógia gyakorlati alkalmazásának lehetőségei a bölcsődei csoportban” c. tanfolyamon. A tanfolyam vezetője Rammer Patrícia volt, aki a Kőbányai Apraja Falva Bölcsőde egyik csoportjában alkalmazza Montessori pedagógiájának elemeit. Olyan élményt és felismerést nyújtott számomra, amelyet igyekeztem átadni belső továbbképzéseken kollégáimnak is. Azóta, amit eddig ösztönösen végeztünk, igyekszünk egyre tudatosabban, tervezetten csinálni, hogy minél több élményt és kreativitást adjunk át a hozzánk érkező gyermekeknek.

1. Maria Montessori élete, munkássága

Maria Montessori orvosnő, pedagógus, pszichológus 1870-ben született Olaszországban. Már kora gyermekkorában érdeklődött a matematika és a természettudományok iránt. Középkorai tanulmányait egy reál iskolában folytatta. Négy évig műszaki főiskolára járt, majd pápai engedéllyel, 1892-ben

sikerült első női hallgatóként beiratkozni az orvosi egyetemre. Ő volt az első nő, aki orvosi diplomát szerzett.

Róma egyik pszichiátriai klinikáján kezdett el dolgozni, ahol olyan értelmi fogyatékos gyermekekkel találkozott, akik embertelen körülmények között éltek életüket. Munkássága során arra a megállapításra jutott, hogy az értelmi sérülés nemcsak gyógyszerekkel korrigálható, hanem sokkal inkább pedagógiai eszközökkel.

Kutatásait a svájci Itard, és tanítványa Seguin tapasztalataira alapozta. E két orvos a kísérleti pszichológia kialakulásával egy időben foglalkozott és fejlesztette ki a tudományos pedagógiát és a fogyatékosok nevelésére szolgáló különböző módszereket.

Montessori vizsgálatai során arra a következtetésre jutott, hogy minden érzékszervi fogyatékoság fejleszthető megfelelően választott módszerek segítségével. Pedagógiai elveit, nevelési rendszerét a tudományos pedagógia és az orvostudomány alapvető elveinek figyelembevételével állította össze.

1898-ban megbízták azzal, hogy hozzon létre egy intézetet Rómában gyenge képességű gyermekek számára. 1900-ig vezette a Scuola Magistrale Ortofrenica intézetet. A vezetésről lemondva visszatért az egyetemre elmélyültebb antropológiai tanulmányokat folytatni.

1907-ben adódott számára az a lehetőség, hogy módszereit egészséges óvodások körében alkalmazhassa. Róma egyik külvárosában nyitotta meg a Gyermekek Házát, a Casa dei Bambini-t. Pedagógiája hamarosan a közvélemény érdeklődésének középpontjába került.

1909-ben jelent meg fő műve, mely az óvodások körében alkalmazott nevelési módszereit foglalja össze.

Az 1910-es években már Svájcban, Angliában és az USA-ban is felfigyeltek munkásságára.

1913-tól tartja első nemzetközi tanfolyamát Londonban, melyet azután minden évben megismétel.

1919-től már Ausztriában, Hollandiában, Németországban és Olaszországban is tart tanfolyamokat.

1929-ben hívták össze az első Nemzetközi Montessori Kongresszust, itt alakul meg a Nemzetközi Montessori Szövetség, melynek központja Amsterdam.

Az 1930-ban tartott XV. Nemzetközi Montessori Tanfolyamnak már magyar résztvevője is van.

1934-ben újra kongresszust tart Rómában, ahol Piaget elvállalja a Svájci Montessori Társaság elnöki tisztjét.

Sajnos ebben az évben betiltják Olaszországban az összes Montessori intézményt, mivel az akkori politikai helyzet túl liberálisnak tartotta.

Spanyolországi emigráció és Indiában eltöltött évek után 1949-ben tér vissza, amikor is a X. Montessori Kongresszuson a gyermeknevelés fontosságáról beszél a béke szempontjából.

A kongresszuson a világ 50 országából közel 300 pedagógus vett részt.

1950-ben Nobel-díjra terjesztik fel, előadást tart az Unesco közgyűlésén Firenzében.

1951-ben a londoni Nemzetközi Kongresszuson szerepel utoljára nyilvánosan. 1952-ben hunyt el.

Munkásságát, pedagógiai módszerét fia, Mario Montessori fejlesztette tovább. Emlékháza Amszterdamban található.

Magyarországon Montessori pedagógiájának megismertetése B. Méhes Vera nevéhez köthető. 1978-ban tartott először előadást a Magyar Tudományos Akadémia emlékülésén Montessori hatásáról a magyar óvodai nevelésben. Ez alapján megjelent könyve „Montessori pedagógiai rendszere és alkalmazása az óvodában” utolsó lapjain felhívja a figyelmet a reformpedagógiai irányzatok több óraszámában történő megismertetésére az óvó-, és tanítóképző főiskolákon. Otthonában fogadta a Magyarországi Montessori Egyesület tagjait, itt tartották elnökségi üléseiket. Szintén otthonában fogadta a hallgatókat is. Utolsó éveiben a Magyarországi Montessori Egyesület szakmai folyóiratának szerkesztésében vett részt.

2. A Montessori pedagógia célja

„Segíts nekem, hogy magam csinálhassam!”

„Aiutami a farlo da solo!” (Maria Montessori)

Pedagógiájának alaptézise a gyermek tisztelete. Célja: nyugodt, békés légkörben, egymással toleráns, segítőkész, tevékeny gyermekek nevelése. *„A pedagógus magatartásával és a környezettel biztosítsa az egészséges életvitelt, a gyermekek szocializációját, képességeik differenciált fejlesztését, érzelmi világuk gazdagítását, a szép iránti vonzalmuk kialakítását. Saját tapasztalatok*

alapján tegyenek szert minél biztonságosabb alapvető ismeretre, problémamegoldó gondolkodásra. Leljenek örömet az ismeretszerzésben, a kreativitásban, önmaguk fejlesztésében. Ismerjék, szeressék és védjék a természetet. Vegyék észre mindenütt a szépet, tudjanak gyönyörködni a művészeti alkotásokban.” (A Montessori pedagógia gyakorlati alkalmazásának lehetőségei a bölcsődei csoportban-jegyzet)

Montessori nevelési rendszerének minden mozzanata a képességek fejlesztésére, a bennünket körülvevő valóság megismerésére, egymás megbecsülésére, a kölcsönös segítségnyújtásra, a tudás és a szépség szeretetére irányul.

Pedagógiája a gyermek alapos megismeréséből, megfigyeléséből indul ki. A tanulás középpontjába a gyermeki fejlődés öntörvényűségét állította, mivel a gyermek képes személyiségének fejlesztésére, felépítésére saját belső késztetése alapján. Fontos feltétel a szeretetteljes nevelői légkör kialakítása, amelyben a gyermek megfelelő környezetben kapja a spontán, szabad tevékenység lehetőségeit. Ebben a környezetben a pedagógus nem irányítónak, hanem segítővé válik. A pedagógus feladata, hogy mindig ébren tartsa a gyermek figyelmét, érdeklődését anélkül, hogy megoldaná helyette a feladatot, elvezetni a gyermeket ahhoz az eszközhöz, amely fejlettségének megfelel.

Aktív munkával neveljük a gyermeket, amely által elsajátítja a közösségi élet rendszerét, kibontakozik egyénisége és megnyilvánul különbözőségük. A pedagógiai célok megvalósításához a nevelés tartalmát hordozó, önerősítésre, önfejlesztésre képes speciális fejlesztő eszközök szükségesek, amelyekkel a gyermekek szabadon, saját időbeosztás szerint tevékenykednek, figyelembe véve társaik igényeit is.

2.1. Legelső szempont az előkészített környezet megteremtése

Nem a gyermeket kell egy meglévő környezetbe beintegrálni, hanem a környezetet kell a gyermek köré emelni.

„A gyermek fejlődésének szabadsága nem azt jelenti, hogy egyszerűen magára hagyjuk, hanem azt, hogy segítő szeretettel emeljük köré a megfelelő környezetet. Minél tökéletesebb a környezet, annál kevesebb beavatkozásra van szükség a felnőtt részéről” (Montessori)

A bölcsődékből és óvodákból jól ismert alacsony székek, asztalok, mosdók, szekrények Montessoritól származnak. Úgy fejlesztette ki eszközeit, hogy a gyermekek mozgásigényét is kielégítse, kerüljék el a baleset lehetőségét, olyan eszközök vegyék körül, melyeket kezükbe fogva, azokat használva saját tapasztalataik útján szerezzenek ismereteket, fejlesszék képességeiket. Minden tevékenységnek megvan a maga területe: nyitott polcokon elhelyezett,

tevékenységre motiváló eszközök, hangulatos olvasó sarok, pihenősarok. A gyermekek által készített alkotásokat az ő szemmagasságukban, jellel ellátva, vagy jól olvasható betűkkel a nevüket aláírva helyezik a szobák falára. „Az így nevelt gyermek boldog, bátor, bízik önmagában, érzelmekben gazdag, segítőkész, gyermekkora derűs, hiszen érzi, hogy szeretik, és tiszteletben tartják személyiségét, biztosítják szabadságát. Megkapja az önálló döntési jogot önmaga megvalósításához, miközben, ha szükségét érzi, feltétel nélkül támaszkodhat a pedagógus segítő irányítására.”(Montessori pedagógia-jegyzet Juhászné Gáspár Dorottya, 2008)

2.2. A kisgyermeknevelő feladata a Montessori szemléletű bölcsődei csoportban

Új művészetet kell megtanulnia, azt, hogy a gyermek segítőtársa és vezetője legyen, és elvezesse őt azokhoz az eszközökhöz, amelyekre akkori fejlődése fokán szüksége van.

- Megjelenésével is hangsúlyozza a szép iránti fogékonyságot, legyen csinos, ápoltság, vonzó, beszéde legyen halk, rendelkezzen jó humorérzéssel, legyen mindig kedves. Fogadja el, hogy modellértékű a gyermek számára.
- Legfontosabb feladata a megfigyelés, a kellő időben történő segítségnyújtás.
- Kezdeményezzen, majd hagyja, hogy a gyermek szabadon bontakoztathassa ki képességeit.
- Feladata a vezetés, az útmutatás, mely alatt a gyermek maga erejénél fogva fejlődik, önmaga cselekszik.
- Kerülnie kell a felesleges beavatkozást, de ne mulassza el azt, ha feltétlenül szükséges.
- Kerülje a jutalmazást és büntetést, mert ez eltereli a figyelmet a dolgok és a cselekvés valódi értékéről.

„A gyermekek számára maga a jó játék, a jó munka, a felfedezés öröme, a tudás megszerzése a legnagyobb jutalom” (Montessori pedagógia gyakorlati alkalmazásának lehetőségei a bölcsődei csoportban-jegyzet)

3. Montessori eszközrendszere

Eszközrendszerének legfontosabb szempontja, hogy a gyermek korának, fejlettségének és érdeklődésének megfelelően választhasson, az eszköz

biztosítsa öntevékenységet, függetlenedését a felnőtt személyétől. Montessori ragaszkodik a vegyes csoportokhoz, ezért eszközrendszere is változatos. Ezen eszközökkel való tevékenységek során fejlődik a gyermekek önállósága, finommotorikája, megfigyelőképessége, kommunikációja, emlékezete.

Használatuk elősegíti a térbeli tájékozódás, a forma- és színérzékelés, az érzékszervek fejlődését. A velük való manipuláció során önállóan szereznek ismereteket, felfedezik a dolgok tulajdonságait, észreveszik a hasonlóságokat, meglátják az összefüggéseket, képessé válnak új tulajdonságok felfedezésére. Nem az ismeretek mennyiségén van a hangsúly, hanem ezen eszközök által a kreatív, tevékeny probléma megoldó gyermeki személyiség kialakulásán.

3.1. Az eszközök legfontosabb didaktikai szempontjai

- Mennyiség: minden eszközből csak egy darab áll rendelkezésre, külön tálcán vagy dobozban elhelyezve. ez segíti a gyermeket célirányossá tenni tevékenységét, segít rendet teremteni gondolataiban, fejleszti szociális képességeit azáltal, hogy megtanul kivárni, a másik tevékenységét tisztelni. Alapszabályként sajátítják el a másik tevékenységének tiszteletét, alkotásának megbecsülését, a másik sikerének értékelését. Végző pedagógiai cél az egymás támogatása, az összetartozás érzésének fejlesztése.
- Esztétikum: A gyermekek számára vonzó formájú, színes eszközöknek felhívó jellege van. Megtanulnak vigyázni az őket körülvevő tárgyakra, a színes eszközök derűt keltenek, csalogatók a gyermekek számára.
- Aktivitás: Minden eszköz legfőbb tulajdonsága kell legyen, hogy aktivitásra készítse a gyermeket, figyelmét folyamatosan fenntartva. Emiatt is fontos a nyitott polcokon, gyermekek számára elérhető, mindig ugyanazon a helyen történő elhelyezés.
- Hiba ellenőrzése: Montessori eszközei magukban hordozzák az önkontroll lehetőségét, ezáltal a hiba kijavítását. Így kudarcok nélkül szereznek tapasztalatokat, önértékelésük, függetlenségük erősödik.

3.2. Az eszközök bemutatása

- A bemutatást a kisgyermeknevelő végzi.
- Csak a bemutatásra váró eszköz van a gyermekek előtt.
- Egyértelmű, világos kifejezésekkel, lassú mozdulatokkal mutatjuk be az új eszközt.
- Az eszköz használatának egész folyamatát be kell mutatni.

- A gyermek átveszi a bemutatást, a kisgyermeknevelő figyelemmel kíséri.
- Ha a gyermek hibázik, a kisgyermeknevelő nem javít, egy későbbi alkalommal újra bemutatja az eszköz használatát.
- A bátortalan gyermeket is igyekszik ösztönzéssel, soha nem kényszerítéssel bevonni a cselekvésbe.
- Egyszerre mindig egy gyermeknek mutat be, csak szükség esetén többnek, ha annak nevelési célzata van.

3.3. A helyes kisgyermeknevelői magatartás a bemutatás során

- Kapcsolatot hoz létre a tárgy és a neve, illetve annak tulajdonságai között. A tárgy bemutatásakor érthetően mondja annak nevét és tulajdonságait. Például egy különböző nagyságú kockasornál kiválasztja a legkisebbet és a legnagyobbat (a két szélső értéket), ezeket felemelve nevezi meg tulajdonságaikat. A tárgyat összekapcsolja a nevével és a tulajdonságával.
- A megjegyzés, rögzítés fázisában a bemutatott tulajdonságokkal kapcsolatos feladatot ad a kisgyermeknevelő. Pld.: Add ide a legnagyobb kockát!
- Utolsó fázisként a kisgyermeknevelő rámutat a tárgyra, és rákérdez a nevére. Soha nem marasztal el rossz válasz esetén sem. Ennél a fokozatnál a gyermeknek nemcsak ki kell választania az adott tárgyat, hanem meg is kell neveznie, így kiderül, hogy jól rögzültek-e a fogalmak.

A bemutatás lényege mindig a figyelemfelhívás, a dolgok tulajdonságaira való rávilágítás. A hasonlóság, a különbség és a sorrendiség megismertetése. Az, hogy a gyermek játszik, foglalkozik-e az adott eszközzel, mindig saját elhatározásától függ.

4. A Montessori eszközök csoportosítása

- A gyakorlati élet eszközei.
- Az érzékelés eszközei.
- Az anyanyelvi nevelés eszközei.
- A matematikai nevelés eszközei.
- A kozmikus nevelés eszközei.

4.1. A gyakorlati élet eszközei

A kisgyermek legfőbb motivációja az önállóság elsajátítása. Már nagyon korán kezdik gyakorolni mindazokat a képességeket, melyek elengedhetetlenek önállóságuk fejlődéséhez. A bölcsődés gyermek számára a munka éppolyan szórakoztató, mint a játék, csak hagynunk kell, hogy segítsenek.

A gyakorlati nevelés eszközei praktikus, az életből vett eszközök, a legkönnyebben megvalósíthatóak, a legkevesebb költségvetésből. A bölcsődei nevelés-gondozás alapelvei közül itt érvényesíthetjük a legtöbbet, hiszen itt megvalósítható a fokozatosság, az egyéni bánásmód elve, a kisgyermeknevelő személyisége óriási szerepet játszik ezen tevékenységek alkalmával. A fokozatosság elvét megvalósítva erősítjük a gyermeki kompetenciát, miközben figyelembe vesszük a családok szokásait, hagyományait.

Olyan egyszerű dolgokra kell itt gondolnunk, mint a konyhasarok, a takarító eszközök, a szerepjátékoknak megfelelő ruházatok, tárgyak, a gyermekek segítségének elfogadása terítésnél, maguk után való elpakolás.

Természetesen vannak nehezebben elsajátítható készségek, melyekre Montessori megfelelő eszközöket dolgozott ki. Ilyenek például a merev keretre kifeszített anyagok, melyeken a gyermekek gyakorolhatják a fűzést, gombolást, patentolást, zipzár fel-, és lehúzását. Ezek négyzet alakú általában fából készült 30x30-as fa keretek, melyek két részét különböző technikával illeszthetik össze. Az eszköz célja a koncentráció, a kitartás, a türelem, a mozgáskoordináció és a finommotorika fejlesztése. Montessori minden tevékenységnél nagy figyelmet fordít a finommotorika és a csipesz fogás fejlesztésére, mely a későbbi írástanulást alapozza meg.

Jellemző még, hogy a környezet tisztán tartásában a gyermekek is részt vesznek olyan formában, hogy tálcán elhelyezett szivaccsal, vízzel letörlik az asztalokat, a virágok levelét, feltörlik az elcseppent folyadékot.

Öntögető játékokat készíthetünk számukra előre előkészített tálcán. Erre a tálcára rakhatunk kancsót, melyből pohárba önthetik a vizet, vagy szűkszájú üveget melyből előbb pohárba tölthetik a vizet, majd tölcser segítségével vissza az üvegbe. Különböző formájú, de azonos úrtartalmú üvegeket helyezhetünk el, majd egyikből a másikba átönthetik a vizet. Ez lehetőséget ad annak a felfedezésére, hogy a különböző forma is takarhat ugyanolyan tulajdonságot. Ha nincs lehetőségünk folyadék használatára, akkor öntögethetnek különböző terményeket, pompomokat, golyókat. A gyermekek számára egyik anyag átöntése vagy áthelyezése egyik edényből a másikba, megoldandó problémát jelent. Nemcsak öntögetéssel valósítható meg az anyagok áthelyezése, hanem kanállal vagy csipesszel is. Kanállal egy szélesebb edényből egy szűkebb nyílású edénybe átkanalazhatnak, majd vissza

rizst, borsót, babot. Válogathatnak különböző terményeket kanállal és csipesszel is. Pld. egy nagyobb edénybe teszünk azonos számú diót, mogorót, gesztenyét. Melléjük helyezünk három kisebb edényt. Feladat a termények szétválogatása. Fontos, hogy mindig annyi kis edényt helyezzünk el, ahányféle termény van a nagyobb tálba. Háromnál többfélét nem célszerű használni. Ezen tevékenység pontosságra, rendszeretetre nevel. Nyilván a kisgyermeknevelő feladata a fokozott figyelem, fontos olyan alapanyagokat választani, melyek nem balesetveszélyesek, lehetőleg nem veszik a szájukba. Itt is feladat a tevékenység előzetes bemutatása, a gyermekek a bemutatott példa alapján bánnak az eszközökkel.

A gyakorlati élet eszközeinél igazán csak a fantáziánk szabhat határt. Készíthetünk a gyermekekkel közösen pogácsát, mézeskalácsot egészen a gyúrástól a kisütésig. Tavasszal ültethetnek virágot a bölcsőde udvarán, télen vethetünk borsót, búzát, csíráztathatunk magvakat, hajthatunk virághagymákat.

Néhány példa ennek jegyében:

- zokni párosítása
- tárgyak és képeik párosítása (gombok, kulcsok, evőeszközök stb.)
- kupakok párosítása flakonokkal
- tárgyak és gipszlenyomataik párosítása
- negatív játék: tárgyak és körvonalaik
- textilek hajtogatása előre belevarrt vonalak mentén
- kavicsok, kagylók tisztítása vízzel és szivaccsal
- kiscipő tisztítása körömkefével, fogkefével
- pomponok, golyók seprése tálcáról lapátra stb.

4.2. Az érzékelés eszközei

Ezen eszközök legfőbb jellemzője az érzékeknek, a dolgok tulajdonságainak, és az eszközökkel való bánásmód nehézségeinek elkülönítése az értelmi és az érzékszervi képességek fejlesztésével párhuzamosan.

A tevékenységek során a gyermekek összehasonlítanak, hasonlóságokat, különbségeket fedeznek fel. Párosítanak, sorokat, sorozatokat alkotnak. Mindezen folyamatok fejlesztik logikus gondolkodásukat, problémamegoldó

képességüket. A gyakorlás során újra és újra gondolkodási műveleteket végeznek először próbálkozással, majd tudatos cselekvéssel.

Montessori klasszikus eszközei az érzékelés eszközei. Ő tervezte a mai napig használatos, térbeli dimenziókat érzékeltető eszközöket. Alapvetően egy tízes sorozatra épül mindhárom, de bölcsődében ötös sorozat is alkalmazható. Bár a tények azt mutatják, hogy a gyermekek a tízes sorozattal is könnyedén megbirkóznak.

4.2.1. Kiegészítő hengerek, hengersor

Tulajdonképpen négy tízes sorozatból álló fahengerekről van szó, melyben mind a négy sorozat különböző tulajdonságokkal is bír.

A hengerek bemutatása mindig három ujjal, csipeszfogással történjen. Mindegyik hengernek van egy jól megfogható kis feje, melynek segítségével könnyedén kiemelhető. A bemutatást a két leginkább eltérő hengerrel kezdjük, melyet kihelyezünk az ezeket tartó tömb elé. Majd sorban folytatjuk a bemutatást. A végén ugyanilyen sorrendben tesszük vissza a hengereket.

Első hengersor: ezek a hengerek csak egy kiterjedésben különböznek egymástól, átmérőjük azonos, magasságuk csökken arányosan. Megjelölésük: magas és alacsony.

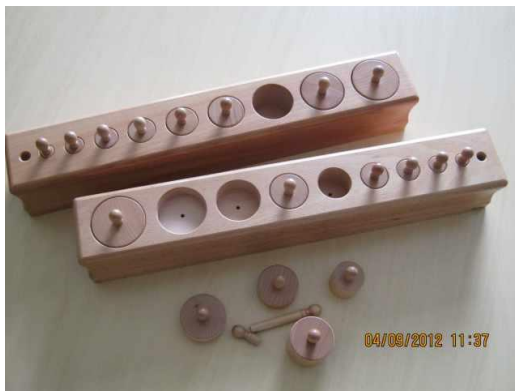
Második hengersor: ezek már két tulajdonságukban különböznek, az átmérő (a szélesség és a mélység) arányosan csökken, de a magasság ugyanaz marad. Megjelölésük: vastag és vékony.

Harmadik hengersor: három kiterjedésben különböznek, a magasság és az átmérő arányosan csökken, a legmagasabb a legvastagabb. Megjelölés: nagy és kicsi.

Negyedik hengersor: ez a sor is három kiterjedésben különbözik, a magasság arányosan csökken, az átmérő arányosan nő, a legmagasabb a legvékonyabb. Megjelölés: magas és vékony.

Tulajdonképpen itt a tízes számrendszer előkészítése és a sorozatalkotás megalapozása történik.

Ha jól végzi el a gyermek a feladatot, akkor minden henger a megfelelő helyre kerül. Egyértelmű, hogy ezeket a hengersorokat nem egyszerre használjuk.

4.2.2. Rózsaszín torony

Használatának célja a méretek három dimenzióban történő megkülönböztetése, a nagyság és a súly közötti összefüggés felfedezése, sorozatok alkotása. Ez a torony tíz rózsaszínű kockából áll, a kockák éle egy cm-ként csökken a 10cm-től 1 cm-ig. Háromdimenziós csökkenés szélesség, mélység és magasság tekintetében.

A bemutatás alatt a torony színétől eltérő szőnyeget hozunk, a polcra egyenként emeljük le a kockákat úgy, hogy látható legyen a méretbeli különbség. Felépítjük a tornyot úgy, hogy közben többször megvizsgáljuk az egyes kockákat, minden egyes darabot pontosan illesztünk a helyére úgy, hogy a szélektől 1-1 cm legyen. A kezünkkel végigsimítjuk a torony oldalait, majd kockáról kockára szedjük szét. A torony oldalának végigsimításával a gyermek érzékeli az éleket és a kiterjedést.

4.2.3. Barna lépcső

Használatának célja a súly és a nagyság viszonyának felmérése, a mozgáskoordináció fejlesztése, felkészülés a matematikára.

Tíz azonos, 20 cm hosszúságú hasáb, melyek két dimenzióban különböznek egymástól. Az oldallapokat alkotó négyzetek éle 10 cm-től 1 cm-ig csökken (a magasság és a mélység).

Hasonló tevékenységek végezhetők vele, mint a rózsaszín toronnyal. Kiválasztható a legkisebb és a legnagyobb, a legnehezebb és a legkönnyebb.

4.2.4. Színes hengerek

Itt a hengerek nem vájatokkal ellátott dobozban vannak elhelyezve, hanem 4, a hengerek színével megegyező színű dobozban. Ugyanolyan tulajdonságok változnak, mint a hengersornál, de itt a gyermek a szőnyegre is helyezheti a rudakat.

4.2.5. Piros rudak

10 rúdból álló sorozat, melynek leghosszabb tagja 1 m, a legkisebb pedig 10 cm. Minden egyes elemét külön hozzuk a szőnyegre a legnagyobbval kezdve. Úgy illesztjük őket egymás alá, hogy baloldalon egy síkot alkossanak a szélek. Kezünkkel végigsimítva érzékeltetjük ezt a gyermek számára. Hosszúságot érzékeltetünk vele, megalapozzuk a tízes számrendszert, természetesen konkrét számolás nélkül.

Nyilván ezen eszközök beszerzésére nincs mindenkinek lehetősége, de saját magunk is készíthetünk különböző érzékelést fejlesztő eszközöket.

4.2.6. A látás és színérzékelés fejlesztése

Montessori célja a színek érzékelésével, hogy a gyermekek megfigyelése környezetükben pontosabb legyen. A színárnyalatok felismerése hozzásegít ahhoz, hogy még inkább felfedezzük környezetünk és a természet szépségeit. Célja az alap-, és a kevert színek megismerése által a színérzék fejlesztése, a szókincs bővítése. A kreativitás és a művészi tevékenység, a művészet értésének megalapozása.

Két éves korban a gyermekek már képesek a színek szerinti csoportosításra. A színek ismertetésénél egyszerre mindig két színnel dolgozunk. Az új szín bevezetése az előző kettőből az egyik megtartása mellett történjen. Pld.: piros-zöld, majd zöld-kék, majd kék-barna stb.

Felhasználható eszközök:

- színes fagolyók, pomponok válogatása azonos színű tálkákba lehetőleg csipesszel
- színes zoknik vagy színes anyagok azonos színnel párosítása
- festett színes alapokra azonos színű tárgyak helyezése
- színes pálcikák válogatása, bedobása átlátszó üvegekbe
- festett ruhacsipeszek csíptetése azonos színű körlapra

- felvarrt színes gombokra azonos színű anyagok gombolása, stb.

4.2.7. A tapintás fejlesztése

Az eszközök használata előtt érdemes a gyermekek ujjbegyeit langyos vízzel megmosni, hogy a fellépő vérbőség miatt pontosabb és hatékonyabb legyen az érzékelés.

Cél a különböző minőségű, hőfokú, felületű anyagok megismerése. Ezt a tevékenységet akár bekötött szemmel is végezhetik a gyermekek, de használhatunk kincses zsákokat, melyek különböző felületű tárgyakat tartalmaznak.

Felhasználható eszközök:

- különböző felületű táblák azonos felületű párjának megkeresése
- különböző felületű anyagok válogatása (érdes, puha, selymes, szúrós stb.)
- kisebb tárgyakat vonhatunk be különböző felületű anyagokkal, majd azokat párosíthatják
- falra rögzített anyagok tapintása
- bekötött szemmel különböző tárgyak felismerése formájuk alapján
- növényi levelek, termések tapintása

A kézzel történő tapintás mellett mezítláb is tapasztalatot szerezhetnek különböző felületű talajokon való lépkedés során. Ehhez a bölcsőde udvarán kialakíthatunk egy pályát, melyen egymástól elkülönítve lépkedhetnek homokos, kavicsos, nagyobb köves, mulcsos, folyami homokos stb. felületeken. Szobai körülmények között is megvalósítható különböző felületű lépegetőkkel, melyek már készen is vásárolhatók.

4.2.8. A hallás érzékelésének eszközei

Cél a zajok észlelése, megkülönböztetése, felkészítés a zenei nevelésre, az auditív memória fejlesztése.

A bemutatás a hangok megismerésével kezdődik. A lehangosabb eszközzel kezdjük, megrázzuk, majd a gyermek füléhez tartva megismételjük. A gyermek megismétli ezt. Bölcsődében célszerű egyszerre csak három különböző hang megismerése. Két éves kor környékén érdemes ezeket a feladatokat elvégezni egymástól nagyon eltérő hangokkal.

Felhasználható eszközök:

- zörej/zajdobozok hangjainak párosítása (a párosítás ebben a korban csak nagyon eltérő hangok esetében lehetséges)
- állathangok párosítása képekkel vagy állatfigurákkal
- cselekvések, járművek hangjainak felismerése (kalapálás, fúrás, fűnyírás, motor, sziréna stb.)
- időjárási jelenségek hangjai

4.2.9. A súly érzékelése

2 és fél éves kora körül a gyermeknek érdekes tapasztalatokat nyújt a súly érzékelése. Képes megkülönböztetni a könnyűt a neheztől.

Felhasználható eszközök:

- különböző súlyú tárgyak
- azonos súlyú tárgyak párosítása
- kétkarú mérlegen súlymérés

4.2.10. A hő érzékelésének eszközei:

Két éves kor körül a gyermekek már képesek a hőmérsékletkülönbség megértésére tapasztalás útján.

Cél, hogy megkülönböztessék és megértsék a hideg-meleg fogalmát, megismerjék az évszakok változásait, különböző természetes anyagokat.

Felhasználható eszközök, az évszakok változásai megismerésének lehetőségei:

- ún. hő hengerek párosítása a kéz által érzékelve
- télen hó bevitele a csoportszobába, az olvadás megfigyelése
- eső megtapasztalása udvaron (jó lenne minden gyermeknek esőkabát és gumicsizma a bölcsődében)
- évszakok képének párosítása a hozzájuk tartozó természeti jelenségek képeivel
- időjárás fal készítése, melyre a gyermekek helyezhetik fel az aznapi időjárást jellemző képeket
- időjárás és öltözködés kapcsolata
- szabadban tölthető tevékenységek képeinek elhelyezése évszakok szerint

- évszakok változása szerint termények, gyümölcsök csoportosítása
- zöldség és gyümölcs pucolása, kóstolása

4.2.11. A szaglás érzékelése

Talán ez állítja a legnehezebb feladat elé a kisgyermeknevelőt, hiszen a különböző szagok tudatosulása, megnevezése a gyermek számára nem könnyű.

A konyhasarokban történő játék során megbeszélhetjük, hogy mely ételeknek milyen illatuk van. Kellemes az az illat vagy kellemetlen? Célunk az, hogy különböző illatokat megismerjenek és megnevezzenek a gyermekek.

Felhasználható eszközök, lehetőségek:

- Különböző fűszereket tehetünk jól záródó üvegekbe, mindenből kettőt, ezeket párosíthatják a gyerekek.
- Gyümölcs képének párosítása a papírlapra cseppentett illatával.
- Ismerkedés frissen vágott fűszernövények illatával.
- Eső, fűnyírás utáni illat megismerése.
- Zöldség-, gyümölcskóstolás előtt ismerkedés az illattal.

4.2.12. Az íz érzékelésének eszközei

Nemcsak új tapasztalatokra tehetnek szert, hanem a meglévő tapasztalatok segítségével érzett öröm ösztönzőleg hat a gyermekre. Célunk az, hogy a négy alap ízt megismerjék és megkülönböztessék.

Lehetőségek:

- A kézre cseppentett íz párosítása annak képével (pld. édes íz-cukor képe)
- A két egyforma íz párosítása.
- Nyelvforma rajzon bejelöljük a négy alap íz érzékelésének helyét, ők a megfelelő helyre helyezik az ételek képeit.
- Bölcsődei étkezések alkalmával az étel ízének meghatározása.
- Ételek képének csoportosítása ízük szerint.
- Beszélgetés arról, melyik ételnek milyen íze van?
- Használhatunk emberi mimikát ábrázoló rajzokat. Milyen az arcunk, ha savanyút kóstolunk? stb.

4.2.13. A formaérzékelés

Minden eszközzel végzett gyakorlat Montessori pedagógiájában segíti a környezet megismerését. Emlékezet formájában képesek vagyunk megőrizni a tárgyak alakját, formáját. Az ilyen jellegű feladatok elvégzése során fejlődik koncentrációs képességük, a finommotorika, a tapintás és a nyelvi készségek.

Legfőképpen az ún. titokzsákok vagy titokdobozok a használatos eszközök. A gyermek úgy tapintja ki a különböző tárgyakat, hogy nem látja azokat, így emlékeire hagyatkozik. Nagyobb gyermekek már többé-kevésbé meg tudják fogalmazni a kitapintott tárgy alakját, felületének tulajdonságait. Kisebb gyermekek formaérzékeléséhez használhatunk nyitott dobozokat, melyekbe különböző tárgyakat, terméseket, köveket rakhatunk. Ezek pakolgatásával, kézbe vételével érzékelik alakjukat, felületüket, esetleg illatukat is. A gyermeknek rendkívüli örömet okoz, ha képes egy-egy tárgyat megnevezni kizárólag tapintás útján.

4.3. A matematikai nevelés eszközei

Talán sokakban ellenérzést vált ki a matematikai nevelés mint lehetőség a bölcsődében. De gondoljunk csak bele, nincs-e része a bölcsődei életben a számoknak? Szinte minden gyermek képes már legalább tízig elszámolni anélkül, hogy tisztában lenne a számfogalommal vagy a számjegy írásképével. Nagy örömmel számolnak össze ugyanolyan dolgokat, mutatják ujjajikon éveik számát, megszámozzák, hányan állnak még előttük a trambulinnál. A matematikai nevelés célja az, hogy lássák a gyermekek a számok írásképét, segítsen kialakulni a számfogalmat és a számhoz kapcsolódó mennyiséget.

Felhasználható eszközök:

- Ragasztós papírra grízt szórunk, mely alakja egy számot formáz.
- Ugyanezt tehetjük dörzspapír ragasztásával is.
- Kartonból készült számokat körbe rajzolhatnak
- Párosíthatunk számkártyákat velük megegyező mennyiségű koronggal, kupakkal, gombbal stb.

Ennél a nevelésnél el kell fogadnunk azt, hogy a mai digitális világban rengeteg információ zúdul a gyermekekre, ezt mi nem tudjuk megállítani. Tegyük hát lehetővé a matematika iránt fogékony gyermekek számára azt, hogy megismerkedhessenek a számok világával.

4.4. Az anyanyelvi nevelés eszközei

Montessori szerint a gyermek úgy találkozik a betűvel, hogy lát egy érdekes formát, amit megpróbál lerajzolni csakúgy, mint a házat vagy a napot. A betűk világa körbe veszi a gyermekeket minden képeskönyvvel, újsággal. Montessori szerint a gyermek számára lehetővé kell tenni, hogy az írott és a beszélt nyelvvel egyidejűleg ismerkedhessen meg. Ez nem jelenti azt, hogy meg kell tanulnia olvasni, de ismerkedjen a betűk világával.

Felhasználható eszközök:

- Ún. rajzsablonok, melyek mindegyike más formájú (kör, háromszög, trapéz, ötszög, ovális, stb). Ezek kivehetőek egy síkból, mindegyik kis fogantyúval ellátott. A gyermek azt emeli le, amelyikhez kedve van, és egy lapon körbe rajzolja.
- A számokhoz hasonlóan betűket is ragaszthatunk lapra grízből, dörzspapírból, fonalból.
- Lehet betűpárosítót készíteni.
- A Montessori alapelv szerint minden egyes tevékenységre serkentő eszköznek a polcon állandó helye van. A polcokon, ill. az eszközt tartalmazó dobozon vagy tálcán fel van tüntetve betűvel az eszköz neve, a gyermekek hamar megtanulják, hogy a két elnevezés összetartozik. Készíthetünk a csoportszobában jelenléti táblát, melyet nemcsak a gyermekek jelével, hanem keresztnévük kiírásával is elláthatunk.
- Készíthetünk leporellót, melynek minden oldalán egy-egy betű szerepel.

4.5. A kozmikus nevelés eszközei

Mit is takar a kozmikus nevelés fogalma? Olyan területeket fed le, melyben benne van mindaz, ami körülvesz bennünket. Tartalmazza a biológiai, a földrajzi, a történelmi és a csillagászati ismereteket. Ismét felmerülhet a kérdés, hol a helye mindennek a bölcsődei nevelésben. Gondoljunk csak bele, hogy nem tudatosan megfogalmazva a kozmikus nevelést, mennyi ismeretet közlünk, osztunk meg a gyermekekkel! Hiszen megtanítjuk az állatok neveit, hangját, beszélünk, az emberi testrészeket, az évszakokat, az éjszaka és a nappal, az időjárás változásait, az emberek nemzetiségeit, némely bolygó nevét, a természetben található növények, ásványok neveit. Ugye, hogy nem is áll ez tőlünk messze hangzatos neve ellenére sem?

Milyen eszközöket használhatunk:

- Terményekről gipszlenyomatot készíthetünk.

- Leveleket, virágokat préselhetünk.
- A négy évszokról képeket készíthetünk, melyeket párosíthatunk az évszaknak megfelelő ruházattal.
- Műanyag állatokat párosíthatunk képeikkel.
- Állatokat párosíthatunk élőhelyükkel.
- Állatok lábnyomait párosíthatjuk képeikkel.
- Tehetünk a falra olyan térképet, melyen nemcsak a földrészek, hanem az ott élő állatok képei is rajta vannak.
- Akár csillagászati térképet is kihelyezhetünk.
- Kisebb, nagyobb hungarocell gömböket megfestve bemutathatjuk a legfontosabb bolygókat.
- Lapozgatókat készíthetünk pld. híres épületekről, népviseletekről, bolygókról, növények, pld. fa részeiről.

Ebből a felsorolásból is kitűnik, milyen széles körben gondolkozhatunk a kozmikus nevelés kapcsán. Nyitott szemmel kell járnunk, hogy észre vegyünk, milyen sok lehetőség rejlik a körülöttünk lévő világban, ami érdemes arra, hogy bevigyük a csoportszobába, a gyermekek közé.

Montessori hiányosságát, hogy nem foglalkozott a szerepjáttékkal, a konstruálás fontosságával tökéletesen ellensúlyozza a bölcsődei játékkészlet. Hamar meg lehet találni azonban az összhangot a hagyományos bölcsődei nevelés és a Montessori pedagógia között. Remélem, ez az olvasó számára is bebizonyosodott!

5. A csend átélése

„A csend után többé nem azok vagyunk, akik eddig voltunk.” Montessori

A csend átélése a Montessori nevelés legjellemzőbb alapelve. A csend tevékeny meditációhoz, nyugton maradáshoz vezet. A nyugodtsággal együtt jár a saját testi érzetek bensőségessé válása. A hallgatás révén képesek leszünk meghallani, megérteni másokat, figyelni hangja, mimikája változásaira. A szellem és az érzékek éberebbé válnak. Montessori megfigyelte, hogy bár erőfeszítést igényel a gyermekektől, mégis szívesen vesznek részt ebben a játékban.

Nyilván egy bölcsődei csoportban hosszú időt igényel ennek a kialakítása, de a gyermekek két és fél éves koruk körül már képesek olyan önfegyelemre, hogy megvalósítható legyen.

A kisgyermeknevelő itt is példát mutat, nem követel. A csendkör megkezdését mindig ugyanaz a jel indítja. Vagy halk zeneszó, vagy csengőszó, de ez egyezményes jel kell legyen, amire az idő múlásával felfigyelnek a gyermekek, majd automatikusan felkészülnek a csendkőrré. Bölcsődében csak rövid ideig, kb. öt percre alkalmazzuk. A jel felhangzásakor a gyermekek körben elhelyezkednek a szőnyegen. Lehet erre a célra minden gyermeknek külön ülőpárnája. Miután mindenki elhelyezkedett, különböző, legfeljebb két feladatot hajt végre minden gyermek hang nélkül. Ez lehet akár mozgásos feladat, akár párosítás, akár válogatás szín vagy forma szerint. A kisgyermeknevelő bemutatja a feladatot, majd simítással jelzi a gyermeknek, hogy ő következik. Egyértelmű feladatok ezek, melyekhez elég egyszeri bemutatás. A sor haladhat egymás után is, de szabadon is választhat a gyermek, ki következzen utána. Miután mindenki elvégezte a feladatot, jöhet egy következő, melyet ismét a kisgyermeknevelő mutat be. Általában két feladat megoldása elég önfegyelmet kíván meg a gyermekektől. Természetesen ezen idő alatt a gyermeknek figyelnie kell, hogy végre tudja hajtani a bemutatott feladatot, önfegyelmet kell gyakorolnia, hiszen ki kell várnia a sorát. A csendkör végét is egy egyezményes jel jelzi. Jellemző, hogy a csendkör végeztével a gyermekek nyugodtabbak, lecsendesednek, elcsitulnak.

„A gyermek tudatát odáig fejlesztjük, hogy a legkisebb mozgásokat is megfigyelje, a cselekvés minden részletét kontrollálja, hogy eljusson a tökéletes mozdulatlansáig. Ez elvezet a csendhez, egy benyomásokkal teli, új, eddig soha nem ismert állapothoz.” Montessori

Záró gondolatok

Összefoglalásként elmondható, hogy a Montessori-pedagógiából sok minden átültethető a bölcsődei nevelés-gondozás folyamatába, sőt sok mindent úgy használunk, hogy nem is tudjuk, ennek a Montessori pedagógia az alapja. A Montessori szellemiségű intézmények különböző mértékben vonják be gondolatait és módszereit. A gyermek mindenek felett álló érdekeinek általa megfogalmazott elvei, a szabadság és az autoritás kérdése, a nevelő helye és szerepe, az előkészített környezet és az eszközök szerepe általánosságban megjelenik. Sok függ a mértéke esetében mindig attól, hogy milyen korosztálynál, és hogy egészséges gyermekközösségében vagy sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztésében alkalmazzák. Módszere a bölcsődék világában sem lehet kizárólagos jellegű. A Montessori-eszközök

kisgyermekkorban csak a többi játékeszközzel együtt hatásosak, a fantáziát fejlesztő mesék, szerepjátékok, az alkotójátékok mellett, és természetesen a teljesen kötetlen szabad játék dominanciájával.

Végezetül néhány megfontolandó tanács Maria Montessoritól:

- A gyermekek abból tanulnak, ami körülveszi őket.
- Ha a gyermeket gyakran kritizálják, megtanul mások felett ítélni.
- Ha a gyermeket gyakran dicsérik, megtanul másokat értékelni.
- Ha egy gyereket állandó ellenségeskedés vesz körül, akkor állandóan harcban fog állni mindenkivel.
- Tiszteld a gyermeked!
- A szükségleteire figyelj oda, tanítsd meg, hogy ő is figyeljen mások szükségleteire.
- Neveld önállóságra. Hagyd, hogy válasszon.
- Nem szabad a jót mozdulatlansággal, az aktivitást pedig rosszal azonosítani.
- Hagyd, hogy független legyen.
- Ha egy gyermeket sokszor kigúnyolnak félénkké válik.
- Ha egy gyerek biztonságban érzi magát, megtanul bízni az emberekben.
- Ha egy gyermeket túl gyakran megszegényítenek, mindig bűnösnek fogja magát érezni.
- Ha egy gyereket sokszor bátorítanak, akkor magas lesz az önbecsülése.
- Ha valamit csinál, ne szakítsd félbe. Hagyd dolgozni, tevékenykedni.
- Válaszolj a kérdéseire akkor, amikor kérdez, mert fontos neki, amit mondasz..
- Legyen türelmed. Ha egy gyereknek több idő kell ahhoz, hogy megtanuljon valamit, légy megértő.
- Ha érzi, hogy elfogadod, magabiztos lesz.
- Tiszteld, ha hibázott és ki tudja javítani a hibáját. Amikor olyasmit csinál, ami veszélyes lehet, akkor meg kell állítanod.
- Ne beszélj csúnyán róla, ha ő ott van.

- Azzal törődj, amit meg akarsz neki tanítani, ne a rossz dolgokkal, amiktől szeretnéd megóvni.

Ha ezeket a szentenciákat nézzük, akkor csupa olyan bölcsesség, amely abszolút át kell haszna a mai pedagógiai gyakorlatot is. Viták, lelkesedések és ellenérzések kísérték mindig is nézeteit, és talán fogják a jövőben is, de egy biztos: minden gyakorló pedagógusnak ismernie illik, hogy mit hagyott az utókorra Maria Montessori!

Montessori intézmények hazánkban:

<http://m.koloknet.hu/ovoda/alternativ-ovoda/montessori-ovodak-es-iskolak/>

Javasolt webhelyek:

<http://www.montessori.hu/>

<https://www.facebook.com/ufilev>

<https://www.facebook.com/groups/115959672318528/>

<https://www.facebook.com/montessorivilagahu/>

Felhasznált irodalom:

- A bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályai- Módszertani levél (2012.) Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
- A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja (2017.)- http://www.magyarbolcsodek.hu/oktatasi_lehetosegek/szakirodalom/modszertani_levelek#A%20b%C3%B6lcs%C5%91dei%20nevel%C3%A9s-gondoz%C3%A1s%20orsz%C3%A1gos%20alapprogramja
- A Montessori pedagógia alkalmazásának lehetőségei a bölcsődei csoportban- tanfolyami jegyzet-szerkesztette: Rammer Patrícia
- Berger Magda: Montessori Mária és követői. Bölcsész doktori értekezés. Debrecen: Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Pedagógiai Szeminárium és Pszichológiai Intézete, 1939. 80 old.

- Kiss Erika-Szírt Miklósné: Montessori pedagógia az óvodában. Kézikönyv. (Horizont-2000 Humán Szolgáltató Bt., 1992.) XII. 47.old.
- Méhes Vera B.: Montessori pedagógiai rendszere és alkalmazása az óvodában. (Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.) 2. kiadás 91.old.
- Pedagógiák az ezredfordulón Szöveggyűjtemény. Eötvös József Könyvkiadó, 1998.
- Pedagógiai Lexikon 2. köt. (Keraban Könyvkiadó, 1997.) Kurucz Rózsa: Montessori, Maria 485-486. old.
- Pszichológiai Lexikon (Helikon, 1995.) Montessoriról 282. old.
- <http://www.montessori.hu/>

AZ IKREK GONDOZÁSÁNAK BÖLCSŐDEI ASPEKTUSAI

(Bölcsődepedagógia II.)

DR. KOCSÁRNÉ ERDEI VIKTÓRIA

kisgyermeknevelő

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

Bevezetés

Az ikrek nevelése és gondozása több szakdolgozat és tanulmány témája volt már. Sokan választják ezt a témát személyes érdeklődésből, vagy megélt tapasztalatok okán, mely estemben is abszolút helytálló. Ikerlányaimat nevelem anyaként, kisgyermeknevelőként pedig, a debreceni négyes ikrek mellett dolgozom napközbeni gyermekfelügyelet keretében születésüktől fogva. Az ikrek világa különleges csoda, melyet családomban és szakemberként is módomban van megtapasztalni. Tanulmányomban az ikrek nevelését-gondozását a bölcsődei ellátás szemszögéből igyekszem összefoglalni segítséget adva minden ikreket gondozó kisgyermeknevelőnek.

1. Az ikerszülések alakulása Magyarországon

„Az első hazai ikerstatisztikai összefoglaló 1928-ban, a Magyar Statisztikai Szemlében jelent meg, és így kezdődött: „A többes születés igen érdekes természeti tünemény, mely úgy orvosi, mint társadalmi és statisztikai szempontból is nagy jelentőséggel bír.” A természetes ikerterhességek előfordulása a genetika, a környezet, a táplálkozás, az édesanya életkora határozhatja meg. Az összes iker közül a 25-30% mindössze az egypetéjű. Ez azt jelenti, hogy egy petesejtet egy hímivarsejt termékenyít meg, mely a petevezetékéből a méhbe jutás során kettévál. A megtermékenyüléstől számított két héten belül bármikor szétválhat a petesejt, ezzel befolyásolva a méhen belüli fejlődésüket, hiszen, ha 2-3 napon belül következik be, akkor

külön burokból fejlődnek tovább, ha azonban később következnek be, úgy már kialakul a burok, és együtt fejlődnek benne, közös méhlepénnyel. Ennek azért van jelentősége, mert ez utóbbinál gyakoribban a terhességi vagy szülési komplikációk. Az egypetéjű ikrek az azonos génállomány miatt egyformának tűnnek.

A kétpetéjű ikrek esetében két petesejtet termékenyít meg két hímivarsejt, így ők csak annyira lesznek hasonlóak, amennyire bármilyen más testvérpár hasonlíthat egymásra. Gyakran előfordul, hogy egyáltalán nem hasonlítanak a külső jegyeik egymásra. A kétpetéjű ikerterhességek lehetőségét több tényező befolyásolja. A kétpetéjű ikrekkel való várandósság többnyire a 30 év fölötti nők esetében fordul elő, kevésbé jellemző a 20-30 közötti korosztályra. Az 1990-es évek második felében indult el Magyarországon a mesterséges megtermékenyítés, peteérést elősegítő gyógyszeres kezelések alkalmazása, amely jelentős hatással volt az ikrek számának gyarapodásában, azon belül a többes ikerterhességek alakulásában is. A ikergyermek születések száma 2000 és 2008 között volt a legmagasabb, több százal meghaladta az előző évek statisztikai adatait. Debrecenben 1996-ban érte el a szülések száma a 3000-et, majd legközelebb 2016-ban haladta meg ezt a számot. Ebből több, mint 100 kettős ikerszülés, több hármas és egy négyes ikerszülés volt.

A folyamatosan fejlődő orvosi műszerezettség, ultrahangos vizsgálat és egyéb egészségügyi ellátások miatt a koraszülések száma csökkent, azonban az ikrek esetében a szülések fele következett be a 37. hét előtt. A többes várandósság jobban megviseli az édesanya szervezetét, így hamarabb következik be a szülés, de a szakemberek felkészültsége és előrelátása mellett nagyobb valószínűséggel jönnek egészségesen a világra a kisebb súllyal született csecsemők is.

2. Ikek gondozása a családban

2.1. Felmerülő kérdések, nehézségek

Amikor ikrek érkeznek a családba, nagy öröm, ugyanakkor rengeteg kérdés felmerül a leendő szülőknél. Akár van már a családban gyermek, akár elsőként érkeznek, az ikrek érkezése másfajta felkészülést igényel. Nem csak abból a szempontból, hogy mindenképp kettő, esetleg három kell, de a családnak meg kell osztania a szerepeket, át kell látni, hogyan tudják a napi teendőket beosztani.

A felismerés ténye kiválthat fokozott örömet, de akár kétségbeesést is. Mindkettő teljesen normális reakció, hiszen nem erre voltak felkészülve. Miután kiderült a többes várandósság, aggodalomra ad okot, hogy mi történik,

ha korábban jönnek a világra. A koraszülés elkerülése érdekében életmódváltásra van szükség. Miután veszélyeztetett terhességről van szó, kímélő életmód szükséges, a táplálkozással és vitaminok bevitelével is jelentősen kitolható az idő előtti érkezés kockázata. A koraszülés, amely a betöltött 37. hét előtt következhet be, hosszabb kórházi ellátást eredményez, hiszen nagyobb odafigyelést igényelnek ezek a csecsemők. Az ikrek közel 60 %-a koraszülött, átlagosan a 35. héten jönnek a világra. A koraszülöttek alacsonyabb súllyal születnek, emiatt a fejlődésük is másképp alakul és más ellátást is igényelnek. A 32. hét előtt született csecsemők emiatt esélyesebbek, hogy olyan egészségügyi problémájuk alakuljon ki, melyek akár egész életen át tart. A magzatok fekvése is különböző lehet, ez meghatározza, hogy természetes úton vagy császármetszéssel jönnek a világra. Az ikerterhességek jelentős részében császármetszésre van szükség, mely hosszabb kórházi tartózkodást eredményez. Miután a korábban érkezett babák testhőmérséklete ingadozik, inkubátorba teszik őket, biztosítva nekik az anyaméhben megszokott meleget. Gyakran előfordul, hogy légzéztámogatásra van szükség. Ilyen esetben csak akkor engedik haza a babát, ha önállóan képes lélegezni és az oxigén pótlása teljesen elhagyható. Nagyobb segítség szükséges a szoptatásuk terén is, hiszen gyengébbek a csecsemők és kevesebb ideig képesek táplálkozni, mint ami szükséges lenne. Fontos dolog, hogy sokat legyen a csecsemő az édesanyja mellkasán, a testi közelség számottevően befolyásolja a szoptatást és a lelki egyensúlyt meglétét is. Mindezek mellett gyakran tápszerez pótlást kell igénybe venniük. A súlygyarapodásuk, illetve a minimálisan elérendő súly (2500 gramm) határozza meg, mikor engedhetők haza az újszülöttek

Hazaérkezés után a két vagy több gyermek gondozása szinte kitölti a család életét. Az egymásra hangolódás folyamata, a napirend kialakulása esetükben még több figyelmet és erőt kíván a babáktól és szülőktől egyaránt, hisz eleve több szereplője van a folyamatnak. Gyakoriak az éjszakai ébredések, jellemzően nem egyszerre kelnek enni a babák, így az éjszaka nagy része az etetéssel telik. Ekkor is sokat segíthet, ha az édesapa vagy nagymama be tud segíteni és legalább 1 etetést ki tud váltani, amíg az édesanya pihenhet. Természetesen, ha szoptat, ez nem kivitelezhető. Ez megviselheti az édesanyát, néhány hét után nagymértékű fáradtság tapasztalható, könnyebben kialakulhat a terhesség utáni depresszió. Ha napközben a házi munkák nagy részét valamelyik családtag átveszi és az édesanya csak a gyermekeivel tud törődni, a gyermekágyi időszakot könnyebbé és elviselhetőbbé teszi, a szülés utáni felépülést pedig felgyorsítja. A támogató családi háttér, a nagyszülői segítség fontos ebben a kezdeti időszakban, amíg az édesanya és a gyermekek összehangolódnak.

2.2. A koraszülött csecsemők fejlődésének üteme

A csecsemő fejlődésének üteme sok tényezőtől függ. Szerepet játszik benne a genetika, a környezet, a családi háttér, ám a koraszülött csecsemők fejlődése - mindezen tényezőkön túl - jelentős eltérést mutathat. Nyilvánvalóan függ attól, mennyivel idő előtt érkeznek az újszülöttek. A 30. hét után érkezett csecsemők hamar behozhatják fejlődésbeli elmaradásukat, míg egy 24 és 30 hét között született kisbabának esetleg jóval több időre lesz szüksége, hogy elérje azt a fejlődési szintet. Ezért szokták esetükben nézni a tényleges születési időt és a korrigált időt.

Az idő előtt született csecsemők esetében komplikációk adódhatnak, melyek szellemi vagy mozgásbeli szempontból lassabb ütemű fejlődést idéznek elő. Tehát nem csak az alacsony súly miatt kell a koraszülött osztályon tartani őket, hanem adódhatnak szervi problémák (tüdő, vese, idegrendszer), melyek éretlensége indokolja az orvosi felügyeletet. Előfordulhat, hogy csak az egyik csecsemőt engedik haza, de az is előfordult már, hogy az édesanyát hazaengedik, de a gyermekek a kórházban maradnak. Mindkét eset nagyon megviseli a szülőket, aggódással tölti el őket és az összezsizsolódást, az új családforma kialakulását is nehezíti. Még bonyolultabbá teszi a helyzetet, ha nagyobb testvér van, hiszen az édesanyának több helyen is helyt kell állnia, megfelelő időt kell töltenie az otthon lévő gyermekkel is, aki a kórházban töltött idő alatt nélkülözte édesanyját, és a kórházban maradt csecsemők is igénylik anyjuk közelségét. Hazaérkezés után ezek a problémák megszűnnek, és közösen együttműködve vehetnek részt az ikrek gondozásában. Rendszeres kontroll vizsgálatokon vesznek részt, melyeken figyelemmel kísérik a változásokat, és ha szükségesnek látják, fejlesztő ellátást is biztosítanak számukra. Ezeket a fejlődésbeli eltéréseket intézménybe kerülésükkor figyelembe kell vennie az őket gondozó kisgyermeknevelőnek, óvodapedagógusnak is.

3. Ikrék gondozása a bölcsődében

3.1. Együtt vagy külön?

Első gondolatként mindenki egyértelműen azt mondaná, hogy együtt, egy csoportban, egy kisgyermeknevelőnél kell elhelyezni az ikerpárt, azonban lehetnek olyan esetek, amikor mégis szükségesnek látja a szülő vagy a szakember (kisgyermeknevelő, pszichológus), hogy az egészséges fejlődés érdekében válasszák őket külön az intézményi tartózkodás ideje alatt. Például, ha az egyik testvér uralkodik a másikon és olyan mértékben hat rá, ami visszaveti a fejlődésében vagy rendszeresen traumát okoz neki, akkor megoldást jelenthet a szétválasztás és szakember segítségét is igénybe kell

venni, hogy ez a helyzet megszűnjön. Ritka esetekről beszélünk, elsősorban az együtt nevelést támogatja a bölcsőde intézménye. A debreceni bölcsődek tekintetében mindkét esetre találunk példát rá, azonban az esetek nagy százalékában inkább együtt nevelésről beszélhetünk.

3.2. Beszoktatás, felmerülő kérdések, igények felmérése

A beszoktatás előtt a családlátogatás során már számos dologra választ kaphatunk, amely a gyermekekkel kapcsolatban fontos lehet számunkra. Megismerhetjük a születési körülményeket (koraszülöttek voltak-e, volt-e szüksége fejlesztésre), az étletterüket, kedvenc tevékenységeiket, étkezési szokásaikat, milyen fontos dolog van, amire oda kell figyelniük, mitől félnek, mit nem szeretnek, mit szeretnek, hogyan viszonyulnak egymáshoz, jártak-e gyerekek közé, félnek-e az idegenektől. Mindezek mellett természetesen a szülőknek is lehet kérdésük, amire úgy kell választ adnunk, hogy az szakmailag megfelelő legyen, és mindenképpen megnyugtassuk a szülőket, hogy gyermekeik a legjobb kezekben lesznek. Ebből a szempontból ők ugyanúgy aggódnak, mint aki egy gyermeket visz a bölcsődébe, így nagyon fontos, hogy megbízzanak bennünk és tudják, hogy tisztában van a kisgyermeknevelő azzal, hogy az ikrek milyen ellátást igényelnek. Jó, ha tudjuk, ők mit szeretnének, mit várnak el a bölcsődétől, hiszen akkor tudunk együttműködésben dolgozni a szülővel, ha látja, hogy egy célunk van és partnerek leszünk, a gyermekek érdekeit szem előtt tartva. A szülő bizalmának elnyerése nagymértékben megkönnyíti a gyerekhez vezető utat.

3.3. Bölcsődei gondozás, nevelés

A kisgyermekkor meghatározó időszak az ikrek életében. Azok a hatások, melyek ekkor érik őket, jelentős befolyással bírnak és hatással vannak a későbbi személyiség alakulására. Egyes gyerekeknél is elmondható ugyanez, az ikreknél azonban a kettejük viszonya, az egymástól való függés vagy függetlenség erőteljes hatással van későbbi életükre. A bölcsődei élet ezt döntően befolyásolhatja, így nagy felelőssége van a kisgyermeknevelőnek. Az ikrek gondozása számos szakember szerint úgy ideális, ha egy kisgyermeknevelő kezébe összpontosul. Ez megkönnyíti a gyermekek beszoktatását, hiszen el kell válnia a szüleitől, ám mégis ott van egy biztos pont, a testvér. Az ikergyermek a beszoktatás során könnyebben vészeli át azokat a helyzeteket, amelyek a megszokottól eltérnek, az ismeretlen környezet, nevelők, gyermekek által kialakuló nehézségeket, mint azon gyermekek, akiknek ezzel egyedül kell megbirkózniuk. Ők egymás támaszáként vannak jelen ebben a szituációban. Természetesen nem lehet azt

kijelenteni, hogy nem jár feszültséggel, szorongással, reggeli sírdogálással az, hogy az eddig biztos háttért jelentő szülő nincs a közelben, mégis ott van egy testvér, akivel szoros kapcsolatban van, és a szülei után a legközelebb áll hozzá, így megnyugtató érzés számukra, hogy van kire támaszkodni. A beszoktatási idő alatt tehát érdemes hagyni, hogy minél többet legyenek együtt, beleértve a gondozási műveleteket is. A beszoktatás alatt a kisgyermeknevelő folyamatosan veszi át a feladatokat az édesanyától abban az ütemben, ahogy a gyermek és a szülő jónak látja. Fontos dolog, hogy mindkét gyermekkel a saját ütemében tegye meg ezt, tehát mindkettőnél meg kell várni, amíg engedi, hogy átvegyék a szülőtől a gondozást. Lehet, hogy az egyik gyermek hamarabb lesz erre nyitott, mint a másik, ettől nem kell megijedni, türelemmel ki kell várni a zárkózottabb gyermek bizalmának kialakulását. Ha lehetőségük van a szülőknek arra, hogy mindketten részt vegyenek a beszoktatásban, feltétlenül támogatni kell őket ebben. Könnyebben fogják venni az akadályokat a szülők is és a gyermekek is. Miután az ikrek beszoktatása eleve kettős feladat, úgy kell alakítani, hogy a beszoktatásuk alatt másik új gyermek ne érkezzen.

A gondozási sorrendet úgy érdemes kialakítani, hogy az ikrek egymás után következzenek. Amennyiben kiderül, hogy ki a dominánsabb, bátrabb kettőjük közül, azt célszerű elsőként gondozni, így a félénkebb gyermek látja testvérét, tudja, mi fog vele is történni. Nem származik abból gond, ha egy pelenkázás, wc használat vagy kézmosás alkalmával mindketten jelen vannak, követik egymást. Idővel látni lehet, ahogy elkezdenek játszani önállóan vagy keresik más gyermekek társaságát. Ekkor már biztonságban érzik magukat az új helyzetben, megszokják azt és kapcsolatot teremtenek a körülöttük lévő emberekkel, legyen az felnőtt vagy gyermek. Abban az esetben, amikor már biztosan mozognak környezetükben a testvérük nélkül is, hagynunk kell kibontakozni a saját énjüket.

Minden ember más, ez elmondható akkor is, ha ikrekről van szó. Még az egypetéjű ikrek is saját egyéniséggel bírnak, így az is feladata a kisgyermeknevelőnek, hogy ezeket a sajátos jegyeket hagyja kibontakozni és segítse az erősségeiket, támogassa azt. Nem feltétlenül lesznek minden dologban egyformán ügyesek, de nem is kell, hogy így legyen. Az úgynevezett vegyes ikerpárokban jellemzően a lányok dominánsabbak, anyáskodóbbak, a fiúk pedig szeretik ezt a helyzetet, hagyják, hogy gondoskodjanak róluk. Így aztán gyakran előfordul, hogy a kislány már szobatiszta, fel tudja húzni a cipőjét, a kisfiú pedig engedi, hogy segítséget kapjon. Soha ne hasonlítgassa őket senki össze, ne tegye szóvá, hogy „bezzeg a testvéred már tudja”. Nem kell egyformán és egy időben megérniük dolgokra. Még az egypetéjű ikrek sem tesznek mindent azonos időben, a kétpetejű gyermekek pedig végképp nem. Miután minden gyermek más és az egyedül érkező gyermekeknél is törekedni kell arra, hogy legyen csak rájuk fordított idő, amikor csak vele

foglalkozik, csak rá figyel a gondozó személy, ugyanígy szüksége van az ikreknek is arra, hogy ne csak iker mivoltukban legyenek jelen a közösségben, hanem mint önálló individuum is.

Egy-egy gondozási művelet folyamán van lehetőség – szigorúan a beszoktatást követően – arra, hogy személyes időt biztosítsanak az egyes gyermekek számára, és rövid ideig csak ő legyen a figyelem középpontjában. Amennyiben azt tapasztalja a kisgyermeknevelő, hogy ez valamelyik gyermekben feszültséget kelt, félelemmel tölti el, szorong, amikor a testvére elkerül mellőle, a szétválasztást későbbre kell halasztani. Felmerül a kérdés, hogy mennyi az az idő, amit egymás nélkül jó eltölteniük. Ha az egyik gyermek beteg, a másik menjen-e bölcsődébe? Természetesen ez is személyfüggő, de az esetek többségében ez hosszú idő ahhoz, hogy a testvérek jól érezzék magukat egymás nélkül. Voltak szülők, akik megpróbálták a különválasztást, de miután tapasztalták, hogy sem a beteg gyermek otthon, sem az egészséges a bölcsődében nem érzi jól magát, hiányolja testvérét, nem ismételték meg a későbbiekben. Az egészséges gyermeket esetenként még jobban megviseli ez, hiszen tudja, hogy testvére édesanyjával tölti az időt, és a betegsége miatt egyébként is több figyelmet kapó gyermek ezáltal még kiváltságosabb helyzetbe kerül, ami az egészséges gyermekben zavarja, akár dühöt, haragot is kiválthat. Tehát meg kell találni az egyensúlyt, mi az, ami kell az egyéniség kibontakozásához, és mi az, ami már lelki válságot okoz. Hajlamosak arra, hogy csak egymással foglalkozzanak és a külvilágot figyelmen kívül hagyják. A bölcsődei környezetben könnyebben nyithatnak más gyerekek felé, amely az elszigetelődés veszélyét csökkenti.

Az ikergyermek mozgásfejlődése eltérhet az egyes, normál fejlődési ütemű gyermekekétől. Ez adódik a koraszülöttségükből, valamint abból is, hogy a biztonság érdekében a szülők kevesebb dolgot engednek meg nekik. Egy séta alkalmával, ha egy személy teszi ezt, nem engedheti, hogy kétfelé szaladjanak, hiszen nem tud veszély helyzetben mindkettő után szaladni. Hamar meg kell tanulniuk, hogy kézen fogva sétáljanak. Szaladgálásra csak abban az esetben van lehetőségük, ha több felnőtt van jelen vagy olyan elkerített területen mozognak, ahol biztonságban vannak. Két gyermek képes felbízgatni egymást olyan csínytevésekre is, melyek egy gyermek vagy nagyobb korkülönbséggel született testvérek közt nem merül fel, így olyan biztonságossá kell tenni az otthoni körülményeket is, ami csökkenti az ismeretszerzés lehetőségeit. Ketten el tudnak tolni egy széket, asztalt és felmászni olyan helyekre, amelyek veszélyesek, vagy olyan tárgyakat tulajdonítanak el, amelyekkel kárt okozhatnak. Ennek az a következménye, hogy több a tiltás és kevesebb a szabad mozgástér. A bölcsőde biztonságos kialakítása tágítja ezt a teret, lehetőséget ad arra, hogy az udvaron szabadon futkározzanak, triciklizzenek, mozogjanak, manuális készségük fejlődjön.

A beszédfejlődés az ikrek esetében gyakran lassabb, mint az egyes gyerekeknél. Ennek több oka lehet. „Az egyik tényező az ikrek együttes elszigetelődése, a páros izoláció.” (Métneki, 1997) Ez a következménye annak, hogy az ikrek sokkal több időt vannak együtt, mint szüleikkel, kevésbé nyitottak a külvilág, illetve a korosztályuk felé. A másik ok, hogy ők ketten szavak nélkül is megértik egymást. Csak a legszükségesebbet közlik a körülöttük lévő felnőttekkel, például, hogy éhesek, szomjasok, melegük van. A szókincsük ezáltal beszűkül és kevésbé választékosan fejezik ki magukat. A kisgyermeknevelőnek ezért ösztönöznie kell őket arra, hogy többet kommunikáljanak más személyekkel, felnőttek vagy a csoporttársakkal. A beszédfejlődés a kisiskolás korra többnyire utoléri a normál ütemben fejlődő gyermekek beszéd szintjét.

Öltöztetés során érdemes tudni, hogy nagyon ragaszkodnak a saját ruhadarabokhoz. Ha a szülők egyformába öltöztetik a gyermekeket, ők akkor is tudják, melyik a kettő közül a sajátjuk. Fontos számukra az egyéni birtoklás érzése, így nem tanácsos erőltetni az egyik gyermek ruháját a másikra, mert nem fogja benne jól érezni magát. Érdemes felhívni a szülők figyelmét arra, hogy mindkét gyermek szekrényében legyen elegendő váltó ruha.

Fontos megemlítenünk a szobatisztaságot, mint központi kérdést a kisgyermekkorban. Tudjuk, hogy minden gyermeknek meg kell érnie arra, hogy szobatiszta legyen. Olyan folyamat ez, melyet nem lehet sürgetni. Ebből adódik, hogy az ikreknél sem következik be ez feltétlenül egy időben. A kétpetéjű ikreknél akár több hónap is eltelhet a két gyermek szobatisztává válása között. A lányok jellemzően hamarabb lesznek szobatiszták. Előfordulhat, hogy az egyik gyermek sikerei és a tény, hogy ezért dicséretet kap, a másik gyermekből dacot vált ki, mert kudarcént éli meg, hogy ő még nem tart ott, ahol testvére, azonban az ellenkezője is megfigyelhető, amikor a kisgyermek igyekszik utolérni testvérét és hamar szobatisztává válik ő is. Érdemes tehát odafigyelni, hogy a dicséret ne maradjon el, ám ne legyen túlzott. Soha ne érezzék azt, hogy siettetik őket, maguk érjenek meg arra, hogy elhagyják a pelenkát.

A bölcsődében szokássá vált, hogy megünneplik a gyermekek születésnapját, névnapját. A névnap megünneplése nem jelent gondot, hiszen többnyire más – más napra esik. A születésnap azonban egy különleges ünnep ikrek esetében. Ebben az esetben sem szabad elfelejteni, hogy ők nem csupán ikrek, ők egyének. A születésnap során legyen lehetősége mindkét gyermeknek elfújnia a tortán lévő gyertyákat, tehát külön – külön ültessük le őket a torta mellé, akkor is, ha az játék gyertya, és mi, felnőttek nem tulajdonítanánk ennek jelentőséget.

Minden bölcsődés gyermek rendelkezik egy üzenőfüzettel, amelyben a kisgyermeknevelő leírja a gyermekkel történeteket, és lehetőség szerint a szülő is elmeséli benne az általa tapasztaltakat. Mindkét gyermeknek legyen saját füzet, hiszen más-más dolgok történnek velük, másképp fejlődnek, így jobban nyomon lehet követni a gyermek eseményeit. Ugyanebből az okból fontos, hogy a nap végén mindkét gyermekről külön-külön kapjanak tájékoztatást a szülők.

3.4. A szülők támogatása

Minden édesanyánál elérkezik az a pillanat, amikor úgy érzi, szüksége lenne olyan időre, amikor kiszakadhat az otthoni környezetből. Ez idézheti elő a visszatérést a munka világába, vagy csak olyan szabadidőt, melyet egyedül vagy a házaspár kettesbe kíván eltölteni. Sokan őrlődnek azon, vajon helyesen teszik-e ezt, nem a gyermekektől veszik-e el az időt. Nem kell, hogy büntudatuk legyen emiatt. A minőségi idő, melyet a gyermekekkel tölt sokkal fontosabb a mennyiségi időnél. Ha kipihen magát, tud lazítani, kikapcsolódni, az hatással lesz a gyermekekre is. Nyugodtabbak, mosolygósabbak lesznek ők is. Ha ilyen aggodalmukat fejezik ki édesanyák, támogatni érdemes őket abban, hogy helyesen cselekednek, ha magukra is fordítanak időt.

Ha bizonytalanok gondozási vagy nevelési kérdésekben, a kisgyermeknevelő adhat tanácsot, de csak abban az esetben, ha a szülő kikéri a véleményét. Soha ne legyen kioktató, hiszen ők élik meg a mindennapokat, a bölcsődében annak csak töredékét érzékelik, amin ők átmennek, így nincs teljes rálátás a problémáikra. Természetesen más a helyzet, ha a szülő beavatja a problémákba, de azt is tudni kell, meddig terjed a kompetenciája, hogy tanácsot adjon és mikor kell más szakember (pszichológus, gyógypedagógus) segítségét kérni.

4. A napközbeni gyermekfelügyelet

4.1. Az ellátás indulása, szolgáltatás bevezetése

Debrecenben jelenleg 12 bölcsőde fogadja a kisgyermekeket a város különböző pontjain., de adódik azonban olyan élethelyzet, amikor a napközbeni gyermekellátás más formáját választják a szülők. Ilyen élethelyzet a többes ikrek születése, melyhez a Debrecen Megyei Jogú Város Egyesített Bölcsődei Intézménye 2017. január 1-től napközbeni gyermekfelügyelet szolgáltatást biztosít a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény alapján. A Debrecen Megyei Jogú Város Közgyűlése

a debreceni négyes ikrek születése kapcsán, közgyűlési rendeletben szabályozta a szolgáltatás igénybevételének módját a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye, mint szolgáltató útján. A napközbeni gyermekfelügyelet működtetése szolgáltatói nyilvántartásba történő bejegyzéshez kötött tevékenység. A bejegyzést a fenntartó kérelmezi a területileg illetékes kormányhivatalnál. A többes ikrek gondozása a szülő, törvényes képviselő otthonában történik legfeljebb napi 8 órában és a gyermekek legfeljebb 3 éves koráig vehető igénybe. A szolgáltatásnyújtást részletesen szabályozza az intézmény helyi szakmai programja és ellátási protokollja, melynek alapja a jogszabályokon túl a napközbeni gyermekfelügyelet létesítésével és működtetésével kapcsolatos legfontosabb szakmai-módszertani előírásokat tartalmazó iránymutató. Eddigiekben 3 család vette igénybe a szolgáltatást, két hármas és egy négyes ikreket nevelő házaspár.

4.2. Együttműködés a családdal a napközbeni gyermekfelügyeletben

Akkor, amikor egy családba három vagy még több csecsemő érkezik, elengedhetetlen, hogy a szülők állandó segítséget kérjenek. Nem könnyű az ikrek ellátása, hármas vagy négyes ikrek esetében ez szinte lehetetlen. Az első életévben az etetés, pelenkázás, ringatás, megnyugtatás megköveteli, hogy több személy végezze azt ahhoz, hogy a gyermekek megfelelő ellátást kapjanak. Ehhez nyújt segítséget a napközbeni gyermekfelügyelet, mely biztosítja az állandó kisgyermeknevelőt, ezzel együtt a személyi állandóságot is, mely a kisgyermeknek a biztonságot jelenti. A segítő kisgyermeknevelő helyettesítésére is állandó személy áll rendelkezésre, hiszen a személyi állandóság biztosítása egyik legfontosabb szakmai értékünk. A kisgyermeknevelő számára, aki ezt a munkakört fogja ellátni, más felkészülés szükséges, mint a bölcsődei ellátás során. Egyrészt azért, mert az újszülöttek ellátásával is tisztában kell lennie, amely a bölcsődei ellátás során nem érinti, másrészt mentális felkészültséget is feltételez. Ismernie kell a szakmai alapelveket, továbbá az ikrekkel kapcsolatos szakirodalmakat.

A bölcsődei ellátás során a kisgyermeknevelő fokozatosan átveszi a szülőktől a gondozási tevékenységeket, majd önállóan látja el a gyermekeket a szülők jelenléte nélkül. A napközbeni gyermekfelügyelet alkalmával fel kell készülni a szülőkkal való együtt gondozásra, nevelésre. A szolgáltatási idő a lehető legkorábban kezdődik., hiszen a kihelyezett kisgyermeknevelő már a kórházból hazaérkezést követően a család segítségére tud lenni. A tolerancia és az együttműködés elengedhetetlen a bölcsődei ellátás során is, ám ebben az esetben ez fokozottan kiemelendő. Igyekeznie kell támogatni a szülői kompetenciákat, támogatni, megerősíteni kell őket ezekben. Amennyiben

feszültség alakul ki a szülőben a szülői szerepével kapcsolatosan, érdemes a gyermek érdekeit szem előtt tartva javaslattal élni. A jól kialakított kisgyermeknevelő–szülő kapcsolatában ez nem szül feszültséget kettejük között. Képesnek kell lennie a szülővel időről időre átbeszélni a gyermekek gondozási nevelési kérdéseit, hiszen minden életszakaszban más-más dolgok kerülnek előtérbe. A szülővel kialakított kapcsolatban törekedni kell az elfogadásra, bizalomra, az őszinteségre és a segítőkészségre.

A gyermekeket ellátóknak igazodniuk kell a gyermek fejlődési üteméhez. Sem gyorsítani, sem lassítani, visszatartani nem szabad. Minden gyermeket a maga ütemében kell segíteni. Lehetséges, hogy minden gyerek teljesen különböző időkben éri el az adott fejlődési szintet bármilyen területen, ezt el kell fogadni és abban szükséges támogatni, ahol éppen tart. A megfigyelés és dokumentáció után van lehetősége a kisgyermeknevelőnek átgondolnia, hogyan tervezze meg az egyes gyermekek további támogatását. Ehhez fontos tudni a mozgás- és pszichés fejlődés lépéseit a kisgyermekkorban. A szülőket elégedettséggel tölti el, amikor tükröződnek a gyermekek fejlődésében a nevelői munka során érvényesített szakmai és etikai értékek. Amennyiben sikerül a szülővel a közös hangot megtalálni, a közös munka is gördülékeny lesz, szinte egymás keze alá tudnak dolgozni. A harmóniában, egységesen gondozott gyermekek nyugodtak, kiegyensúlyozottak, hiszen a lépések kiszámíthatók számukra. Ha a szülők a nevelés során másképp gondolnak bizonyos nevelési kérdéseket és a szakmai indokok ellenére ők másképp tervezik a gyermekek ellátását, nevelését, a kisgyermeknevelőnek el kell fogadni a szülő döntését, amennyiben az nem veszélyezteti a gyermekek testi vagy lelki épségét. Mindkét félnek arra kell törekedni, hogy a gyermekek a képességükhöz mérten az önállóságukat elérhessék. Támogatni és biztatni kell a gyermekeket az önálló cselekedetek végzésében (kanállal étkezés, pohárból ivás, vetkőzés, öltözés, rajzolás, gyurmázás stb.). Biztosítani kell az ehhez szükséges eszközöket, javaslatot tenni (és soha nem követelni, hiszen anyagi helyzetük és lehetőségeik az ő kompetenciájuk), hogy ezek elérhetőek legyenek a gyermekek számára.

A lakás kialakításában törekedni kell a biztonságra, a konnektorokba vakdugót szükséges használni, elzárni a gyermekek számára veszélyes területeket (tűzhely, sütő, szűrő- és vágó szerszámok), amíg nem képes a lépcsőn közlekedni, addig lehessen lezárni azt, legyen ez a lakáson belül vagy emeletes ház lépcsőházában. Minden olyan tárgyat, amely eltörhet és sérülést okozhat (váza, kerámia szobor stb.) a gyermek magassága fölé érdemes helyezni, hogy azt ne tudja elérni. A kisgyermeknevelő a tárgyi feltételek kialakítása terén, a játékeszközök választásánál, a gyermekek számára felkínált tevékenységekben és családi program ajánlatokban a bölcsődei nevelés-gondozás szakmai tapasztalatira és alapelveire is építheti ajánlásait.

4.3. Természetes segítőkkel való kapcsolattartás

A kisgyermeknevelő a családnál töltött idő legnagyobb részében az édesanyával működik együtt, hiszen az édesapa a családfenntartó ebben az időszakban, ezt az időt munkával tölti, így kevés alkalom adódik, amikor jelen van napközben. Jellemzően akkor találkozik a kisgyermeknevelővel, amikor szabadságon van, vagy amikor orvosi ellátásra van a gyerekeknek szükségük és ahhoz szükséges még egy személy jelenléte. Az apáknak már a várandósság alatt fel kell készülniük, hogy megváltozik addigi életük. Sok édesapa aggódik ilyenkor a feleségéért és azért, hogy minden rendben legyen a terhesség során. Már ekkor sokat segíthet az anyának a házimunka végzésében. A gyermekek születése után, a gyermekágyas időszakban is jelentősebb mennyiségű feladat hárul rá. Többes ikrek esetében elengedhetetlen, hogy besegítsen a gyermekek ellátásába is, pelenkázás, fürdetés, tápszerezés pótlás adása, öltöztetés, ezek bármelyikét meg kell tanulnia elvégezni. Miután a gyermekek születése után lehetősége van az édesapáknak otthon maradni a családdal néhány napig, lehetőségük van megtanulni mindezeket. Fontos, hogy az anya és az apa azonos nevelési elveket valljon, melyek a gyermekek érdekeit szolgálja. Ehhez nyújthat segítséget a gondozó személy is, ha bármilyen kérdésük felmerül az ellátással kapcsolatban.

A családban a nagyszülők – főképp, ha már nyugdíjasok – az édesapa mellett az anya jobbkezei lehetnek. Többes ikrek esetében előfordul, hogy amennyiben az édesanyának kell orvoshoz mennie, a nagymamák valamelyike segíti a napközbeni ellátás egy részét. Megkérdőjelezhetetlen, hogy el tudják látni a gyermekeket, hiszen maguk is felneveltek már egyet vagy többet. Koruknál és tapasztalatuknál fogva is tiszteletet érdemelnek, így a kisgyermeknevelő viselkedése is ezt kell, hogy tükrözze. Szerencsés, ha nagyszülők követik a gyermekek nevelési módszereit, bár jellemzően azért engedékenyebbek, mint a szülők. Ez nem zavarja össze a gyermekeket, pontosan tudják, kinél mit várjanak el.

A nagycsalád részét képezhetik – amennyiben vannak – a szülők testvérei. A segítők közül ők szoktak tudni a legkevesebb időt tölteni a gyerekek gondozásának segítése terén, hiszen vagy maguk is családosak már, vagy dolgoznak, esetleg iskolába járnak, esetleg nem is egy városban laknak a családdal. A velük való találkozás inkább hétvégére vagy szünidőre korlátozódik, ami miatt nem alakul ki közöttük olyan szoros viszony, mint például a nagyszülőkkel.

A kisgyermeknevelőnek tehát az édesanyán túl az apával és a nagyszülőkkel is kapcsolata lehet. Velük szemben legyen mindig tisztelettel, segítse őket is,

ha kérdésük van, legyen toleráns, megértő. A család velük együtt alkot egy nagycsaládot, ők mindannyian azon igyekeznek, hogy a gyerekek a lehető legjobb körülmények között és a legnagyobb szeretetben nevelkedjenek.

Felhasznált irodalom:

- Központi Statisztikai Hivatal (2014): Ikerszülések Magyarországon In: Statisztikai tükör, 2014/9. szám pp. 1-5.
- Métényi Júlia dr. (1997a): Ikerk könyve, Melania Kft., Budapest
- Napközbeni gyermekfelügyelet Szakmai iránymutatás 2017.szeptember
- 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
- 15/1998. (IV.30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről

A PAPIRSZÍNHÁZI MESÉK ALKALMAZÁSA A BÖLCSŐDÉBEN

(Vizuális nevelés és módszertana I-II.)

KATONA ERZSÉBET

bölcsődevezető

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

MOLDVAY OLÍVIA

pszichológus

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

Írásunkkal a papírszínházi mesélés bölcsődében történő alkalmazásához szeretnénk segítséget nyújtani a kisgyermeknevelők számára.

A kerettel és képekkel történő mesélés ősi műfaj, mely megfelelő körülményekkel a bölcsődés korosztály számára is alkalmassá tehető a mesemondás élményszerűbbé tételéhez.

Tanulmányunkban részletesen kitérünk a szükséges szervezési feltételek megteremtésén kívül a korosztály igényeit figyelembe vevő meseválasztás szempontjaira, és ötleteket adunk a saját papírszínházi mesék megalkotásához is. Célunk, hogy bátorítsuk a bölcsődei szakembereket ennek az új technikának a kipróbálására, mert nem csak a munkájuk eszköztárát színesíthetik vele, hanem a kisgyermek számára is komplex, maradandó művészeti élményt nyújthatnak.

1. A mese jelentősége az emberek számára

„A mesékkel való foglalkozást az teszi számunkra izgalmassá, és megnyugtatóvá, hogy azok képzelőerőnket, érzéseinket szólítják meg, és arra

serkentenek bennünket, hogy elgondolkodjunk az életről.” (Verena Kast, 1992. 7.)

A mese ősidők óta jelen van az emberek életében, hiszen a különböző társadalmakban, kultúrákban, közösségekben évszázadokon keresztül életük részeként tartották számon a mesélést. A mese az ember fantáziájának szülötte, mely mindig különleges élménnyel ajándékozta meg hallgatóit. A közösségek életében kiemelkedő szerepet játszottak a mesélő emberek, akiket nagy tisztelet vett körül, hiszen meséiken keresztül hitet, reményt nyújtottak, megríkatnak, megnevettetnek, gondolkodásra készítettek, értéket közvetítettek.

Az irodalmi alkotások e műfaja színes, változatos, mely szórakoztat, nevel, fejleszti az önismeretet, és segítséget nyújt az egészséges személyiség kialakulásában, fejlődésében.

A mesékben szereplő csodás, valószerűtlen történetek végén a jók elnyerik jutalmukat, a gonoszok megkapják büntetésüket, de mindig fejlődést, előrelépést jelentenek. Mesélés közben átkerülünk egy másik világba, a mese világába, melynek során új megközelítésben láthatjuk mindennapi életünk kérdéseit, új felfedezéseket tehetünk.

A mesében nincs lehetetlen, nincs megoldhatatlan probléma, nincs ellentét, és mindig kínál valamilyen megoldást, hiszen a végén mindig minden jóra fordul. A mesélő megkönnyíti a napi gondok feldolgozását, amikor az élet küzdelmeit a mesébe szöve próbálja feloldani, megoldani.

1.1. A mesék hatása a gyermekek személyiségfejlődésére

A gyermekek számára az élet egy bonyolult rendszer, melyben el kell tudnia igazodni. Ebben a meséléssel segíthetjük őket. A gyermekek belső képének kialakulásához szükséges, hogy minél több mesét halljon, melynek segítségével elképzelheti a történetet, a szereplőket, a helyszínt, és saját maga számára olyan képet alakíthat ki, melyet el tud fogadni, meg tud érteni, és nem kelt benne félelmet vagy negatív érzéseket.

Jung a gyermek személyiségét „csirázó magnak” nevezi, mely a külvilág, az élet hatására fejlődik. A mesék által tud ez a mag igazán kifejlődni, kibontakozni.

A mesék segítségével egyszerűbbé válnak a különböző élethelyzetek, az erkölcsi problémák, a magatartási normák, a konfliktus megoldások, a szabályok elfogadása, megértése, a társadalomba való beilleszkedés.

Egy-egy jól megválasztott mese meghallgatásával könnyebb lesz a jó és a rossz, a helyes és a helytelen felismerése, elkülönítése, segítenek ötletet adni, dolgokat megoldani, feszültséget levezetni. Mindeközben a gyermekek egy lelki átalakuláson, érésen mennek keresztül. A mesélés a nevelés leghatékonyabb eszköze, mely által igen különleges kincset, bölcsességet szerezhetnek meg a gyermekek az életről, a valóságos világról, általa válhatnak teljes értékű emberré.

A mesélés öröme mellett a gyermekekkel való együttlét, a meghitt közelség mind a gyermekek, mind a szülők, illetve bölcsődében a kisgyermeknevelők számára is igen meghatározó, egész életre szóló élményt nyújthatnak. A felnőttek gyakran gondolják úgy, hogy a mese csak a gyermekeknek való, pedig számukra is tartalmazhatnak gondolkodásra készítő, megfontolandó elemeket.

„A játék és a mese két olyan varázseszköz, mellyel a legtöbb lelki és szellemi táplálékot nyújthatjuk gyermekünknek, s mellyel a legbiztosabban vértézhetjük fel őket a felnőttkorra.” - írja Vekerdy Tamás. (Vekerdy, 1996,149.)

A mese a gyermek szemével nézett világ, mert valóságábrázolása, képi világa megfelel a gyermek gondolkodásának. Olyan egyszerűnek és szélsőségesnek mutatja a világot, mint amilyenek a gyermek azt megéli. (Kádár, 2012)

Az előszóban mesélt történet - szemben a különböző elektromos eszközökön vetített képáradattal - számos képességet fejleszt. Ahogyan azt a Bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramjában is olvashatjuk, nagy hatással van a kisgyermek értelmi, érzelmi, és szociális fejlődésére. A közös mesélés segíti az aktív szókinccs alakulását és a világról való ismeretek megszerzését.

Számos vizsgálat is bizonyította, hogy az élő mese hallgatása semmi máséhoz nem hasonlítható mértékben fejleszti az olvasáshoz és tanuláshoz szükséges képességeket: a verbális kódolást, a figyelem fókuszálását, a belső képek létrehozásának képességét. A rendszeresen mesét hallgató gyermekek iskolás korukra akár másfél évvel is megelőzhetik társaikat ezekben a képességekben.

2. Az élményszerzés lehetőségei a bölcsődében

A művészi élmények biztosítására nagyon nagy hangsúlyt kell fektetnünk már a bölcsődei nevelés-gondozás során is, ezért ezt a területet kiemelten kell kezelnünk. Igyekezzünk a bölcsődei élet legtöbb helyzetébe beépíteni a mesélés, a bábozás, a verselés, az éneklés, a zenélés, a mondókázás, a képeskönyv nézegetés, vagy a rajzolás lehetőségét, hiszen a gyermekek

fantáziáját ezek segítségével tudjuk leginkább megmozgatni, kibontakoztatni. Az ismeretszerzés új formájaként a papírszínház alkalmazását se felejtjük el, hiszen az is sok lehetőséget rejt magában.

A papírszínházzal történő mesélés során bátran használhatjuk a rajzolást, a bábozást, a mondókázást, és a zenei eszközök széles tárházát, ezekkel komplexé téve az előadást, növelve a gyermekek számára nyújtott élményt.

2.1. A papírszínház története valamint az illusztráció fontossága

A mesélés egyik ősi műfaja a papírszínház alkalmazása. A képekben, a képekről való mesélés lehetőségét fedezték fel akkor, amikor a papírszínházat elkezdték használni.

A papírszínház eredete a 8. századi japánba vezethető vissza, ahol az illusztrációnak már akkor nagy jelentőséget tulajdonítottak. Az 1920-as évek végén jelent meg a mai formájában a Kamishibai, mint a szegények mozija. A mesélő faluról falura járt kerékpárjára szerelt fakeretes papírszínházával, melyet mindig nagy érdeklődéssel fogadtak a helyiek, és hallgatták, nézték az előadott meséket.

A mesélő a fakeretben mozgatható, nagyméretű képekről mesélt. Az előadó a kép hátoldalán lévő szöveget olvasta fel a nézők számára, melyet néha dallamokkal, énekekkel is színesített, esetleg bábokkal tett mozgalmassabbá. A kihúzható képek segítségével a néző egyszerre tud a szövegre és a képekre figyelni, és minden hallgató egyszerre élvezheti az előadást és a hozzá készített illusztrációkat.

Európában az 1970-es évektől terjedt el. Magyarországon a gyógypedagógusok kezdték először használni a halmozottan sérült gyermekek fejlesztéséhez, de ma már egyre szélesebb körben alkalmazzák.

A papírszínház alapja és egyik legfontosabb eleme a lényegre törő képek készítése. Az illusztráció szót a 19. század közepe óta használják. Az illusztráció a nyomtatott szöveg szemléltetését, kiegészítését segítő ábra, kép, rajz, fénykép. Az igényes illusztráció új művészi élmény hozzáadásával a szöveg megértéséhez, átéléséhez segíti az olvasót és a hallgatót. Elterjedése a könyvnyomtatással vált széleskörűvé. A szöveghez illeszkedő illusztrációknak rendkívül nagy szerepe van akár könyvben, akár folyóiratban alkalmazzák, de nélkülözhetetlen a mesekönyvekben is, ahol az irodalom és a képzőművészet együtt van jelen. A kép, a szöveg megvilágítását, megértését segíti, hogy az olvasó könnyebben átélhesse a történeteket, az eseményeket.

Ezt az átélést segíti a papírszínház, melynek segítségével a mesekönyvek színházzá alakulnak, ahogyan a mesélő képről-képre haladva meséli a történetet.

A papírszínház széleskörű felhasználására a Csimota Gyermekkönyvkiadó által kiadott Módszertani kézikönyv nyújt segítséget, ad tanácsot, ötleteket. Ők azok akik, felismerték a technikában rejlő lehetőségeket, és folyamatosan dolgozzák fel az újabbnál újabb meséket, ezzel segítve azokat, akik szívesen alkalmaznák a mesélésnek, az élményközlésnek, illetve a fejlesztésnek e formáját.

2.2. A hangok és a zene világa

A hangok világával már magzati korban kapcsolatba lépünk. Tudományosan bebizonyított tény, hogy a néhány hónapos csecsemő képes hangszín, hanglejtés, alapján érzelmeket megélni, míg a nagyobb gyermekek arcán már az általa kiváltott érzelmeket is láthatjuk.

A közös dalolás, éneklés élményei, az így közvetített hatások egész életre elkísérik a gyermekeket, mindamelllett, hogy pozitívan befolyásolják a beszédfejlődést, a szókincs gyarapodását, de a társas kapcsolatok alakulását is. A korosztály számára megfelelő zenei anyag használata, a többszöri ismétlés, a változatosság, mind a gyermekek értelmi, érzelmi fejlődését is elősegítik. A bölcsődében az éneklésnek, zenehallgatásnak elsősorban játék helyzetekben rendszeresen ismétlődnie kell.

A bölcsődei nevelés során hangszeres előadásokkal színesebbé, élvezetesebbé tehetjük a gyermekek mindennapjait. A tapsolás, a hangutánzás, a dobbantás mellett a dob, a csörgő, a kasztanyetta, a csengő, a furulya, a metalofon, használatát is építsük be, és alkalmazzuk a zenei nevelés részeként. Egyszerű hangkeltéshez, vagy hang felismeréshez készíthetünk saját hangszereket is.

A kisgyermeknevelők számára többek között Forrai Katalin: Ének a bölcsődében... valamint Komáromi Lajosné: Játékos zenebona... című gyűjteményei nyújtanak segítséget a bölcsődében történő zenei neveléshez.

Egy-egy jól megválasztott dal, mondóka, vagy hangszer alkalmazása a papírszínházzal történő mesélés során fokozhatja az előadás által kiváltott élményt, jobban felkeltheti és fenntarthatja a gyermekek érdeklődését.

2.3. A bábozással történő mesélés

A bábjáték a színjátszás egyik legősibb formája, melyet földrészenként eltérően alkalmaztak, és koronként mindig továbbfejlesztettek, gazdagítottak. A bábozás lényege, hogy szereplőket jelenítsen meg, élettelen anyaggal

ábrázolva az élő, ember mozgatta eszközök segítségével. Láthatjuk tehát, hogy világ minden táján igényelték az emberek a játékot, az ábrázolást.

A bábjáték, a bábozás alkalmazása nélkülözhetetlen eleme a bölcsődei nevelésnek, hiszen segítségével a mesélés, a meghitt együttlétek, az örömszerzés mellett lehetőség van a gyermekek szorongásait, félelmeit leküzdeni, ezáltal oldani az esetleges érzelmi feszültségeket. Lényeges, hogy a bábbal való mesélés hangulata mindig vidám, pozitív érzéseket ébresszen a gyermekben, hiszen ő azt teljes mértékben átéli.

A báb nagyon jó társ tud lenni, többek között például beszoktatáskor az elválás okozta nehézségek leküzdésében, közös élmények feldolgozásában vagy konfliktushelyzetek megoldásában is.

A bábozás az irodalmi nevelés egyik eszköze, hiszen segítségével kelthetjük fel a mesék, a mondókák, a versek iránti érdeklődést.

A bölcsődében a leginkább használt bábfajták az ujjbáb, a kesztyűbáb valamint az árny vagy laposbáb. A legegyszerűbb báb a botbáb, a fakanál báb, míg a kesztyűbáb már kifejezőbb mozgásokra is alkalmas, de akár egy babát, plüss játékot is használhatunk bábként.

Meséinkhez vásárolhatunk kész bábokat, de el is készíthetjük őket, esetleg a gyermekek bevonásával is, így növelhetjük alkotókedvüket, kreativitásukat.

Bátran alkalmazhatjuk a bábót, mint segítőt a papírszínházzal történő mesélés során, hiszen ő segítheti a gyermekeket a kapcsolatteremtésben, a mesék átélésében, feldolgozásában.

2.4. Rajzolás, képköltés

A rajzolás, a képköltés eredete szintén ősidőkre nyúlik vissza. Az emberekben mindig benne volt az önkifejezésnek, a tapasztalatoknak, az élményeknek a megjelenítése rajzolás, festés segítségével. Az évek során csupán a megvalósításhoz szükséges anyagok, eszközök változtak, bővültek, esetleg korszerűsödtek, de a vágy az igény a mai napig nem változott. Rajzolni, firkálni mindig, mindenhol lehet, korlátot, határt csak a fantázia szabhat.

A bölcsődés gyermekek számára is folyamatosan biztosítanunk, kell a spontán rajztevékenységhez szükséges anyagok, eszközök széles tárházát, melyeket bármikor levehet a polcra, és kedve szerint használhat. Öröm látni az önfelelt rajzolás közben erősen koncentrált, vagy dúdoló kisgyermek arcát, de azt is megfigyelhetjük, amikor negatív élmény hatására dühösen firkálva vezeti le a benne felgyülemlett feszültséget.

A nagyobb gyermekek pontosan eltervezik, hogy mit, miért rajzolnak, és szívesen beszélgetnek is a felnőttekkel alkotásaikról, vagy mesélik el a felidézni kívánt eseményeket.

Ezeket a rajzokat, és a köré szövődő meséket felhasználhatjuk, közösen továbbgondolhatjuk a papírszínházi mesélés során, ezzel is feledhetetlenebbé téve azt, hiszen a közös élmények hosszú ideig elevenen élnek emlékezetükben.

2.5. Képnézegetés

Az első képek nézegetése már néhány hónapos korban megfigyelhető a textiltől, fából, műanyagból készült egyalakos lapozgatók használata során. Később megjelennek a keménylapos, egy-két nagyobb, egyszerű ábrát tartalmazó képeskönyvek, melyekről beszélgethetünk gyermekeinkkel.

A beszélni tudó gyermekekkel a képek nézegetése során felidézhetünk emlékeket, interaktív formában megbeszélgethetjük az ábrákon látható eseményeket, cselekményeket. Lényeges, hogy a gyermekek beszélgetés közben láthassák a szánkat, azt, hogy hogyan artikulálunk, milyenek közben az arckifejezéseink, a mimikánk.

A papírszínházhoz készült képeket főleg a kisebb gyermekek esetében használhatjuk keret nélkül, egyszerűen a képről, a rajta lévő tárgyakról, eseményekről, színekről beszélgetve, azokra rácsodálkozva, ismeretet nyújtva.

Természetesen, ha az aktuális helyzetbe beleilleszthető, beleszőhetünk énekes, mondókás elemeket, vagy használhatunk közben bábot is, ezzel fenntartva a gyermekek érdeklődését.

3. A meseválasztás szempontjai a papírszínházhoz

A bölcsődei közös mesehallgatás egyik újszerű formája a papírszínházi mesék bevezetése a csoportban. Ahhoz, hogy ez a lehetőség elérje hatását, megismertetésénél, alkalmazásánál messzemenőig figyelembe kell venni a kisgyermekek életkori sajátosságait, megismerő folyamataik jellemzőit.

A meseválasztásnak mindig az életkori sajátosságokhoz, a gyermekcsoport igényeihez, érdeklődéséhez, átélt tapasztalataihoz kell alkalmazkodnia.

C. Bühler 3 nagy mesekorszakot különít el, melyben a legkisebbeknek szóló történeteket Paprika Jancsi meséknek nevezi. Az 1-3 év közötti gyermekek számára ugyanis az olyan történetek élvezhetőek, melyekről van saját tapasztalata, ami akár vele is megtörténhetett volna. Főszereplői kisgyermekek vagy állatkölykök, melyekkel könnyedén tud azonosulni, mivel a gondolkodásának, képzeletének fejlettsége még nem teszi lehetővé, hogy

olyan történeteket képzeljen el, melyekben fantázia lények vagy csodás események szerepelnek.

A bölcsődés korú gyermekeknek tehát azok a történetek alkalmasak, melyek egyszerű cselekményűek, és amelyekről lehetnek ismeretei, tapasztalata.

1 éves korban az ölbeli játékok, és a mondókák mellett már rövid versikéket is mondhatunk a kicsiknek. A versekben előforduló legjellemzőbb témakörök, a természet, az állatok, az ünnepnapok köszöntése, az élet derűs pillanatai, a játék, a kirándulás, az utazás a cirkusz. A gyermekek a könyvekre, mint tárgyakra is ekkor figyelnek fel, s ezzel elkezdődik a képeskönyv nézegetés időszaka. A legkisebbeknek szánt leporellókban általában nagyméretű képek vannak, melyek felismerése, beazonosítása jelenti az örömet számukra. A még nem beszélő gyermekeknek főleg a képekről meséljük, mondjuk el a tárgyak nevét, a képen látható színeket, formákat, cselekményeket, mert ők még nem tudják követni a folyamatos beszédet. Azonban azt ne felejtsük el, hogy a gyermekeknek a beszédértése sokkal fejlettebb, mint a beszédprodukcója, ezért a túl egyszerű fogalmazás unalmassá válhat számukra.

2-3 éves korban a gyermekek kedvelik a kisállat történeteket, melyekben sok az ismerős elem, és még nem tartalmaznak varázslatot, bonyolult cselekményt. Ezek a kis történetek segítik a gyermekeket a napi események felelevenítésében, az élmények rendszerezésében.

A 3 évesek már szívesen hallgatnak láncmeséket is. A láncmesék jellegzetessége, hogy a középpontban álló egyszerű cselekménysort az összes szereplő végrehajtja, így a gyermekeknek lehetőségük van arra, hogy az eseményeket pontosan megértsék, és nyomon követhessék. Rövid, minél egyszerűbb cselekményű, ismétlődő részeket és kevés konfliktust tartalmazó történeteket meséljük.

Ezeket a szempontokat figyelembe véve a papírszínházi meséléshez választhatunk a kerethez készen megvásárolható meséket, de elkészíthetjük mi magunk is a képeket egy általunk választott ismert történethez, vagy alkothatunk saját történetet, melyet illusztrálhatunk is.

Amennyiben a meglévő mesekincsből merítünk, egyaránt feldolgozhatunk nép- vagy műmesét. A műmesék közül választhatunk a klasszikusoktól a mai modern szerzőkig.

A népmesék közül a legkisebbeknek a lánc- és halmozó meséket, valamint a mondóka meséket meséljük, melyek a formula mesék nagy csoportjába tartoznak, mint például az Icinke-picinke..., a Nyulacska harangocskája..., vagy az Óriási burgundi répa... (Bajzáth, 2015.)

Saját történetet alkotásakor érdemes a gyermekcsoport életéből vett eseményeket feldolgozni, melyek fűződhetnek ünnepi alkalmakhoz vagy hétköznapi történésekhez. Meg lehet jeleníteni a bölcsődei napirend hétköznapi eseményeit, vagy egy magas érzelmi töltetű élményt, mint a beszoktatás, a Mikulás várás, vagy a születésnap megünneplése. Ezeknek a történeteknek a hallgatása során a gyermekek újra átélhetik a kellemes élményeiket, magyarázatot kaphatnak tisztázatlan vagy nyugtalanító kérdésekre, de segíthetik a csoport, vagy egy – egy kisgyermek életében felmerülő probléma feldolgozását is.

Ezeken a meséken keresztül formálhatjuk a közösség, a gyermekcsoport értékrendjét, kötelékeit, szokásrendszerét, erkölcsi normáit. Segítséget nyújthatunk az anya-gyerek kapcsolat erősítésében, az elválás okozta nehézségek feldolgozásában, leküzdésében, az önállósodás kialakulásában, a társas kapcsolatok és a konfliktusok kezelésében, az új személyek, helyzetek, és a környezet elfogadásában.

3.1. A papírszínház alkalmazásának szervezési feltételei

A papírszínházzal történő mesélés a kisgyermeknevelő részéről nagy előkészületet és gondos tervezést igényel ahhoz, hogy gördülékeny és élvezetes legyen a gyermekek számára az előadás.

A papírszínházat csak akkor vegyük elő, ha ennek a feltételét meg tudjuk teremteni. Ezért a tervezésnél vegyük figyelembe, hogy a napirendbe olyan időpontban illesszük be, amikor mindkét kisgyermeknevelő a csoportszobában tartózkodik. A cselekményt, a mesét az elejétől a végéig mondjuk el, ne tördeljük szét. Ezért fontos, hogy legyen segítségünk, aki elhárítja az esetleges konfliktusokat, vagy ki tudja vinni a gyermekeket a fürdőszobába szükség esetén.

A papírszínház bevezetésénél, mint új eszköznél figyelembe kell venni, hogy minél kisebb egy gyermek annál inkább szüksége van arra, hogy a tárgyi világot ne csak vizuális úton, hanem minél több érzékszervével megtapasztalhassa. Ezért időt és alkalmat kell biztosítanunk arra, hogy a kerettel és a képekkel fokozatosan megismerkedhessenek még a mesélés előtt. Tegyük lehetővé a gyermekek számára, hogy odamenjenek, és kipróbálhassák a keret kinyitását-bezárását, megfoghassák a képeket, megnevezzék a képeken látottakat.

Érdemes a mesélés közben alkalmazott hangszereket, zajkeltő eszközöket, bábokat is a gyermekek kezébe adni, hogy ne az előadás során találkozzanak vele először.

A mesét el lehet mondani keret nélkül is, a képeket nézegetve a gyermekek között ülve. Amennyiben bábokat is szeretnénk előadásunk során alkalmazni érdemes azt is elővenni, mozgatni a gyermekek előtt, beszéltetni, kis párbeszédet kezdeményezni velük. A mesélés végeztével a felhasznált eszközöket, ha biztonsággal alkalmazhatók tegyük ki a játékkészletbe, hogy a gyermekek számára bármikor elérhető legyen.

Papírszínház alkalmazásakor tartsuk azt is szem előtt, hogy a kisgyermekek cselekvésére az önkéntelen jelleg a jellemző. Ez azt jelenti, hogy csak addig vesznek részt egy-egy tevékenységben, amíg azzal az érdeklődésüket fenn tudjuk tartani. A papírszínházi mesélés a kisgyermeknevelő részéről egy kezdeményezett tevékenységforma, melynek során a gyermekek számára biztosítani kell, hogy a mesét csak addig hallgassa, ameddig szeretné, és ha meguntta legyen lehetősége visszamenni a játékba.

Szintén előre gondolkodást igényel, hogy a keretet hol helyezzük majd el a mesemondás alkalmával. Próbáljuk ki, hogy milyen magas asztalra kell tenni, hogy mindenki jól láthassa, hallhassa, egyformán élvezhesse az előadást. Gondoljuk azt is végig, hogy hová, mire ülnek majd a gyermekek. A papírszínházi mesélés alkalmával elfogadott a keret mögött ülve mesélés is, de ha bölcsődés gyermekcsoportnál alkalmazzuk, mindenképpen a keret mellett ülünk és legyünk láthatóak a gyermekek számára.

Tartsuk azt is szem előtt, hogy a mesélés „bensőséges kommunikációs helyzet”, ezért számolnunk kell azzal is, hogy a kicsi gyerek szeretne az ölünkbe ülni, vagy mellénk telepedni, ezért a helyszín kiválasztásánál teremtünk meg annak a lehetőségét is, hogy a gyerekek számára fizikálisan is elérhetőek legyünk.

Vegyük figyelembe a fényviszonyokat is. A keretet ne helyezzük el fényvel szemben, és ha szükséges, gondoskodjunk plusz fényforrásról is, például a keretre felszerelt kis lámpával. Figyeljünk arra is, hogy a háttérben ne legyen semmi elterelő inger, amennyiben ez nem biztosított, szereljük fel egyszínű sötét függönyt.

Jó, ha a mesélésnek és a keretnek van egy állandó helye a csoportszobában. A gyerekek ugyanis általában sokszor szeretnék hallani a számukra új mesét, ezzel is segítve az élmények feldolgozását. Ezért is fontos, hogy a keret és a képek látható, elérhető helyen legyenek, és ha a gyermekek kéri, könnyen elő tudja venni a kisgyermeknevelő.

A mesemondás alkalmához ismétlődő szokásokat és szertartásokat is kapcsolhatunk, mint például a mesemondás kezdetét jelző csengő, a mese alatt világító led gyertya, mesepárna, vagy meseszőnyeg. Ezek az eszközök is a mesélés állandó helyszínén a keret közelébe legyenek odakészítve.

3.2. A mese előadásának tartalmi sajátosságai

A korosztály igényeit figyelembe véve tehát választhatunk mű- vagy népmesét, de alkothatunk saját történetet is. A tervezési folyamat során vegyük azonban figyelembe, hogy az előadás nem lehet túl hosszú, mert a bölcsődés korú gyermekek figyelmének tartóssága még nem teszi lehetővé egy terjedelmesebb mű követését. Ezért a meséket át lehet alakítani, lerövidíteni, egyszerűsíteni a gyermekcsoport fejlettségének megfelelően.

A kisgyermek számára a tartalomközpontú mesélés javasolt, ami a főbb szerkezeti elemeket megtartja ugyan, de a gyermekek igényeire respektálva, kreatívan átalakítja azt.

Ebből következik az is, hogy a szöveget előre megismerve érdemes a történetet a saját szavainkkal elmondani, nem pedig a kép hátoldaláról szóról-szóra felolvasni. Ez alól csak a verses mesék képeznek kivételt, mert ezeket a műveket szó szerint, mindenféle átalakítástól mentesen kell elmondani.

A kisgyermek beszédfejlettségét, beszédértésének szintjét figyelembe véve fontos, hogy a mesét jól artikulálva, a saját beszéd tempójánál lassabban mondjuk.

A mesemondónak a szemléltetésen kívül megfelelő hangsúllyal, hangszínnel, mimikával is láttatnia kell azokat az eseményeket, melyekből a mese felépül. Ezért hasznos, ha a gyakorláshoz jegyzeteket is készítünk magunknak arról, hogy mi jellemzi a karaktereket, hol milyen hangszínen fogunk beszélni, hol lassítsunk, gyorsítsunk, mikor mi fog történni, milyen zajokat, hanghatásokat, hangszereket, zenei bejátszásokat alkalmazunk.

A bölcsődés korú gyermekek esetében számítani kell arra is, hogy esetleg rögtönözni kell, egy éppen kialakult eseményre reagálva. A gyakorlott kisgyermeknevelőnek ezeket a helyzeteket is tudnia kell kezelni anélkül, hogy megszakítaná az előadást.

A képek mozgatása gyakorlást igényel. Nem csak úgy lehet mesélni, hogy elhúzzuk a képeket egymáson, hanem két köztes képből egy harmadikat is elő lehet varázsolni, bizonyos elemeket elrejtethetünk, másokat felfedhetünk. Az előadás során a közönség felőli legfelső lapot húzzuk ki, majd ha elmeséltük, csúsztassuk vissza hátulra vagy tegyük le magunk mellé. Ez a fajta mozgatás gyakorlatot vagy segítő igényel, ezért ezt mindenképpen előre el kell próbálni, hogy az előadás során gördülékenyen menjen!

A képek mozgatási sebessége alkalmazkodjon az események menetéhez, de kicsi gyerekeknél mindenképpen a lassabb tempó javasolt. Teremtsük meg

ezzel is a lehetőségét az események feldolgozásának, az elmélyülésnek, szemben a monitoron vetített képek felfokozott tempójával, gyors vágásaival.

A mese előadására a kisgyermeknevelőknek tehát jól fel kell készülniük. Célszerű a bemutató előtt többször is elpróbálni a mesét. Kezdetben saját magunknak a tükör előtt állva vagy felvételt készítve, később a kollégáknak előadva, tanácsaikat megfogadva.

4. Papírszínház készítése a bölcsődében

Ahogy már olvashattuk, a Csimota Gyermekkönyvkiadó számos mesét dolgozott fel papírszínházi alkalmazáshoz. Kis ügyességgel, ötlettel azonban készíthetünk saját papírszínházat, és egyéb, az előadáshoz szükséges kelléket, akár a gyermekekkel közösen is.

Ahhoz, hogy a kisgyermeknevelő hozzákezdhessen egy mese feldolgozásához, mindig előre el kell terveznie, mit szeretne bemutatni, kifejezni, milyen anyagokat kíván alkalmazni, de ismernie kell az anyagok egymásra hatását is.

Egy mese vagy vers bemutatása mindenképpen a szöveg elolvasásával, és értelmezésével kezdődik. Emeljük ki a jellegzetes eseményeket, képzeljük el a szereplők külsejét, jellemét, beszédmódját, és a helyszíneket. Találjuk ki, hogy milyen technikával készítjük el a képeket, szerezzük be a szükséges anyagokat, eszközöket. Jó, ha azt is eltervezzük már előre, hogy milyen egyéb kellékekkel egészítjük ki, tesszük tartalmasabbá előadásunkat. Amennyiben a tudatos tervezéssel elkészültünk, akkor kezdjük a papírszínház képeinek megalkotásához.

Egy szép, a mese lényegét kiemelő illusztráció kifejező és tanító hatású. A gyermek tanulhassa meg rajta keresztül azt, hogy például mi jellemez egy-egy állatot, mit jelent egy-egy mozdulat, arckifejezés, milyen eszközök vannak vagy voltak a múltban. A jól elkészített illusztráció, rajz, segíti a szöveget, kiegészíti azt, hozzáad valamit, amit a szöveg nem mond ki. A szó és kép tehát egymást segítve meséli el a történetet.

A képek eltervezésénél, megalkotásánál vigyáznunk kell arra, hogy azok valóban a mese cselekményének lényegét fejezzék ki.

A következőkben néhány ötletet, felhasználási javaslatot szeretnék nyújtani a papírszínház saját magunk által történő elkészítéséhez.

Mindenekelőtt fontos tudni, hogy a papírszínház keretébe készített képekhez 275X370 mm-es kartonokra lesz szükségünk.

Papírszínház készítéséhez sokféle papírt használhatunk, melyet keményebb kartonra rádolgozva tehetünk tartósabbá, de a kemény kartont már eleve használhatjuk alapnak is. A kartonpapír alapra ragaszthatunk textilt, színes papírlapokat, különböző termékeket, préselt faleveleket, fonalat, stb., de ha megfelelő minőségű kartont választunk, akkor közvetlenül rajzolhatunk is rá.

A ceruzát, a színes ceruzát, a zsírkrétát, szinte bármilyen papírra alkalmazhatjuk, de mindegyiken más-más hatást érhetünk el velük.

A pasztell használatához érdesebb felületű papírt szükséges, hogy meg tudjon tapadni rajta. Az elkészült képen mindenképpen rögzítsük a pasztellt, erre a legegyszerűbb anyag a hajlakk.

Amennyiben akvarell-lel, vagy temperával szeretnénk készíteni a mese illusztrációkat, olyan papírt kell választanunk, ami elbírja a vizes anyagot, és nem ázik el. Ehhez különböző vastagságú akvarellpapír használata célszerű.

Képeinket készíthetjük akár vegyes technikával is, például puha felületű, bolyhos hatású anyagból kivágott kiscica, a fonalból felragasztott gombolyaggal játszik, a színes papírból kivágott asztal alatt.

A lehetőségek tárházának csak a fantáziánk szabhat határt, de bármelyik kombinációt alkalmazzuk, azt a technikát vigyünk végig az összes kép készítése során.

Papírszínházzal történő meséléshez felhasználhatunk megfelelő méretűre felnagyított, például a bölcsődével, a bölcsődei élettel kapcsolatos fotókat is, melyekről mesélhetünk a gyerekeknek, vagy beszélgethetünk róla.

Bölcsődés korosztály számára készített képek legyenek színesek, egyszerűek, az ábrák, formák, nagyméretűek.

A formákat, alakokat nem kell feltétlenül teljesen kidolgozni, de azért tartalmazzanak valamilyen jellemző tulajdonságot, ezzel is segítve a könnyű felismerhetőséget. Ezek a ki nem dolgozott formák beindíthatják a gyermek fantáziáját, bármit elképzelhet, amit akar.

A képek készítésénél fontos a tiszta színek használata. A meleg színek, mint barna, sárga, vörös melegséget, térben közelséget, míg a hideg kékkel a távoli dolgokat érzékeltethetjük.

A térben hozzánk közelebb eső dolgokat mindig nagyobbra, a távolabbiakat kisebbre rajzoljuk, ezzel érzékeltethetjük a térben való elhelyezkedést.

Vigyázzunk arra, hogy ne vesszünk el a túl sok apró részletben, mert az zavaró lehet a gyermekek számára, valamint könnyű legyen a színek, és a formák között az eligazodás.

Az általunk készített képek esetében is fontos, hogy valamilyen módon biztosítsuk annak tartósságát, hiszen nem csak egy alkalomra készítjük őket. A legcélszerűbb, ha lefóliázzuk, így sokáig szépek maradhatnak alkotásaink.

Az igényesen megalkotott kép egyszerre nyújt esztétikai és vizuális élményt a gyermekek számára, melynek ereje a tisztaságában, egyszerűségében rejlik. Egy szépen megrajzolt figura, jól összeállított, lényegre törő kompozíció nem csak gyermekek, de a felnőttek fantáziáját is elindítják, hiszen a képi, vizuális jel mindenkire nagy hatást gyakorol. A finom vonalú, egyszerű rajzocskák, vagy a kifejezően megrajzolt színes képek mindenképpen figyelemfelkeltő hatást váltanak ki a nézőből.

A jó illusztráció segíti a gyermeket a mese megértésében, fejleszti fantázia és képzelet világát. A papírszínházhoz készített illusztráció legfőbb jellemzői a meglátás, az átélés, a jó rajz, és szín használat.

4.1. A közös alkotás öröme

Az alkotás, a valami új létrehozásának öröme minden életkorban megfigyelhető. Az általunk készített játékeszközök, mindig sokkal nagyobb értéket képviselnek mind a felnőttek, mind a gyermekek számára. Egy-egy kép, hangkeltő eszköz, vagy báb közös készítése során új élményeket, tapasztalatokat lehet szerezni. Az együtt végzett „munkának” mindig közösségépítő hatása is van.

Ahhoz, hogy még több tapasztalatra, ismeretszerzésre tudjanak szert tenni a gyermekek jó, ha már a gyűjtögetés és az eszközkészítés folyamatába, is bevonjuk őket. Az együtt összegyűjtött anyagokat aztán akár közösen is fel lehet használni. Az udvaron, vagy útközben összeszedett kavicsok, termések, remek lehetőséget adnak zenedobozok készítésére, vagy az összegyűjtött leveleket lepréselve ragaszthatjuk kartonra, de száraz ághoz rögzítve, akár őszi fát is készíthetünk belőle, melyeket mesélés során fel tudunk használni.

Kis ügyességgel, ötlettel, a makkot, gesztenyét, vagy tobozt felhasználva máris új játékkal, játéklehetőséggel gyarapodhatunk.

A közösen színezett, festett formákat, alakokat, szintén beépíthetjük történeteinkbe, mint síkbábot, de egyéb meseelemként is alkalmazhatjuk. A festés, rajzolás, során felszínre került élményeket felhasználva új mese keletkezhet, melyhez mindenki hozzáteheti saját élményét, gondolatát. Életre kelhet a néhány napja festett pillangó, vagy méhecske, rászállhat a színes virágokra, esetleg Makk Marci kalapjára.

Ezek a tevékenységek a közös élményszerzési lehetőségek mellett örömforrásként is szolgálnak a gyermekek számára. Az így együtt készített

tárgyaknak kifejezetten nagy a jelentőségük, hiszen használatukkor a gyermekek, és a kisgyermeknevelők is mindig átélhetik „az én csináltam, én alkottam örömét”.

Alkotás közben felszabadul az ember, így kicsit mindenki újra gyermek lehet, és utat engedhet kreativitásának.

A kisgyermeknevelők kiváltságos helyzetben vannak, hiszen munkájuk során fantáziájuk szabadon szárnyalhat, s minden mozdulatukat sok gyönyörű ámuló, csodát váró szempár követi.

4.2. Komplex élménynyújtás, művészeti nevelés a mesélés alkalmával

A papírszínház alkalmazásával a kisgyermeknevelő komplex tevékenységet tervezhet a gyermekek számára, hiszen egyszerre juttatja őket irodalmi, vizuális, és zenei, de akár környezeti ismeretekhez is.

A meséket, történeteket rövid mondókákkal, versekkel, bábokkal, énekekkel, is színesíthetjük. Interaktívabbá válik a mesélés, ha a gyermekcsoport is velünk mondhatja ezeket. Fontos azonban, hogy a történet folytonosságát öncélúan ne szakítsuk meg. A kevesebb néha több elvét figyelembe véve, néhány jól megválasztott, a gyermekek által ismert dallal, mondókával nagyobb hatást érhetünk el, mint ezek tömeges alkalmazásával.

A történetet érdekesebbé tehetjük azzal is a gyermekek számára, ha hangutánzó szavakat, zajkeltő eszközöket, hangszereket is beépítünk az előadásba.

A bölcsődés korú gyermekeknél a sík képeken kívül használhatunk a mesélés szemléltetésére térbeli elemeket is, például a történetből egy-egy fontos mozzanatot jelképező tárgyat, a szereplőket megelevenítő figurákat.

A mesélő(k) is használhatnak a mesélés alkalmához köthető jelmezt vagy az adott történetet jelképező, arra utaló ruhadarabot. Fontos azonban, hogy maszkot vagy az arcunkat teljesen eltakaró jelmezt ne viseljünk, mert ez az átváltozás a kisgyermek számára ijesztő lehet.

Természetesen a mi korosztályunknál nem lehet hosszú, komplex tevékenységekben gondolkodni, de egy hétre tervezve lehet a meséhez tartalmilag kapcsolható elemeket bevinni játékidőben, hiszen ha tetszik a gyermekeknek a történet, úgy is fogják kérni az ismétlést.

A papírszínházi mesélést azonban, nem csak a gyermekcsoportokban alkalmazhatjuk, hanem családi napokat, közös rendezvényeket is színesíthetünk vele, hiszen a mesét, a mesehallgatást a felnőttek is szeretik, és örömmel hallgatják.

5. Papírszínházzal játszani jó

Mint tudjuk a mesélés önmagában véve is egy komplex műfaj, melynek többféle értelmezhetősége van. A hallgatóság feladata, hogy megtalálja a megfelelő értelmet, tanítást benne, és azt alkalmazza az éppen aktuális feladatok, problémák megoldására.

A kisgyermeknevelők feladata, hogy a gyermekek számára a megismerési az ismeretszerzési folyamataikhoz biztosítsák a megfelelő időt, eszközöket, anyagokat, megértő, segítő támogatást, hogy élményként élhessék meg mindennapjaikat, és minél több tapasztalatot szerezhessenek.

A papírszínház alkalmazásának lehetősége újszerű tevékenység a bölcsődében, de mindenképpen érdemes kipróbálni. A napirendbe megfelelően beillesztett előadás, a tárgyi és személyi feltételek biztosítása mellett különleges élményt nyújt a gyermekek számára.

A kisgyermeknevelők sokféle eszközzel fejezhetik ki magukat a papírszínház alkalmazása során. A mesélés során gyarapíthatják a gyermekek szókincsét, fejleszthetik gondolkodásukat, figyelmüket, felkelthetik érdeklődésüket. A történetek bővíthetik tudásukat, elindíthatják aktivitásukat, kreativitásukat, de megoldhatják problémáikat, oldhatják feszültségeiket, félelmeiket is. A komplex élményszerzés eszközeként egyszerre hallgathat mesét, zenét, nézhet bábelőadást a gyermek, melynek során új információkat kaphat az őt körülvevő világról.

A papírszínházzal történő mesélés, az együttjátzás alkalmával a kisgyermekek előtt kitarulhat egy új világ a tudás, a tanulás és a megismerés világa.

Felhasznált irodalom

- A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja (2017) www.magyarbolcsodek.hu/.../Bolcsodei%20neveles-gondozas%20orszagos%20alappr...
- Bajzáth Mária (2015): Mesefoglalkozások gyűjteménye, Kolibri Gyermekkönyvek Kiadó Kft.
- Bakonyi Anna - Karczewicz Ágnes (2016): Az óvodapedagógusok nagykönyve - Az ismerettől a megvalósításig, Neteducatio Kft. Budapest

- Boldizsár Ildikó (2014): Meseterápia a gyakorlatban, Magvető Kiadó, Budapest
- Bettelheim, Bruno (2000): A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek, Corvina Kiadó, Szombathely
- C.G. Jung (1995): Gondolatok az apáról az anyáról és a gyermekről, (Fordította:S. Nyíró József) Kossuth Kiadó, Budapest, 107.
- Forrai Katalin (1991): Ének a bölcsődében Editio Musica, Budapest
- Kádár Annamária (2012): Mesepszichológia/1. Kulcslyuk Kiadó, Budapest
- Kádár Annamária (2014): Mesepszichológia/2. Kulcslyuk Kiadó, Budapest
- Komáromi Lajosné (2012): Játékos zenebona, Novum Kiadó, Budapest
- Mérei Ferenc-V. Binet Ágnes (1993): Gyermeklélektan, Gondolat Kiadó, Budapest
- Papírszínház - Módszertani kézikönyv (2016): Csimota Könyvkiadó, Budapest
- Salamon Jenő (1993): A megismerő tevékenységek fejlődéslélektana, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Szivárvány hídon hintázik a szitakötő (Tanfolyami anyag)
- Szombathelyiné Dr. Nyitrai Ágnes (2010): Mesékből sarjadó kompetenciáink, Kapocs, IX. évfolyam 2. szám
- Vekerdy Tamás (1996): Kicsikről-nagyoknak, Park Könyvkiadó, Budapest
- Vekerdy Tamás (2017): Belső szabadság, Kulcslyuk Kiadó, Budapest
- Verena Kast (1992): Férfi és nő a mesében, Lélektani értelmezések, (Fordította: Oláh Zsuzsa), Euro Avice Bt. Budapest, 7.

CSALÁD ÉS INTÉZMÉNY KAPCSOLATA

A SZÜLŐSEGÍTÉS LEHETŐSÉGEI, AVAGY A „KORSZERŰ CSALÁDPEDAGÓGIA ALAPJAI”

(Bölcsőpedagógia I.)

NAGY BÉLÁNÉ

szaktanácsadó- intézményvezető helyettes

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

1. Bevezető gondolatok

A tanulmány célja, hogy rámutasson a családpedagógia gyakorlati megvalósításának lehetőségeire a kisgyermeknevelő munkájában. A bölcsődei nevelés egyik alapelve a családi nevelés elsődlegességének tiszteletben tartása, a családi nevelés értékeire támaszkodás, azok megismerése, és szükség esetén a családi nevelés hiányosságainak ellensúlyozása. Minden család kapcsolatok rendszere, ahol az egyes családtagok viselkedése a kapcsolataikon keresztül érthető meg. A rendszerszemléletű családpedagógiai megközelítés a családban, mint rendszerben igyekszik pozitív változást létrehozni. Lényegi kiindulópontja, hogy az intézményes nevelés sikeressége nagymértékben függ attól, hogy a kisgyermeknevelő mennyire ismeri az egyes gyermekek családi hátterét, a családi nevelés jellemzőit, mennyire támaszkodik annak értékeire és hogyan tudja támogatni a szülőket gyermekeik nevelésében, szülői kompetenciájuk erősítésében. Elvárás, hogy a kisgyermeknevelő ismerje azokat a kihívásokat, szerepelvárásokat, amelyekkel napjainkban a kisgyermekes szülők szembesülnek, és ezek figyelembevételével előítélet mentes, elfogadó attitűddel, nyitott, partneri kommunikációra képesen alakítsa a szülőkkel való kapcsolatot, támogassa őket gyermekeik nevelésében, a szülői szerepben való helytállásukban, segítse elő, bátorítsa a családok bevonódását az intézmény életébe. A kutatások alapján a családközpontú munka, a családok

bevonása, bevonódása jelentősen hozzájárul a gyermekek optimális fejlődéséhez. (Csákvári-Török- Cs. Ferenczi, 2017)

Rendszeresen visszatérő kérdés, hogy mi a feladata a kisgyermeknevelőknek, pedagógusoknak és mi nem? Viták folytak és folynak arról, hogy milyen feladatmegosztás képzelhető el a szülő, a család és a bölcsőde között. Erősödött az a vélekedés, hogy a gyermekek szocializációjáért, neveléséért első helyen a család a felelős. Az természetes, hogy az elsődleges szocializációs szintér a család, azonban a gyermekek egyre több időt töltenek a családon kívül, intézményi nevelés keretein belül, így a kisgyermeknevelőknek is jelentős feladatuk van a gyermek szocializációja terén. Széles körben megfogalmazott vélemény a kisgyermeknevelők által, hogy változtak a családok. A vélemény helytálló. A kérdés, hogy mit kezdenek ezzel a változással a szakemberek?

Ha meg szeretnénk érteni, hogy miben mások a mai családok, akkor elsősorban szükséges meghatározni a család fogalmát és ismérveit. Meg kell vizsgálni, hogy milyen változások történtek a családok életében, és mi a változás okozója? Mindez pedig elvezet oda, hogy miért kell egy kisgyermeknevelőnek mélyrehatóan foglalkoznia a családpedagógia ismereteivel, és hogyan lehet ezt az ismeretet gyakorlati tudásra váltva beépíteni munkánkba, megvalósítva a családközpontú pedagógia gyakorlatát.

2. Általános családismeret

Az ember veleszületetten társas lény. Társas képességeinek kibontakozásához szüksége van óvó, védő, szerető környezetre, egy védő burokra. Optimális esetben ez a burok nem más, mint a család, mely védelmezi a benne felnövekvő emberi lényt, a gyermeket. Ahogy a magzat nem választható el a buroktól, úgy a gyermek sem a családjától, hisz az adja számára a védett életeret.

2.1. A család definíciója különböző megközelítésekből

Tanulmányaink során megtanultuk a definíciót, miszerint:

A család a társadalom legkisebb alapegysége, primőr, elsődleges kis csoport. A gyermek itt sajátít el hagyományokat, szokásokat, szabályokat, melyekre később épít. Zárt egység, mely a szocializáció elsődleges színtere.

A jog szempontjából:

A család fogalmát a XX. sz. közepén határozták meg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikk (3) bekezdésében: „A család a társadalom

természetes és alapvető egysége, és joga van a társadalom, valamint az állam védelmére.”

Az Alaptörvény L) cikke: Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget és a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A család védelme a házassággal együtt fogalmazódik meg. Az Alaptörvény 4. módosítása ezt kiegészítette azzal, hogy „a családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermeki viszony”.

Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról az alábbiakat mondja ki:

„2. § (3) A gyermek családban történő nevelkedését segítő ellátást a gyermek és családja helyzetéhez, szükségleteihez igazodóan kell nyújtani.

6. § A gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító saját családi környezetében történő nevelkedéshez.

(2) A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéséhez, személyiségének kibontakoztatásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez, valamint önálló életvitelének megteremtéséhez.”

A szociológia szempontjából:

A „családot más csoportoktól az különbözteti meg, hogy különmemű személyekből áll, akik különböző (legalább két) generációhoz tartoznak. A család reprodukálja önmagát; vagyis nem új tagok fölvétele révén egészül ki, hanem önerőből” (Bodonyi- Busi- Hegedűs- Magyar- Vizely, 2006)

A statisztika oldaláról:

A szülők és a velük egy háztatásban élő nem házas gyermekeik. Ennek értelmében 3 típust különböztet meg:

- ✓ házaspár,
- ✓ házaspár gyerekekkel,
- ✓ egy szülő gyerekekkel.

Ezt szokás családmagnak vagy nukleáris családnak nevezni.

A néprajztudomány családfogalma:

Nem csupán az együtt lakó, együtt étkező családtagokat számítja a családhoz, hanem azokat is, akik bár külön laknak (esetleg külön háztartást vezetnek, sőt külön is gazdálkodnak), egymással mégis szoros kapcsolatban vannak.

Minden nézőpont számára elfogadható meghatározást nem tudunk adni, de ha a családról széles értelemben beszélünk, akkor „a család egymással együttműködésben, szeretetben, szolidaritásban álló, egymásra utalt és egymásért felelős személyeknek tartós személyi és vagyoni közössége, amelynek alapja:

- ✓ a jogilag törvényes párcapcsolat, vérségi kötelék vagy jogi aktus
- ✓ tagjait folyamatos közösségi érzelmi, erkölcsi, létfenntartási, kulturális érdekek és értékek kapcsolják össze
- ✓ a társadalom folyamatos reprodukciójának fő forrása
- ✓ az egymásra utaltságból adódóan kiterjedt gondoskodó- ellátó rendszert is jelent.” (Jobbágyi -Heinerné 1997, 18.)

A sokféle megközelítésben adódik jó néhány közös vonás, mely nem változott az idők során:

- látható az egymásra utaltság
- látható a szülő- gyermek kapcsolat meghatározó ereje
- látható a család mintaadó szerepe, mely elsődleges közegként, erőteljesen meghatározó szereppel bír a kisgyermek életében

2.2. Családi életciklusok

A család dinamikus egység, amely az idők során változik és fejlődik. A családi élet fejlődési folyamatában elkülöníthető szakaszok vannak, melyek mindig újabb és újabb megoldandó feladatokat hoznak magukkal. Amikor a család átjut egy fejlődési fázison, a rendszeren belüli viszonyokat újra kell értelmezni. Miért fontos, hogy mindezzel tisztában legyen a kisgyermeknevelő? Mert ennek ismeretében érheti meg azt, hogy milyen természetes életszakasz krízisen, nehézségeken megy át az a család, amelybe a kisgyermek tartozik. Ha értjük, látjuk az adott életszakasz nehézségeit, akkor elfogadással és megfelelő támasz nyújtásával tudunk a család felé fordulni, és bekapcsolódni a kisgyermek nevelésébe, gondozásába.

Hill és Rodgers -féle családi életciklus modell szakaszai:

- Újjonnan házasodott pár, gyermek nélkül.
- Csecsemős család
- Kisgyermekes család (2,5 - 6 éves korig)
- Család iskoláskorú gyermekkel (6- 12 éves korig)
- Család serdülőkorú gyermekkel
- A felnövekedett gyermeket kibocsátó család
- Magukra maradt, még aktív szülők családja
- Inaktív öreg házaspár családja.

A kisgyermeknevelő hivatása során ezen életszakaszokból leginkább a kisgyermekes családokkal találkozik. Éppen ezért fontos rámutatni az adott családi életciklus nehézségeire. A megszülető gyermek a családképződés fordulatát hozza, melynek során a diázból triád lesz. Ebben a fejlődési ciklusban a házastársaknak újra kell definiálni kapcsolatukat, hiszen ki kell alakítaniuk a kibővült család, a „mi” identitást.

3. A családokra ható erők napjainkban és annak hatása a családokra

Kisgyermeknevelők gyakran megfogalmazzák, hogy mások a mai családok. A megállapítás vitathatatlan, azonban szükséges megvizsgálni a változás okait is, ahhoz, hogy be tudjuk azonosítani az ehhez kapcsolódó feladatainkat is.

3.1. A hagyományos, házasságon alapuló családmódel mellett új családmódellek jönnek létre

- Nem házasságon alapuló kétszülős módel
- Egyszülős családmódel, melynek ezen belül is két formája figyelhető meg: egyszülős családdá válik, vagy eleve egyszülős családként indul.
- Mozaik család módel. Olyan családforma, amely nem egy szülőpárból és azok közös gyermekeiből áll össze, hanem különböző családrészek „összeolvadásából” jön létre. A mozaikcsaládok számos sajátos nehézséggel néznek szembe, ami bonyolult struktúrájukból fakad. A rendszer nem zárt, hanem nyílt, s a mozaik családban nem azonos a tagok helyzete sem.
- Család azonos neműekkel. Az együttélés formáját a törvény elismeri, mint családöt nem.

3.2. Változás a munka világában

Míg korábban a Ford féle munkamodell lassabb, de kiszámítható előrehaladást biztosított, addig a jelenleg meghatározó Gates féle munkamodellre az jellemző, hogy rövid időn belül és meglehetősen fiatalon kell a csúcs pozícióba elérkezni. Ennek része, feltétele, hogy szinte állandóan elérhetőnek és cselekvésre, reagálásra késznek kell lenni telefonon és interneten egyaránt, ami kihat a család együtt töltött idejére, gyengítve a minőségi időt. Része és feltétele sok esetben a csapat építő tréningeken való részvétel, olykor több napon keresztül és többnyire hétvégeken. Szintén a családok együtt töltött idejét rövidítve.

3.3. A tömegkommunikáció hatása

A tömegkommunikáció az a folyamat, melyben professzionális kommunikátorok üzeneteket készítenek, melyeket technológiai eszközök - azaz a tömegműediumok - segítségével széles körben terjesztenek, térben és időben szétszórt, nagyszámú fogyasztó - a nézők, hallgatók, olvasók heterogén csoportja, a befogadók - számára. A definíció értelmében tehát a tömegműediumok a tömegkommunikáció olyan csatornái, eszközei, melyek alkalmasak az üzeneteket nagy távolságra, sok embernek továbbítani. Így a műediumok körébe sorolhatóak a könyvek, az újságok, magazinok, a rádió, a televízió, a filmek, műsoros videó- és hangkazetták, CD-k, óriásplakátok stb. (N. Kollár- Szabó, 2004)

A mai családok életét jelentősen meghatározza, befolyásolja a média, melynek hatására megváltozott a társas összehasonlítás alapja is. A média közvetíti erőteljesen, hogy milyen egy jól működő család. Közvetíti, hogy mit kell megkapnia a gyermeknek, hogy jól fejlődjön, és hogyan kell kinézni egy karácsonynak, vagy éppen egy nyaralásnak, melyhez az anyagi háttérrel is sugallja. A családi együtt töltött minőségi időt, gyakran leváltja és meghatározza a média személytelen világa és az általa diktált, olykor elérhetetlen feltételek megszerzésére törekvés.

3.4. Az informatikai fejlődés hatása

Az okos telefon, ipad, számítógép, tablet, laptop a háztartások szerves része. Gyakran a gyermekek kezében kötnek ki, elvonva őket a játéktól, ami a világ megismerésének királyi útja. A szülők egyre inkább az internetes felületeken tájékozódnak nevelési kérdésekben és a sokszor egymásnak ellentmondó tanácsokból, ismeretekből nem tudják kiválasztani a megfelelőnek vélt módszert. Ez bizonytalansághoz, kétségbeeséshez, kudarcokhoz vezethet. Ugyanakkor a szabadidő eltöltésének módját is meghatározza negatívan. Kevés a megtartó közös élmény, közösen eltöltött minőségi idő. A technika fejlődése nemcsak az otthonokba tört be, hanem a gyermekek fejlődésére is

hatással van. A játékos informatika nem új pedagógiai irányzat, nem új módszer, hanem egy új eszköz, amelynek segítségével új pedagógiai környezetet teremtünk. Nem a számítógép használatára tanítjuk a gyermekeket, hanem megkeressük az eszköz adta fejlesztő - esetleg szórakoztató lehetőségeket.

3.5. Változó szerepek

A rohanó és kihívásokkal teli világban óhatatlanul sokasodnak a szerepek. Míg a nőknél a szerepek sokasodása jellemzőbb, addig a férfiaknál a szerepelvárás növekedése tapasztalható erőteljesebben. Gondoljunk csak az édesanyáknál arra, hogy lehetővé vált számukra a munka világába való mielőbbi visszatérés, már a gyermek 6 hónapos korától. Anyagilag talán jó megoldás, de a sokasodó szerepek nehezzé teszik az „elég jó anya” megvalósítását. Mindez a szerepek ütközéséhez, szerep bizonytalansághoz és belső feszültséghez vezethet.

3.6. Szerepbizonytalanság

Korábban egyértelműen a férfi volt a családfenntartó. Az apa az instrumentális vezető a családban és az anya az expresszív, emocionális vezető a családban. Ugyanakkor jó esetben mindkettő erőt és szeretetet is képvisel, vagy is eredendően egy egységet képez. Ez klasszikus értelemben is megnyilvánult azáltal, hogy a férfi volt a családfenntartó, a nő pedig az érzelmi háttérrel biztosító. Ma azonban nem feltétlen a férfi a családfenntartó. Előfordul, hogy az anyagi helyzet azt kívánja, hogy az édesanya álljon vissza a munkavilágába és az édesapa marad otthon a gyermekkel. Ez gyakran szerepbizonytalanságot okoz mind a két félben.

Valóban jól látják a szakemberek, hogy változtak a családok. Azonban a jó szakembernek túl kell látni a változáson, megkeresve annak okát, mert ez adja a segítség nyújtás kiinduló pontját. Szükséges feltárni a családok gyengeségeit és erősségeit, majd pedig az erősségekre építve megtervezni a család rendszerszemléletű megközelítésének gyakorlati lépéseit.

4. A család, mint rendszer

Az egyén fejlődése egy belső folyamat, amely az őt körül vevő környezetnek, rendszernek a szerves része. A család működését tekintve rendszerként értelmezhető.

4.1. A családi rendszer jellemzői

Van szerkezete. A családok rendszere tovább tagolódik, úgynevezett alrendszerekre. Minuchin alapján ilyen alrendszer pl. a házastársi alrendszer vagy a gyermeki alrendszer. A család működését emellett befolyásolják a családtagok között kialakuló szövetségek és koalíciók.

Vannak határai, mely meghatározzák a külvilághoz való kapcsolódás jellegét és minőségét. „A határ lehet rigid, kemény, merev, áthatolhatatlan, vagy diffúz, túl könnyen átjárható, alig érzékelhető. A család egészsége szempontjából a határ akkor jó, ha:

- rugalmas
- egyértelmű
- elválaszt és összeköt

A család környezete közötti határt rigidnek tekintjük akkor, amikor a családtagok a külvilágot ellenségnek tartják, elzárkóznak, gyanakvóak. Igen gyakran valami titok érzékelhető ezekben a családokban, nem ritka a gyermek, vagy feleség bántalmazása, szexuális abúzus előfordulása” (Szabóné Kármán, 2004. 35.)

Ennek ellentétéként lehetnek a határok diffúzak, vagy is átjárhatóak. Erre kiváló példa, amikor a gyermek nevelésével kapcsolatosan minden információt, tanácsot befogadnak és megvalósítani próbálnak. Ez is gátolhatja a család fejlődését és a gyermek kibontakozását.

Van funkciója. A családi funkciók változásával kapcsolatos szociológiai megközelítés (Andorka, 1997) kiemeli a termelési, a fogyasztási, a reprodukciós, a felnőttek pszichés védelmének és a gyermekek szocializációjának funkcióit.

Élő rendszer. Minden családtag gondolkodása, viselkedése, személyisége hatással van a többi családtagra. A gyermek visszatükrözi a család működését. Éppen ezért nem tudjuk a család működését úgy megérteni, ha a tagjait egyszerűen egymás mellé helyezzük, vagy egymástól függetlenül próbáljuk megérteni, vizsgálni. Fontos, hogy egymáshoz való viszonyukban és kommunikációs jellegzetességeik, hagyományaik, szokásaik és értékeik mentén vizsgáljuk. Ez különösen hangsúlyos lesz munkánkban a családlátogatás során.

4.2. A családi rendszer, mint a humánökológiai rendszer része

A család nem légtüres térben létezik. Része a humánökológia rendszernek. A család működését, a gyermek fejlődését számos tényező befolyásolja, melyek mintegy koncentrikus körökként jelennek meg a családok körül. A legbelsőbb körbe tartozik a szűkebb és tágabb család. Kifelé haladva a bölcsőde, óvoda, iskola. Majd a szülő munkahelye, az egészségügyi ellátó intézmények, hivatalok. De a gazdasági helyzet, a családpolitikai intézkedések egy távolabbi körben szintén hatással vannak a családok és ezen belül a gyermek életére, fejlődésére. Tehát vannak tényezők, szereplők, akik közvetlenül hatnak a

kisgyermek fejlődésére, a családokra (ilyen pl. a kisgyermeknevelő) és vannak, akik közvetetten, például a szülőn keresztül hatnak (ilyen pl. a szülő munkahelye). A szakembernek meg kell látni a családi rendszer működésének sajátosságait és kapcsolódási pontjait. Ugyanakkor fel kell ismerni a humánökológiai rendszer hatásait is a családra. Ez nem más, mint a család rendszerszemléletű megközelítése, mely a bölcsődei nevelés egyik alapelve.

5. Kinek fészek, kinek kaloda, avagy védőfaktorok és rizikófaktorok

A gyermeki fejlődés védőfaktorok és rizikófaktorok összjátékának eredményeként alakul. A család lehet védőfaktor és lehet rizikófaktor. A lehetséges rizikók érinthetik a gyermeket közvetlenül. Vagy érinthetik a családot, a családot körülvevő környezetet és ezen keresztül a gyermeket. A rizikó nem jelenti azt, hogy a fejlődés egyértelműen és visszafordíthatatlanul rossz irányba halad. Azt jelenti, hogy megnövekszik annak a valószínűsége, hogy a fejlődést befolyásoló tényezők kedvezőtlen összjátéka esetén nem biztosított a gyermek optimális fejlődése. Rizikó faktorok és védőfaktorok. Erősségek és gyengeségek. A kisgyermeknevelőnek képesnek kell lennie arra, hogy mindkét oldalt feltérképezze. A védőfaktorokban gondolkodva kell, hogy a család felé az erősségeket kommunikálja és ő maga is arra támaszkodva irányítsa a családok figyelmét arra, hogyan tudják gyermekük fejlődést mindjobban támogatni.

Rizikófaktorok lehetnek:

- ✓ a gyermek állapota
- ✓ szülők állapota
- ✓ anyagi helyzet
- ✓ lakóhely
- ✓ fizikai környezet
- ✓ tartós stressz
- ✓ szociális helyzet
- ✓ családi életciklus

Lehet egyéni és származhat a környezetből.

Védőfaktorok lehetnek:

A legfontosabb a szülői reziliencia, mely nem más, mint a rugalmas ellenállás képessége. „Nem tulajdonság, inkább készségek együttese, mely tanulható, fejleszthető. A szülői reziliencia alatt azt értjük, hogy a szülő az őt érő stresszt

képes úgy kezelni, hogy az nem jelenik meg a nevelési helyzetben, valamint örömmel gondol gyermekére és saját szülőségére. A nehézségei ellenére is képes gyermeke számára optimális nevelési, fejlesztési, gondozási környezetet teremteni, megfelelő figyelmet adni.” (Csákvári-Török- Cs. Ferenczi, 2017. 9.)

A családot körülvevő természetes támasz rendszer, társas kapcsolatok, mely sok esetben az informális segítséget jelenti a családok számára elakadás esetén. Gyermekeveléssel kapcsolatos nehézségek esetén is segítség, illetve konkrét szükség helyzetben is jelenthet támogatást.

Elérhető szolgáltatások minél szélesebb köre. Ez csak akkor működik, ha a családok ismerik és rendelkeznek stratégiával a szolgáltatások elérésére, igénybevételére. Ezért fontos, hogy a családokkal jól informált szakemberek dolgozzanak, akik ismerik a szolgáltatások körét elérhetőségét és képesek azt közvetíteni a szülők felé.

Ismeretek a gyermek nevelésével és fejlődésével kapcsolatosan. Ezen a téren tehetünk legtöbbet a családokért, hiszen direkt és indirekt módon is tudunk ismeretet nyújtani. Minél szélesebb és alaposabb ismerettel rendelkezik a szülő a gyermekfejlődéséről, életkori sajátosságairól a fejlődés támogatásának lehetőségéről, a várható rizikókról, annál könnyebben birkózik meg a szülői feladatokkal.

6. Két fő rizikó faktor a családok életében, mellyel a kisgyermeknevelő leginkább találkozik:

Hátrányos helyzet:

Hátrányos helyzet a szülők alacsony iskolai végzettségéből, alacsony foglalkoztatási státuszából, illetve a rossz szociális körülményekből fakadhat. Amennyiben egy területen érintett a család, úgy hátrányos helyzetről beszélünk. Ha kettő, vagy annál több területen érintett a család, akkor halmozottan hátrányos helyzetről beszélünk. Ilyen esetben a depriváció már önmagában is rizikó tényező lehet a gyermek fejlődésére nézve, hiszen alapvető szükségletei maradhatnak kielégítetlenül. A helyzetet tovább nehezíti, hogy ilyen esetekben a szülők energiáit a létfenntartás biztosítása köti le és így végkép nem marad energiájuk a magasabb rendű szükségletek kielégítésére (úgy mint: társas kapcsolatok, tanulás...) A tartós stressz megnehezíti a gyermek optimális fejlődésének támogatását. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a hátrányos helyzet, a szülők alacsony iskolázottsága, vagy a szegénység önmagában nem veszélyezteti a fejlődést, hiszen szegény körülmények között is van lehetőség a gyermek erősségeinek, képességeinek kibontakoztatására, de a fejlődés optimális mederben tartása lényegesen nehezebb.

A gyermekkel kapcsolatos nehézségek.

A gyermekekkel kapcsolatos nehézségek négy nagy csoportba sorolhatók:

Eltérő fejlődés menet.

Hosszú az út, ami a kisgyermeknevelőkben felmerülő gyanútól a diagnózis megszületéséig vezet. Keveredik benne a szülők tagadása, kétségbeesése, bizonytalansága, elutasítása és reménykedése. A kisgyermeknevelőnek nem feladata a diagnosztizálás. Elsődleges feladata és kompetenciája, hogy *vegye észre!* Munkájának fontos része a megfigyelés és annak dokumentálása. Ez segíti a kisgyermeknevelőt abban, hogy felismerje, ha eltérés tapasztalható a gyermek fejlődésében. Nem diagnosztizál, de megfelelő formában támogatni tudja a családot. Úgy tehet legtöbbet a gyermekért, szülőkért, családokért, ha az adott nehézségből felkészül és mindaddig is, míg kimondásra nem kerül, hogy a kis gyermek maradhat-e a normál bölcsődei csoportban, a bölcsődei ellátást a gyermek szükségleteihez igazítja, megvalósítva az egyéni bánásmód elvét. A folyamatban elengedhetetlen az is, hogy a kisgyermeknevelő empátiával kezelje a szülő hullámzó érzelmi állapotát.

Gondozási nehézségek

Oka lehet a gyermek állapota, illetve a szülő tapasztalatlansága. Fontos, hogy a kisgyermeknevelő ne kioktassa a szülőt, hanem megerősítve őt szülői kompetenciáiban biztassa a szülőt, megteremtve a gyakorlás lehetőségét. Kiváló lehetőség erre például a szülővel történő beszoktatás időszaka, amikor a szülőnek lehetősége nyílik megfigyelni a kisgyermeknevelő mozdulatait, technikáját, a gyermekkel való interakció során tanúsított magatartását, kommunikációját, a gyermek szükségletének kielégítési módját gondozási helyzetben. Hangsúlyosan érvényesül ilyen helyzetekben a kisgyermeknevelő mintaadó szerepe.

Nevelési nehézségek

Tapasztalt szülők és kisgyermeknevelők számára is adódhatnak nevelési nehézségek. A nevelést nem lehet egyetlen tananyag formájában elsajátítani és nincs minden gyermekre és helyzetre alkalmazható kész recept. Tapasztalatlan szülők esetében ez hatványozottan jelentkezhethet. Fontos, hogy a kisgyermeknevelő vegye komolyan a szülők aggályait, bizonytalanságait. A szülőnek partnere és segítője legyen, ne lehengerlője, kioktatója. Olykor elegendő a szülők fókuszán állítani és ráirányítani figyelmüket a saját erősségeikre. Olykor információra, tanácsra van szükségük. Olykor pedig csak megerősítésre, hogy képesek a gyermeknek „elég jó” szülőjévé válni.

Optimális feltételek hiánya

A gyermek optimális fejlődéséhez elengedhetetlenek a személyi és tárgyi feltételek. Jó esetben ezeket a szülő igyekszik biztosítani gyermeke számára. Azonban a legjobb szándék ellenére is kerülhet a szülő olyan helyzetbe, amikor felborul, megbicsaklik a család egyensúlya és ezáltal a gyermek szükségleteinek kielégítése nem, vagy csak részben lehetséges. Ilyen helyzet lehet a szülők munkanélkülivé válás, betegsége, krízis helyzet a családban. A kisgyermeknevelő ez esetben erőforrás feltáró, támogató szerepben kell, hogy jelen legyen. Szükséges a családok figyelmét ráirányítani a lehetséges megoldási módokra, támogatásokra, lehetőségekre és ezáltal célirányos mozgásba hozni a családokat saját helyzetük rendezése érdekében.

7. Az adható válasz: a családközpontú pedagógia

A családközpontúság lényege:

Sokféleképpen megfogalmazta már a szakma ezt a gondolatot. Ezt takarja a nyitott bölcsőde fogalma, a családbarát intézmény gondolata.

A családközpontúság valójában egy ellátási filozófia:

- ✓ amelyben a döntő szerep a felismert és elismert családoké
- ✓ amely támogatja a családot alapvető gondozói és döntéshozói szerepében
- ✓ amelyben a szülők és szakemberek egyenlők

Elvek és gyakorlatok kombinációja, melyet meghatároznak azok a munkamódok, amelyek a család igényeire reagálnak, és a kompetencia fokozását tűzik ki célul. Fontos tulajdonsága ennek a megközelítésnek, hogy a családok méltóságát tiszteletbe tartó elvek és gyakorlatok mentén valósul meg. Személyre szabott, rugalmas és válasz kész. Megosztja az információkat, hogy a családok minden döntésre felkészültek lehessenek.

Hogyan változott a szakmai gondolkodás a családközpontúság tekintetében

Út a családközpontú gyakorlat felé

Szakember- központú modellek	Családokk al szövetséges modellek	Családokra fókuszáló modellek	Családközpon tú modellek

<p>A szakember birtokolja a tudást, mellyel a probléma megoldható.</p> <p>A problémát a család segítség nélkül nem tudja megoldani.</p> <p>A gyermek megfelelő növekedéshez és fejlődéshez szükséges szükségleteiről a szakemberek többet tudnak, mint a szülők. A családokra úgy tekintenek, mint akik nem képesek segíteni gyermekeiknek.</p>	<p>A szakember birtokolja a tudást, de egy kicsit jobban bevonja a családokat, rájuk támaszkodik a tudás gyakorlatba való átültetésében.</p> <p>A családra úgy tekint, mint amelynek szüksége van a szakember irányítására.</p> <p>A szakember jobban tudja, de hisz benne, hogy instrukcióit a családok segíthetnek megvalósítani, a gyermek és az egész család javára.</p>	<p>A szakember a családok szerepére pozitívabban tekint, de a családokat továbbra is arra bátorítja, hogy vegyenek igénybe egy sor szolgáltatást, melyek segítenek nekik a gyermek szükségleteinek kielégítésében.</p> <p>A szakember és a családok megbeszélnek, mit kell fejlesztenie a családnak saját működési módján.</p> <p>A szakember és a család megbeszélnek a család szükségleteit, és a szakember segít a családnak kiválasztani</p>	<p>A példaértékű családközpontú gyakorlat akkor éri el célját, ha a család meghatározta, milyen segítségre van szüksége, és a szakember szerepe az, hogy megkönnyítse az egyes családtagok szükségleteinek összeegyeztetését.</p> <p>Az erősség és kompetencia alapú megközelítés eldolgozó szakember, és a szolgáltatások támogatása segítik a családokat saját formális és informális erőforrás hálózatuk felépítésében.</p> <p>A szakember meghallgatja, mit szeretne a család a gyermeknek,</p>
---	--	--	---

		a legjobb opciót saját maguk és a gyermek számára.	és ha lehetséges, segít a családnak kielégíteni ezeket a szükségleteket, vagy segít kielégíteni a család saját igényeit. Ez a megközelítés felhatalmazza a családot.
--	--	--	--

(Csákvári-Török- Cs. Ferenczi, 2017. 16-18)

Mit mond a családközpontúság gondolatáról a Bölcsődei nevelés- gondozás országos Alapprogramja?

„A bölcsődei nevelés középpontjában a kisgyermek és közvetett módon a kisgyermeket nevelő családok állnak. Az Alapprogram a családra, mint komplex rendszerre tekint, melynek értelmében nem csak a kisgyermek nevelését- gondozását, hanem az egész család támogatását célozza meg.”

„A család rendszerszemléletű megközelítése értelmében a bölcsődei nevelésben elsődleges szempont a család működésének megismerése, megértése. A rendszerszemlélet lényege, olyan komplex látásmód alkalmazása, amely nem csak a kisgyermeket, hanem a családot is kiindulópontnak tekinti. Az interakciós mintákat a kisgyermek visszatükrözi, ezáltal képet kaphatunk a család erősségeiről és gyengeségeiről. Az erősségek hangsúlyozása által a szakember hozzájárulhat a család életminőségének javításához.”

8. A családközpontú pedagógia gyakorlati megvalósítása

A család és az intézmény kapcsolata leginkább a szülők bevonásán keresztül építhető, mely számos módon gazdagíthatja az intézményi nevelést. Nem elég, ha a kisgyermeknevelő elkötelezett a családközpontú pedagógia gyakorlatának megvalósítására. Szükséges, hogy ebben az intézmény is partner legyen, megteremtve a szülők számára a bevonódás lehetőségét. Csak akkor tud megvalósulni a családközpontú pedagógia gyakorlata, ha az intézmény és az abban dolgozó szakemberek felismerik, hogy a gyermek nem létezik a család nélkül. Bár a bölcsőde elsődleges kliense a gyermek, azonban a gyermek

fejlődésének, viselkedésének, megnyilvánulásainak legfőbb meghatározója a család. Nem lehet a kettőt külön választva kezelni. Csak úgy lehet eredményt elérni a kisgyermeknél, ha a vele való munkába bevonjuk a gyermek szakértőjét, mely nem más, mint a szülő.

Feltétele, hogy a kisgyermeknevelők:

- Felismerjék a család erősségeit, egyediségét.
- Értéknek tartásák a családokkal való együttműködés lehetőségét.
- Tiszteletben tartásák a családok etnikai, kulturális sokféleségét.
- Preferálják a szülő-szakember együttműködést minden szinten.
- A családokat érintő információáramlást elősegítsék.
- Az eltérő fejlődésmentű és a hátrányos helyzetű gyermekeket és családjaikat a rendszer teljes jogú tagjának tekintsék.
- Felmérjék az igénybevevő családok szükségleteit és arra megfelelő reagálást dolgoznak ki (Szakmai program, Munkaterv, Csoport profil és ezen belül egyéni fejlődés alapján tevékenység tervezet).
- Programokkal elősegítsék a családok közötti kapcsolatépítést.

Konkrét lépések a családközpontú gyakorlat megvalósítására

Szükségletfelmérés az igénybevevői körben végzett tájékozódás alapján.

Ez történhet kérdőívek formájában, szülői értekezlet keretében, illetve a rendelkezésünkre álló felvételi adatok alapján. A szükségletekre alapozva kell elkészíteni az intézmény Szakmai programját, mely 5 évre szól. Ennek évenkénti lebontását és éves szintű konkrét tervezését teszi lehetővé a Munkaterv elkészítése. Mindkettő vezetői feladat, de a kisgyermeknevelőkkel karöltve. Kiemelt szakmai célkitűzések közé kerüljön az igénybevevők szükségleteire reagáló konkrét lépések meghatározása. Ezt a szülők számára is láthatóvá, megismerhetővé kell tenni és egy-egy szakasz után az elégedettségüket mérni. Ez ad alapot a további útvonal meghatározására. Ugyanakkor csoportszinten a kisgyermeknevelők elkészítik a csoportprofil, melynek mentén eltudják készíteni a saját csoportjukra vonatkozó tevékenységtervezeteket. Szűkebb körben, a gondozási egység szintjén is felmérhetik a szülői igényeket, melyek szintén alapjai a tervezésnek.

Szülők bevonásának lehetőségei:

Kutatások támasztják alá, hogy ha a család involvált, vagyis bevonódott a gyermek korai ellátásba, akkor az adott kisgyermek kiegyensúlyozottabb az intézményben és később is jobban teljesít. Ahhoz, hogy a családok elköteleződését, bevonódását kiépítő, támogató és fenntartó stratégiák szülessenek, az érintett résztvevők – szülők, kisgyermeknevelők, – közös munkája szükséges. Bár közös munka és sokszereplős helyzet, **a kulcsszemély mégis a maga a kisgyermeknevelő**. A családok és a gyermekeket nevelő intézmények közötti kapcsolatot sok tényező befolyásolja, például a szülők saját gyermekkori élményei, kulturális háttere, aktuális tapasztalatai. A kisgyermeknevelőknek alapvető szerepük lehet annak alakításában, ahogyan a szülők intézményes neveléssel kapcsolatos attitűdjei alakulnak. Ők az első hivatásos gyermeknevelők, akikkel a szülők találkoznak, így a róluk alkotott benyomások alakítják az intézményről, és az intézményes nevelésről általában kialakított képüket. (Csákvári-Török- Cs. Ferenczi 2017)

Az intézménnyel való első találkozás alkalmával lehetőséget kell nyújtani a szülőnek arra, hogy kérdéseit feltehesse és betekinthesen az intézmény életébe. Ez történhet a bölcsődevezetővel való személyes beszélgetés keretében, illetve szervezett nyílt nap keretében. Fontos, hogy erre akkor is legyen lehetőség, amikor a gyermek már hosszabb ideje bölcsődébe jár. Engedjük meg a szülőknek, hogy bejőjenek az intézménybe és megfigyeljék az ott zajló folyamatokat (pl. szabad játék, étkezések stb.) A szülők számára nagyon hasznos látni, hogyan viselkedik a gyerekük egy, az otthontól jelentősen különböző közegben, hogyan lép kapcsolatba más gyerekekkel és felnőttekkel hogyan képes beilleszkedni és elsajátítani az intézmény szokásrendjét és szabályait.

Első szülői értekezlet, melynek során a szülő megkapja a számára fontos információkat, megismerkedik a leendő kisgyermeknevelőkkel, szülő társakkal és a csoporttal. Nagyon fontos a megnyugtató, világos, pozitív kommunikáció, információ átadás. Az első szülői értekezleten minden kisgyermeknevelő és bölcsődei dajka jelenléte szükséges, függetlenül attól, hogy hozzá konkrétan érkezik-e új kisgyermek. A szülő számára fontos, hogy a gondozási egység minden dolgozójával megismerkedjen, hiszen a gyermek életében mindannyian napi szereplők lesznek a későbbiek során. Az első szülőértekezlet meghatározó a bizalom elnyerésében. Ugyanakkor az ezt követő szülői értekezletek pedig meghatározók az együttműködés fenntartásában.

Családlátogatás, melynek során a gyermek közvetlen családi környezetében történik a kapcsolatfelvétel. A kisgyermeknevelő a látogatásra társ kisgyermeknevelő kolléganőjével érkezik a családokkal előre egyeztetett időpontban, lehetőleg a gyermek ébrenléti idejében. Lehetőség a szülő számára

fontos információk megosztására, illetve arra, hogy a kisgyermeknevelő rátekintsen a család működésére. A beszélgetés irányítása a kisgyermeknevelő kezében van, természetesen kellő figyelemmel, empátiával, ugyanakkor a mederben tartás képességével. Fontos, hogy megfigyelje a gyermek helyét a családban, a nevelői attitűdöt, a család támaszrendszerét, a gyermek egyéni szokásait, eddigi fejlődését, a család klímáját, értékrendszerét. Mindezekből kell tudnia felmérni a család erősségeit, melyre később épít annak érdekében, hogy a család elakadásait tovább segítse, gyengeségeit erősségre váltsa és mindezek érdekében a családot célirányos mozgásba hozza. Az Alapprogram a családok támogatásának módszerei és lehetőségei között első helyen, mint a kapcsolattartás és tájékoztatás fontos formájaként emeli ki a családlátogatást. A családlátogatás tehát az első meghatározó kapcsolatfelvétel a család és a kisgyermeknevelő között. Környezettanulmány, de nemcsak az, jóval több annál, egy nagyszerű lehetőség a gyermek és a család együttes megismerésére.

Szülővel történő befogadás (beszoktatás)

A családokkal való kapcsolat elmélyítésének több fontos állomása van, melyek között a családlátogatás és a szülővel történő fokozatos beszoktatás meghatározó jelentőséggel bír. Ez a két szintér tartalmilag szorosan összefonódik, hiszen a kisgyermeknevelőknek a családlátogatás alkalmával módjuk van a szülőket meggyőzni a szülővel történő fokozatos beszoktatás fontosságáról. Lényeges feladata a szakembereknek ilyenkor, hogy részletesen ismertessék az adaptáció menetét, és kihangsúlyozzák a szülők támogató jelenlétének pótolhatatlan fontosságát ebben a nehéz időszakban. A kisgyermek számára a bölcsődébe kerülés egy előre nem látható változás, amit a szülői háttér biztonságában sokkal könnyebb elfogadni, megismerni. A családokkal való pozitív kapcsolatfelvétel hosszú távú előnyökkel bír, és a talaján kiépülő partneri viszony elengedhetetlenül fontos, a gyermek harmonikus személyiségfejlődése érdekében. A szülők és kisgyermeknevelők szempontjából is számos előnye van ennek a módszernek. A szülőknek egyrészt lehetőségük van megbeszélni, megmutatni a kisgyermeknevelőknek a gyermekükre jellemző egyéni szokásokat, és az igények kielégítésének módját. Másrészt a csoportban töltött idő során megismerhetik a bölcsődei napirendet, a gyermekcsoport szokásait, beleláthatnak a kisgyermeknevelők munkájába, illetve megtapasztalhatják gyermekük viselkedését a közösségben. A kisgyermeknevelők szintén fontos információk birtokába juthatnak a gyermekek és szülők kapcsolatáról, a nevelési elveikről, ami elősegítheti a gyermek mélyebb megismerését, megértését is. A szülővel történő beszoktatás célja, hogy a gyermek számára megkönnyítse az elszakadás folyamatát azáltal, hogy a számára idegen környezetet és idegen felnőtteket a biztonságot nyújtó szülői jelenlétben legyen lehetősége megismerni, elfogadni. A szülő számára is lehetővé teszi, hogy

megfigyelje a kisgyermeknevelő munkáját más gyermekekkel. A mikor látja, hogyan vígasztal, hogyan rendez konfliktust, hogyan ad tájékoztatást, hogyan kommunikál, játszik, vagy éppen gondoz a kisgyermeknevelő, az a szülő számára is megnyugtató tapasztalat, hiszen okkal bízhat abban, hogy az ő gyermeke is ugyan ezt a szeretetteljes bánásmódot fogja kapni majd a szülő távollétében. Ugyanakkor a kisgyermeknevelő számára lehetőség nyílik az anya-gyermek kapcsolat megfigyelésére. Annak megfigyelésére, hogy hol vannak esetleg bizonytalanságai a szülőnek, amiben megerősítésre lehet szüksége.

Napi kapcsolattartás és információ csere

A szülő számára fontos, hogy mi történt a nap során a gyermekével. A „nem volt vele semmi baj” jellegű mondatok személytelenné teszik a kapcsolatot és megnehezítik a szülő bevonódását. Fontos, hogy legyen ideje a kisgyermeknevelőnek minden nap, minden szülőre, amikor pár percre csak ráfigyel és oszt meg vele személyre szóló információt a gyermekére vonatkozóan. Ez az információ minden esetben pontos, világos, általánosságoktól mentes, hiteles információ legyen, melyet a szeretet nyelvén kommunikál a kisgyermeknevelő. Ha nehézségek adódtak a nap folyamán, azt is el kell mondani őszintén. Azonban hangsúlyos, hogy minden kisgyermekben meg kell találni a jót és elismerésre méltót is, és ennek közvetítése is elmaradhatatlan napi szinten a szülő felé.

Családi napok

Pszichológusok megvizsgálták, hogy minek köszönheti rugalmasságát és ellenálló képességét a személyiségünk, hogyan lesz a gyermekből egészséges, megpróbáltatásokat kibíró felnőtt. A koragyermekkorai hatások közé öt tényezőt sorolnak a kutatók:

- 1) Megbízható, stabil kapcsolat, vagy is biztonságos kötődés
- 2) Stabil, megbízható és kiszámítható környezet, amiben jó gyermeknek lenni
- 3) A környezetben lévő, utánozható minta
- 4) *Jól tagolt, minőségi időélmény a családban, a családdal*
- 5) Érzelmi stabilitás

(Kádár, 2013)

Szakemberek a család funkciói közé sorolják, a kulturális funkciót is. Ez többek között arra mutat rá, hogyan tölti a család a szabadidejét, hogyan regenerálódnak. A családokat ért hatások között a tanulmány rámutatott arra,

hogy gyengült a családok életében az együtt töltött minőségi idő. A kisgyermeknevelő sokféle szerepben van jelen a családok életében. Szakember, nevelő, tanácsadó, erőforrás feltáró, és igen fontos szerepe még, a szervező szerep. Támogatni kell a családokat abban, hogy tudjanak együtt tölteni minőségi időt, ahol valóban megélhetik családon belül is az együttlét örömét, illetve összekapcsolódhatnak más családokkal is, akik hasonló életciklusban járva, hasonló örömeket, nehézségeket élnek meg. A bölcsődék általában évente 2-3 alkalommal szerveznek családi napokat. Szakmai, jogszabályi szempontból nincs szabályozva, hogy évente hány alkalommal javasolt szervezni. Az alkalmak gyakorisága és tartalma nagymértékben függ a csoportban dolgozó kisgyermeknevelők személyiségéből és a családokkal való munkáról alkotott filozófiájuktól. Amennyiben a kisgyermeknevelők a fentieket figyelembe véve gondolkodnak a családi programok értékéről, akkor szükségtelen is megszabni, hogy évente hány alkalommal és milyen alkalom köré csoportosítva szervezzenek családi programokat. A programok akkor érik el céljukat, ha a családok igényeit felmérve, arra reagálva készülnek.

Hogyan segíthetjük ezt a folyamatot intézményi szinten:

- ✓ biztonságos, vendégváró környezet kialakítása, mely magába foglalja tárgyi környezetet és a szakemberek attitűdjét,
- ✓ közösségi terek kialakítása, ahol a családok nem csak a csoportjukon belül lévő családokkal kerülhetnek kapcsolatba, lehetőségük van ismerkedni más családokkal,
- ✓ befogadó légkör kialakítása, amiben minden szülő jól érzi magát, mert érzi az elfogadást,
- ✓ pozitív kommunikációs készségek használatával,
- ✓ szülői véleményekre, igényekre támaszkodás,
- ✓ visszajelzés pl. fotókkal és örömteli pillanatokra.

Mit szükséges mindenképpen felmérni:

- ✓ Milyen jellegű programokat igényelnek a családok?
- ✓ Milyen témák köré lehet, vagy javasolt csoportosítani a programokat?
- ✓ Hol lehet a programot időben úgy elhelyezni, hogy minél több család, illetve minél több családtag tudjon részt venni?
- ✓ Hol lehet a programnak megfelelő teret biztosítani?
- ✓ Miben kívánunk a családoknak indirekt módon mintát, ismeretet nyújtani?

Mit kívánunk elérni:

Családközpontú pedagógiai munka megvalósulását az intézményben, melynek lényege, hogy a kisgyermeknevelők támogatják a szülőket gyermekeikről való gondoskodásban. Ez egybecseng a Gyvt. gondolatával, miszerint a gyermeknek joga van a családban való nevelkedéshez. A gyermek nevelése elsődlegesen a család feladata, kötelessége, de ehhez minden segítséget meg kell kapniuk a családoknak. Ugyanakkor összecseng az Alapprogram gondolatával is, mely szerint a bölcsődei nevelés célja, hogy hozzájáruljon a családok életminőségének javításához, melynek egyik alapköve a családok erősségeinek hangsúlyozása. Mindez holisztikus szemléletet igényel a szakemberek részéről.

Néhány gyakorlati tanács családi napokhoz:

- Szerveződhet ünnepek köré (Advent, Húsvét, Anyák napja, Gyermeknap...)
- Szerveződhet hagyományok köré, ami lehet népi hagyomány (Farsang, szüret...) és lehet intézményi hagyomány (búcsúzás, évindító, évzáró kirándulás...)
- Lehet ismeretadó, mintanyújtó szándékú (pl. az egészséges életmód gondolata köré szervezve, közös főzés, ételkóstolás, mozgás...)
- Szerveződhet társadalmi munka köré, melynek lehetséges célja, a bölcsőde környezetének szépítése, rendezése, az együtt munkálkodás örömeivel.

A jó gyakorlatok sora hosszan folytatható. Nincs rá egységes recept. Akkor éri el célját a családi nap, ha valóban az adott intézmény igénybevevői körének szükségleteire reagál. *Azonban a legjobb program is csak akkor éri el a célját, ha az érintettek:*

- időben értesülnek a részletes program tervről,
- személyre szólónak érzik a meghívást,
- érzik, hogy tényleg számít a bölcsőde a jelenlétükre.

A fentiek megvalósulását segíti, ha a bölcsőde éves programot készít, pontos dátumokkal, tartalommal. Ezt már a nyitó szülői értekezleten érdemes ismertetni a családokkal, melyet színes tájékoztató programfüzetekkel erősíthet meg a bölcsőde. Azonban a személyes és többszöri meghívást semmiféle plakát, programfüzet nem helyettesítheti.

Szülőcsoport

Az Alapprogram az alábbiakat fogalmazza meg: A szülőcsoportos beszélgetések tematikus beszélgetések a csoportba járó kisgyermek szüleit foglalkoztató aktuális nevelési témákról. A csoportos beszélgetéseket a kisgyermeknevelők vezetik, a szülőkkel kialakított partneri viszonyra építve. Egy szervezett és jól felépített szülőcsoportos beszélgetés, mindkét félnek nyereséges lehet és mindkét fél részére a kompetencia érzést nyújtja. A beszélgetés vezetője csak olyan szakember lehet, aki hiteles, felkészült és önként nyitott a feladatra és jó kommunikátor.

A családlátogatásnak, szülővel történő beszoktatásnak, szülőcsoportos beszélgetések levezetésének, a dokumentáció vezetésének külön módszertana van. A fentiek csak érintőlegesen tértek ki ezekre a területekre. A kisgyermeknevelőnek erre nézve részletes útmutatók, módszertani levelek állnak rendelkezésére, melynek alapos ismerete elengedhetetlen egy szakember számára. Az útmutatók, módszertani levelek megtalálhatók teljes terjedelemben a Magyar Bölcsődék Egyesületének honlapján.

9. A dokumentáció szerepe a családközpontú pedagógia gyakorlatában

A dokumentáció vezetése segítséget nyújt a család rendszerszemléletű megközelítéséhez és a hatékony kapcsolattartáshoz. A kisgyermeknevelő önértékelésnek eszköze is. A folyamatos önvizsgálat, a visszacsatolás, a reflektivitás, az írásos dokumentációban testesül meg. Írott formában tudatosulnak és válnak láthatóvá, értelmezhetővé a pedagógus számára saját erősségei, fejlesztendő területei, a további szakmai fejlődés útjai, a gyermekkel, családdal kapcsolatos előremutató lépései.

Vezetendő dokumentáció:

- ✓ Családlátogatásról készült feljegyzés
- ✓ Beszoktatási folyamatról készült feljegyzés
- ✓ Gyermek egészségügyi törzslapja
- ✓ Fejlődési napló
- ✓ Csoportnapló

Egy komplex folyamat hangsúlyos részeként, a családlátogatási feljegyzés nyitánya a gyermekhez fűződő dokumentációs feladatoknak, mely megalapozza, bevezeti megfigyeléseinket. A feljegyzés elkészítésénél a kisgyermeknevelő átgondolja családlátogatáson látottakat, hallottakat rendszerezi megfigyeléseit, tapasztalatait és levonja a megfelelő következtetéseinket. A szülővel történő fokozatos beszoktatás dokumentálása a fejlődési napló része. A beszoktatás első heteiben a

kisgyereknevelők napi szinten kell, hogy rögzítsék a benyomásaikat, észrevételeiket az eseménynaplóba. A gyermek beszoktatás során megtapasztalt fejlődési jellemzői, viselkedése, reakciói lesznek a későbbi megfigyelések kiindulópontjai, és a beszoktatás folyamatában esetlegesen szükséges korrekciók alapjai. A továbbiakban a csoportnapló és a fejlődési napló feljegyzései teszik lehetővé a megfigyelések dokumentálását.

10. A jövő kisgyermeknevelője

A családokkal való munka akkor lehet hatékony, ha az intézmény és a kisgyermeknevelő is szem előtt tartja, hogy az együttműködés során a „Hogyan” legalább olyan fontos, mint a „Mit” kérdése.

A családközpontú szemlélettel bíró kisgyermeknevelő jellemzői:

- Rendelkezik a család működésére vonatkozó ismeretekkel, tisztában van a rendszerszemlélet jelentőségével.
- Ismeri a családra ható lehetséges rizikófaktorokat és képes alkalmazni a védőfaktorokat.
- Családlátogatás, beszoktatás és a személyes tapasztalat, illetve beszélgetés kapcsán képes felismerni a család erősségeit és gyengeségeit, és ezek mentén személyre szabott, konstruktív visszajelzést adni.
- Elismeri a család elsődlegességét és azt a gyermek legfontosabb közegének tartja.
- A szülőt önmagával egyenrangú szakértőnek tartja a gyermeket érintő kérdésekben.
- Tisztában van a családok számára fontos, jelentős lehetőségekkel, forrásokkal és erről a családot hitelesen tájékoztatja.
- A családot fogadja el döntéshozónak önmagukra és a gyermekekre nézve.
- Szakmai kompetenciájával kiegészíteni és nem legyőzni igyekszik a szülőt.
- Képes az optimális távolságtartásra és túlzott bevonódás elkerülésére a családok problémáinak megoldása, tanácsadás, támogatás tekintetében.

A családközpontú pedagógia sokoldalú ismeretet igényel. A családokra irányuló pedagógiai munka tudomány és gyakorlat is. A családközpontú szemlélettel rendelkező kisgyermeknevelő keresi és vizsgálja a nevelés lehetőségeit, módszereit, eszközeit a családon belül. Szem előtt tartja a család

összes tagjának fejlődését, a családi klímát, a közös tevékenységeket, melyekben lehetőséget lát a fejlődés optimális irányba terelésére. Ezeknek a kihívásoknak csak a kompetens kisgyermeknevelő képes megfelelni. A kompetenciát úgy kell tekinteni, mint olyan általános képességet, amely a tudáson, a tapasztalaton, az értékeken és a diszpozíciókon alapszik, és amelyet egy adott személy a tanulás során fejleszt ki magában. A kompetencia tehát nem más, mint tudás, tapasztalat, melyet láthatóvá, mérhetővé teszünk azáltal, hogy beépítjük a mindennapi gyakorlatba. Ennek elengedhetetlen eleme a személyiség és a kommunikáció.

Ki képes ennek a kihívásnak megfelelni?

A Bölcsődei nevelés- gondozás országos alapprogramja így fogalmazza meg a választ:

„A bölcsődei nevelésben a korosztály életkori sajátosságaiból adódóan meghatározó a kisgyermeknevelő szerepe, aki személyiségén keresztül hat a kisgyermekre és a családokra. A feladatok színvonalas megvalósítására megfelelő szakmai kompetenciával és identitással, kellő önismerettel, magas szintű társas készségekkel bíró szakember képes. Ebből adódóan a kisgyermeknevelő felelős a szakmai tudása szinten tartásáért, szakmai kompetenciái fejlesztéséért”

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf. Bevezetés a szociológiába Osiris kiadó Budapest 1997
- A Bölcsődei nevelés- gondozás országos alapprogramja 2017
- Bodonyi Edit- Busi Etelka- Hegedűs Judit- Magyar Erzsébet- Vizely Ágnes: A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése - Család, gyerek, társadalom, In: Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006,
- Csákvári Judit - Törökné Kovács Gabriella - Cs. Ferenczi Szilvia: Családközpontú Pedagógia gyakorlata 2017
- Herczog Mária., Szilvási, L. (szerk.) Biztos Kezdet Kötetek I. A génektől a társadalomig: a koragyermekkorai fejlődés színterei. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 76-126.
- Jobbágyi Gábor- Heinerné Barzó Tímea: Családi jog. Novotni Alapítvány, Miskolc, 1997,

- Kas Bence- Billédi Katalin- Cs. Ferenczi Szilvia- Csákvári Judit Tánzos Éva: Családi védőfaktorok alkalmazása a gyakorlatban)
- Kádár Annamária: Mesepszichológia. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban Kulcslyukkiadó 2013
- N. Kollár Katalin, Szabó Éva: Pszichológia pedagógusoknak Osiris Kiadó 2004
- Szabóné Kármán Judit (2004).: Családgondozás- krízisprevenció, Medicina, Könyvkiadó Zrt. Budapest
- Virginia Satir - John Banmen- Jane Gerber- Gömöri Mária: A Satir-modell. Családterápia és ami azon túl van. Ursus Libris Bt 2007

A SZOLGÁLTATÁST MEGELŐZŐ BETEKINTÉSI LEHETŐSÉGEK A BÖLCSŐDÉBE

(Bölcsődepedagógia I.)

PAPNÉ GYÖNGYÖSI KATALIN

intézményvezető

DMJV Egyesített Bölcsődei intézménye

Bevezetés

A korszerű pedagógiai gyakorlatban nagyon hangsúlyos lett a család és az intézmény kapcsolódásának minősége, tartalma. A magyar bölcsődei nevelés családtámogató hagyományai, múltja, módszerei eleve nagyon jó alapot adnak a családközpontú szolgáltatás megvalósításához. A családok többlépcsős hatékony megismerése, a családlátogatás intézményrendszerének működése, a beszoktatásban a szülői részvétel biztosítása, a kommunikáció minősége, a szülői kompetenciákat erősítő módszerek azok a pillérek, amelyekre kiemelt figyelmet fordítunk régóta. A szülők irányába fizikális értelemben is nyitott bölcsődéig több módszertani változás vezetett el, és igazán a rendszerváltást követő két évtizedben valósult meg teljes egészében. A tanulmány a kapcsolati rendszer nyitó fázisával foglalkozik az ellátásba való bekerülés előtti időszakkal, mint az intézményi szocializáció első meghatározó tapasztalatszerzésével.

1. A családközpontú pedagógiai gyakorlata

A Bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja alapelvei között első helyen szerepelteti a család rendszerszemléletű megközelítést:

„A család rendszerszemléletű megközelítése értelmében a bölcsődei nevelésben elsődleges szempont a család működésének megismerése, megértése. A rendszerszemlélet lényege, olyan komplex látásmód

alkalmazása, amely nem csak a kisgyermeket, hanem a családot is kiindulópontnak tekinti.”

A gyermek része a dinamikus változó családi rendszernek, így nem függetleníthető a családjában ért hatásoktól. A szakember számára első lépés a megismerés folyamata, a szülő és a gyermek igényeinek, szükségleteinek felmérése, a személyre szabott befogadás feltételeinek a megteremtése. „A megismerésen túl a családközpontú pedagógia bevonja mindazokat, akik a gyermek életének fontos szereplői, és tisztában van azzal, hogy a leginkább indokolt változtatásokhoz is az egész rendszer átfogó támogatásán át vezet az út.” (Danis, 2011) Kutatások sora bizonyítja, hogy minél inkább bevonódik a szülő a gyermek intézményes nevelésébe, annál sikeresebb a gyermek szocializációja, és annál jobban prognosztizálható a későbbi életszakaszokban gyermek tanulási sikeressége. Amikor a szülő aktívan ott áll a gyermek mögött ismeretivel, érdeklődésével, segítő támogatásával, annak csak pozitív hozadéka lehetnek a gyermek szempontjából, de a bevonódó szülői hozzáállásból a kisgyermeknevelő is épp úgy profitál: ismeretet, érdeklődést, támogatást. Minél több felületen érintkezik a két rendszer, a család és a bölcsőde, annál több a pozitív hatás minden szereplő tekintetében.

Ma kevés az olyan nevelési intézmény van, amely ne írja bele szakmai programjába a partnerközpontú működést, mint meglévő alapot vagy elérendő célt. Kívülről nézve egy-egy intézményt sokszor szemmel látható azonban, hogy mégis mennyire nem partnerközpontúan működnek. Látva a délután négy körül az utcán vagy az udvaron toporgó, s gyermekük hazaadására váró szülősejéget, vagy hallva a szülőértekezletre csak illendőségből és udvariasságból járó szülői motivációkat, s tapasztalva a szülői munkaközösségek szinte csak pénzügyűjtésre zsugorodó szerepkörét, sokszor megfogalmazódik a kérdés, hogy ezt nevelő és szülő egyaránt így szeretné? Amikor az újonnan átadott „dísz” és nem játszóudvarokon, a gyerek jobb híján a biciklitárolón mászókaázik, ha a füre lépni szigorúan tilos, amikor a homokozók tátonganak az ürességtől, amikor láthatatlan demarkációs vonalakat húzunk a gyermek mozgásterébe, akkor is borítékoltató a válasz: a gyermek ezt biztosan nem így szeretné! Egy intézmény csakis akkor lehet partnerközpontú, ha valóban azokat szolgálja, akikért van. Ennek kiderítése pedig csak úgy történhet, ha megkérdezzük az igénybe vevőket, hogy ők mit szeretnének, majd meg is valósítjuk azt.

Az országos alapprogramokban megfogalmazott elvekre építve, minden intézménynek a nevelési - szakmai programja kell, hogy kereteket biztosítson, és alkalmakat adjon a családok hatékony megismerésére és a nevelési

folyamatba való aktív bekapcsolásukra. Ehhez három feltételnek kell teljesülnie:

- egy intézmény legyen alapjaiban nyitott partnerei irányába,
- mérje fel rendszeresen, hogy partnerei hogyan vélekednek a szolgáltatásairól,
- és építse be a partnerek visszajelzéseiből származó tapasztalatokat szakmai/nevelési programjába.

1.1 A nyitottság elemei

Egy nevelési intézmény nyitottságának több összetevője lehet. Jelentheti az intézményválasztás szabadságát, nyitott fizikai teret, a helyi közösséggel való együttműködést, az újra való fogékonyságot, a nyitott pedagógiai gyakorlatot, a szülők és nevelők közötti partneri viszonyokat. Hogyan valósulhatnak meg ezek az elemek konkrétan egy bölcsőde vonatkozásában?

A szabad bejárás lehetősége

Egy bölcsőde nyitottsága akkor valóságos, ha nem csak a bölcsődét használó közvetlen közösség felé nyitott, hanem a helyi társadalom egésze felé. Először is szabadon megközelíthető, bárki és bármikor szabadon beléphet az intézménybe. Ehhez alapfeltétel, hogy az intézmény jól megközelíthető helyen legyen, ahol adott a parkolás és az akadálymentes bejutás lehetősége. Lehetőség szerint az intézmény minden tárgyi feltétellel szolgálja a kliensek kényelmét: biciklitárolók, babakocsitároló, tájékoztató táblák, a kényelmes várakozást szolgáló ülőbútorok.

A tárgyi környezet hívogató, derűs, inspiráló hatású, és az érdeklődő idegent segítőkészség fogadja minden alkalmazott részéről. A belépő információt kérhet az illetékesektől az ellátás tartalmáról, vagy az intézmény működésével kapcsolatosan, illetve egyeztetethet időpontot a legközelebbi találkozásra. Egy nyitott, pozitív, befogadó miliő alapjaiban határozza meg a kapcsolatfelvétel minden további menetét.

Az ellátásba való betekintés lehetősége

A következő lépés az intézmény életébe való betekintés lehetőségének a megadása az érdeklődők részére. Ami történhet egyeztetett fogadóórán vagy előre leszervezett nyílt napi programon. Jelen tanulmány ezekkel a programokkal foglalkozik a későbbiekben részletesen.

A választás szabadsága

Nagyon fontos, hogy egy adott településen az elérhető bölcsődei ellátási formák között biztosított legyen a szabad választás. Az lenne az optimális, ha a szülő dönthetne melyik típusú bölcsődei ellátás választja (intézményi formát vagy szolgáltatást), és ha több klasszikus bölcsőde van, akkor melyik tagintézményt részesíti előnyben. Természetesen ez a választási lehetőség még sok helyütt korlátozott lehetőségű, hiszen ha van is napközbeni ellátás, akkor az sokszor még csak kizárólagos jellegű. A szinteken lefelé haladva az lenne a legideálisabb, ha az ellátást igénylő választhatna számára ideális gondozási egységet vagy akár kisgyermeknevelőt is. A választás lehetőségének megadása sokszor nagyon apró momentumokban is befolyásolhatja egy intézmény nyitottságát még ott is, ahol nincs több ellátási forma vagy bölcsődei csoport. Ilyen döntési lehetőség lehet akár az ellátás kezdete, időtartama, a reggeli érkezések időpontja, vagy akár a jelválasztás.

Befogadó közeg

Az ellátás szempontjából a befogadó intézményekben biztosított speciális szükségletű gyermekek felvétele és szakszerű ellátása (pl.: táplálék intoleranciában szenvedők, sajátos nevelési igényű, hátrányos helyzetű gyermekek), aminek természetesen - a személyi és tárgyi feltételek és csoportlétszámok tekintetében - vannak szabályozói, de alapjaiban nyitott a bölcsőde és a fenntartó elhelyezésükre. A befogadás másik területe lehet, ha az intézmény szakmailag felkészülten tud fogadni hallgatókat, közösségi szolgáltatókat, gyakornokokat, az ellátás iránt érdeklődő más szakembereket. Fontos, hogy biztosított legyen az alkalmazottak vonatkozásában is az esélyegyenlőség (csökkent munkaképességűek, nagycsaládosok, GYED-ről

visszatérők) és hogy a felső vezetés a munka és magánélet összeegyeztetésében toleránsan együttműködő legyen.

Szabad térhasználat

Ma már egyértelmű követelmény, hogy a belső terek jó része szabadon bejárható legyen minden érintett számára. Ahogyan a gyermek is szabadon használhatja a játékteret, úgy a szülők is beléphet a csoportszobákba, a közösségi terekbe (előterek, szülői várók, gyermeköltözők, szoptatóhelyiségek) és ezek otthonosan, a szülői igényeiknek is megfelelően berendezettek. Volt idő, mikor higiéniai, biztonsági okokból a bölcsődék szinte hermetikusan voltak elzárva a külvilágtól. Az elmúlt évtizedek változásai a szemünk előtt nyitották meg a tereket, de még mindig sok helyen tapasztalható, hogy a csoportszoba ajtót nehezebben lépik át a szülők. Pedig ez is csak rajtunk kisgyermeknevelőkön múlik, hogy a reggeli és délutáni beszélgetések az ajtóban toporogva, be-be kukucskálva, vagy a csoportszobában történnek meg.

Nagyon fontos, hogy munkatársak által használt közösségi helyiségek kialakítottak legyenek, melyek szinterei a szakmai megbeszéléseknek, közösségi együttműködésnek és a munkahelyi rekreációnak is. A bölcsődékre oly jellemző gondozási egységek adta elkülönülés nem jelenthet csukott ajtókat. Alap, hogy a munkaközösségek nyitottak egymás felé.

Kötetlenebb intézményi szabályrendszer

Egy túlszabályozott intézményi működési rend természetesen nemigen kedvez a nyitottságnak. Ahol túl sok és túl merev a szolgáltatást igénybe vevői körre, valamint a dolgozókra vonatkozó szabályozás, az alapjaiban nehézkessé, időigényessé, bürokratikussá teszi egy rendszer működését, mely óhatatlan tovább gyűrűzik a szervezeti légkörre is. Maga a bölcsődei ellátás, ha intézményi keretek között biztosított eleve számtalan szabályzóval kell, hogy működjön. Az alapjogszabályokon túl számtalan más szabályozók betartásáig. Természetesen minden esetben a törvényes, szabályos működés a cél, amit azonban nem kell helyi szinten még tovább fokozni. Az lenne az üdvözítő, ha a belső szabályozásba az érdekképviselői szervezeteknek is valóságosan lehetne beleszólása és véleményezési joga, és ehhez a közérdekű

dokumentumok (Szakmai program, Házirend, SZMSZ) nyilvánosak és általuk is formálhatók lennének.

Szülősegítő szolgáltatások

Család- és szülősegítő szolgáltatások sok bölcsődében működnek alapellátáson túli szolgáltatásként, mint a játszócsoport, időszakos gyermekfelügyelet, gyermekhotel, amelyek nyitottak a gyermeküket otthon nevelő édesanyák, szülők számára is. A bölcsődék épületében rendelkezésre állhatnak alternatív prevenciós helyiségek (sószoba, tornaszoba, babaúszás lehetősége) is. A szülői kompetencia erősítésére a bölcsődék különféle programokat és konzultációs lehetőségeket szervezhetnek. Ideális, ha ebben a munkában a kisgyermeknevelők mellett még más főfoglalkoztatású vagy megbízási jogviszonyon alapuló szakemberek is állnak (szaktanácsadó, pszichológus, gyógypedagógus, bölcsődeorvos, dietetikus). Valamennyi szülősegítő program lényege, a szülők gyermekük neveléséhez elegendő információt kapjanak, hogy segítséget nyújtsunk a szülői szerephez: ismeretet, gyakorlati segítséget vagy jó mintákat adjunk át.

Nyitott kommunikáció

A nyitottan kommunikáló szervezet kíváncsi a szolgáltatást igénylők véleményére. Ehhez elsődlegesen a tájékoztatás a szakmai munkáról több irányba és több csatornán át történik. Az előírt kapcsolattartási formák mellett, esetleg tájékoztató kiadványok készülnek (szolgáltatásokról tájékoztatás, prevenciós kiadványok, szülősegítő prospektusok), és rendszeresen szerveznek betekintési, konzultációs lehetőségeket és fórumokat. Korrekten a személyiségi jogokat betartva használják a közösségi médiák adta lehetőségeket. A második lépés viszont az információk visszafelé áramoltatása. Szükséges, hogy a kommunikáció egyenrangúan kétoldalú legyen a szolgáltatást nyújtó és az igénybe vevő között. Legyenek rendszeres igényfelmérések, elégedettségi mérések, s legyen kiépült kapcsolati háló. A nyitottságnak a belső szervezeti kommunikációt is érintenie kell, amelynek úgyszintén megvannak a technikai és személyi feltételei.

Nyitottság az újra, az innovációra

Az innovációt talán furcsa alkalmazni egy bölcsődére, mely talán idegenül hat ebben a közegben. Az innováció egyszerűen jelenthet mindenféle fogékonyságot az újra vagy a változásra. A legfontosabb feltétele, hogy az intézmények vezetőinek legyen stratégiája, tudják, hogy mit szeretnének elérni, milyen bölcsődét kívánnak működtetni. Tudják motiválni ehhez szakembereiket, akikkel együtt mernek új dolgokba belevágni lépést tartva a társadalmi változásokkal és az új családi szükségletekkel. Az innovatív gondolkodás alapjaiban szükségessé teszi a nyitottságot más intézmények, szakemberek iránt, és a fogékonyságot új módszerekre, elméletekre, képzésekre, kutatásokra.

Nyitott személyiségű kisgyermeknevelők

Végezetül a nyitottság elemeinek sorolásánál Tardos Anna sokszor idézett szavait idézném, miszerint a nyitottság nem a kapuk kinyitásával, hanem a szívek kinyitásával kezdődik. Nagyon fontos üzenetet hordoz ez minden szakember felé. Lehet akár mennyire is nyitott és szabad egy intézmény szervezeti kultúrája, ha benne dolgozók nem tudnak azonosulni ezzel az atmoszférával. Egy kisgyermeknevelőnek lételeme, hogy nyitottan kommunikáljon, amelyhez bizonyos személyiségjegyek kétségkívül szükségesek, de ha gyengébb a kommunikációs kulcskompetencia, akkor minden eszközzel fejleszteni kell. A bizalom a bensőséges kapcsolat feltétele, hogy megismerjék az embert. Ehhez szükséges, hogy képes legyen a kisgyermeknevelő önmagát megmutatni, feltárni mások előtt és tudatosan formálni a személyes image-t.

2. Igényfelmérés és elégedettségmérés

A nyitottság mellett szülők bevonódásának következő lépcsője, hogy megkérdezzük véleményüket magáról a szolgáltatásról. Az igények és szükségletek egy bölcsőde vonatkozásában is beazonosíthatók és a szolgáltatással való elégedettség is mérhető. Legfőbb visszajelző partnerünk ebben a folyamatban a szülő, de ez nem jelenti azt, hogy gyermekek hogyléte, a csoportok légköre természetesen ne adna szintén folyamatos visszajelzést számunkra az ellátás tartalmáról. Az első lépés mindig, hogy a szülők megismerhessék a szolgáltatás valós tartalmát, majd megismerjük a kialakított

véleményeiket. A véleménykérés módszere lehet a kérdőíves felmérés mellett a swot-elemzés, az egyéni interjúztatás és az egyéni megbeszélés, vagy a fókuszcsoporthoz tartozó interjú, mely sokkal részletesebben és mélyebben képes feltárni egy-egy célcsoport véleményét. A módszer kiválasztása sok tényezőtől függ: a megkérdezettek számától, a véleménykérés témaköreitől, az eredmények felhasználási céljától. Ezek a visszajelzések adnak támpontot ahhoz, hogy meghatározzuk a főbb továbbhaladási irányokat, a szükséges gyermekközpontú intézkedéseket és szülőtámogatási módokat. Kérdőíves felmérés gyakorlatán keresztül kívánja a tanulmány a továbbiakban bemutatni, hogy a szülők véleményei hogyan segíthetik az ellátás részleteinek helyi igényekre épülő tervezését.

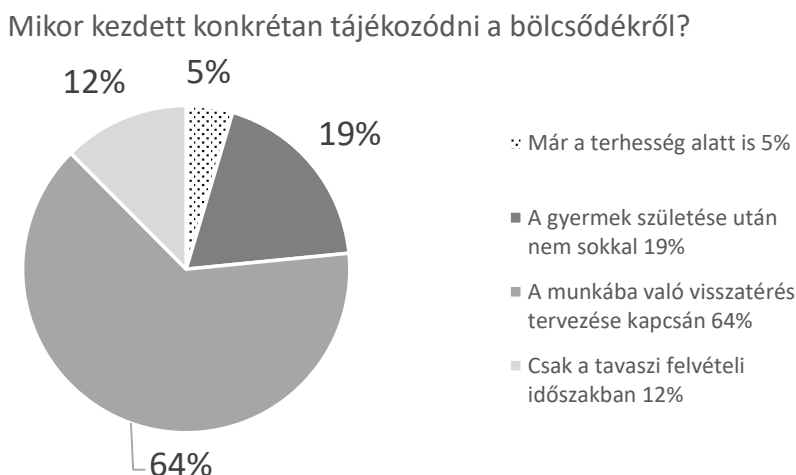
2.1. Az első kapcsolatfelvételek vizsgálata

Debrecen Megyei Jogú Város Egyesített Bölcsődei Intézménye szakmai programjának fontos része, hogy a szolgáltatásainkat igénybevevő családokat megkérdezzük az ellátás tartalmával kapcsolatban. Fontos visszajelzés ez számunkra, mely többes célt szolgál. Befolyásolja szakmai célkitűzéseinket, segíti az értékelést, a minőség mérését. A nevelési év folyamán többször állítunk össze kérdőíveket az intézmény működésével, a szolgáltatás bizonyos elemeivel kapcsolatban, illetve ezek révén célzottan részt veszünk különböző témájú kutatásokban is.

2017-2018-as nevelési év kezdetén a szolgáltatásba bekerülő családokat kérdeztük meg a bölcsődekeresés időszakának eseményeiről. Mintegy 700 nyomtatott formájú kérdőívet osztottunk ki, melyből 620 értékelhetően vissza is érkezett. A kérdőíveket anonim módon lehetett kitölteni és intézményi szinten történt kiértékelésük. A kérdések több témakörre irányultak: a bölcsődei igénybevétel okaira, a bölcsődeválasztás folyamatára és a nyílt napok szerepére. A kérdőív - mivel nagy mintavétel történt - többkimenetelű zárt kérdésekből állt a feldolgozás megkönnyítésére. A kérdőív összeállításának módszere, hogy a válaszok egyszerű összeszámlálása után százalékos kimutatásban kirajzolódjanak majd a szülők szokásai, indokai, vélekedései az egyes kérdések vonatkozásában. Bár spontán gondolatokhoz, attitűdökhöz, érzésekhez így kevésbé jutottunk el, de a válaszadók száma és összetétele reprezentatív mintavételt jelentett. A kérdőív kiértékelését és elemzését a családpedagógiai munkacsoport végzete, melynek eredményéről visszajelzést adtunk a tagintézményeknek. Ezáltal kívántuk felhívni a kisgyermeknevelők figyelmét a szolgáltatásokat megelőző betekintések fontosságára és az első találkozások meghatározó szerepére. A felmérés

kiértékelő kördiagrammajai szerepelnek a tanulmány további részeiben egy-egy a szülőkhöz kapcsolódó vélemény vagy állítás alátámasztásaként.

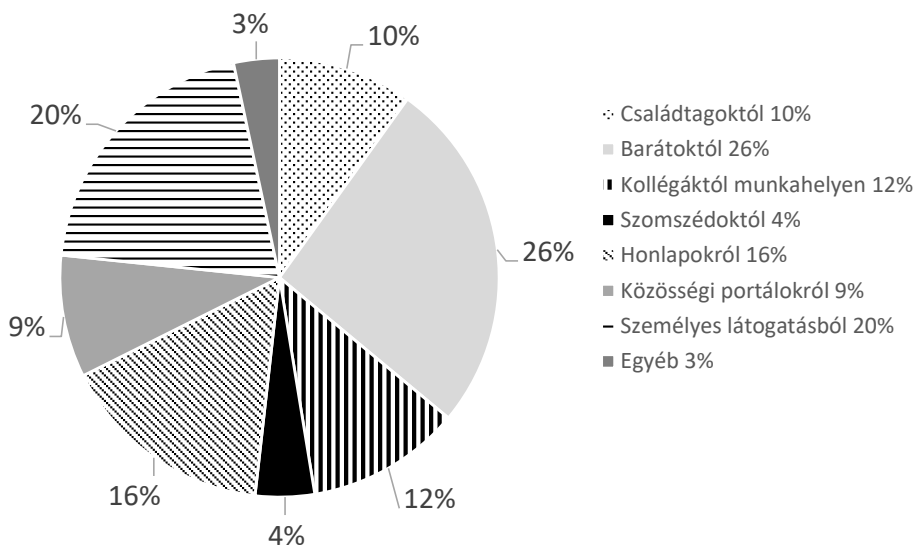
Ezek a kérdőívek megmutatták, hogy a szülőknek valóban fontos, hogy a bekerülés előtt információt kapjanak a bölcsődéről. Amint az látható vagy a felvételi időszakban vagy már jóval korábban tájékozódnak a bölcsődékről, akár már a gyermek megszületését követően is nem sokkal. 1. sz. ábra

1. sz. ábra

Tapasztalataink szerint fontos számukra, hogy lássák mikortól tudja őket fogadni az intézmény, hogy ezt az időpontot a munkahellyel is tudják egyeztetni. Szeretnének megbizonyosodni arról, hogy gyermekük fejlettsége és életkora már lehetővé teszi a bölcsődébe kerülést. Nincsenek tisztában a bölcsődébe kerülés tényleges feltételeivel. Kételyeikre, kérdéseikre keresik a választ és több esetben informálódnak elsőként ismerőseiktől. Közvetetten, mások véleményeiből szereznek így információkat, akár barátoktól, családtagoktól, szomszédoktól, kollégáktól. 2.sz. ábra

Kitől és honnan tájékozódott a debreceni bölcsődékről?

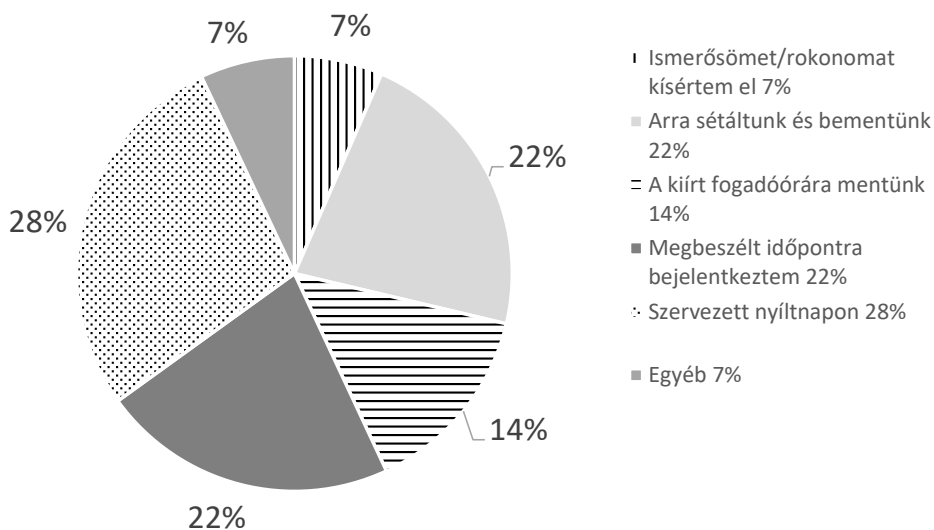
2. sz. ábra.

Egyéb (játsozcsoport, korai fejlesztő)

Láthatóan a közösségi portáloknak, internetes tájékozási lehetőségeknek a szerepe is meghatározó. Egy folyamatosan frissített felhasználóbarát, bizalmat ébresztő és a célcsoportra fókuszáló honlap a mai világban már elengedhetetlen. Sajnos a fejlesztésekhez szükséges szakmai hozzáértés, a folyamatos karbantartás és frissítés bizony sok esetben jelentős energiákat és informatikai képzettséget igényel, ami lássuk be a bölcsődei intézményekben is szükségessé tenné egy-egy szakember vagy cég folyamatos háttérmunkáját. Információs társadalomban az információ beépül az emberek mindennapjaiba, s szinte az első mozzanat, hogy rákeresünk az interneten arra, amire kíváncsiak vagyunk, mert ez lett az első számú média. A honlapok szakszerű működtetésében olyan lehetőségek vannak tájékoztatáson kívül - ízlésformálás, szülősegítés, marketing, közösségépítés – amelyekkel a jövőben egyre tudatosabban kell élni.

A személyes betekintés lehetőségeire rákérdezve az is kiderült, hogy a családok szükségesnek érzik, hogy ellátogassanak az intézményekbe és közvetett információ mellett személyesen is tájékozódjanak.

Hogyan látogatott el első ízben egy bölcsődébe?

3.sz. ábra

A bölcsődék általános nyitottságát mutatja, hogy sokan spontán, akár egy-egy délelőtti séta alkalmával látogatnak be az intézménybe. Ábra 3. A bölcsődei szolgáltatás hatalmas erőssége ez, mely a későbbi intézményes nevelésből lassan szinte teljes egészében kiszorul. A folyamatos év közbeni felvételek lehetőségével a bölcsődékben a vezetők és kisgyermeknevelők is abszolút munkakörük részének tekintik, hogy az érdeklődő szülők rendelkezésére álljanak mindennapokban bármikor. A szülők valóban nyitott ajtókat találnak és az intézményvezetők készségesen elérhetők. A válaszadások arányszámaiból azonban látszik, hogy a szervezett betekintési lehetőségeknek is milyen nagy ereje és haszna van, mert sok szülő él ezekkel a lehetőségekkel. A továbbiakban ezeknek a betekintési formáknak a protokolljára és a hozzájuk kapcsolódó szülői véleményekre térünk ki.

3. A szolgáltatásba való betekintés lehetőségei

3.1.Fogadóórák

Ha fogadóóráról van szó bölcsődei közegben, akkor a bölcsődevezetők által, heti 1-2 órás időtartamban megjelölt és nyilvánosan is meghirdetett rendelkezésre állásra gondolunk elsődlegesen. Amiben természetesen semmi félreértés nincs, hisz a fogadóóráknak ma még elsődleges célcsoportja az ellátás iránt érdeklődő szülő. Ezekben az esetekben a szolgáltatás

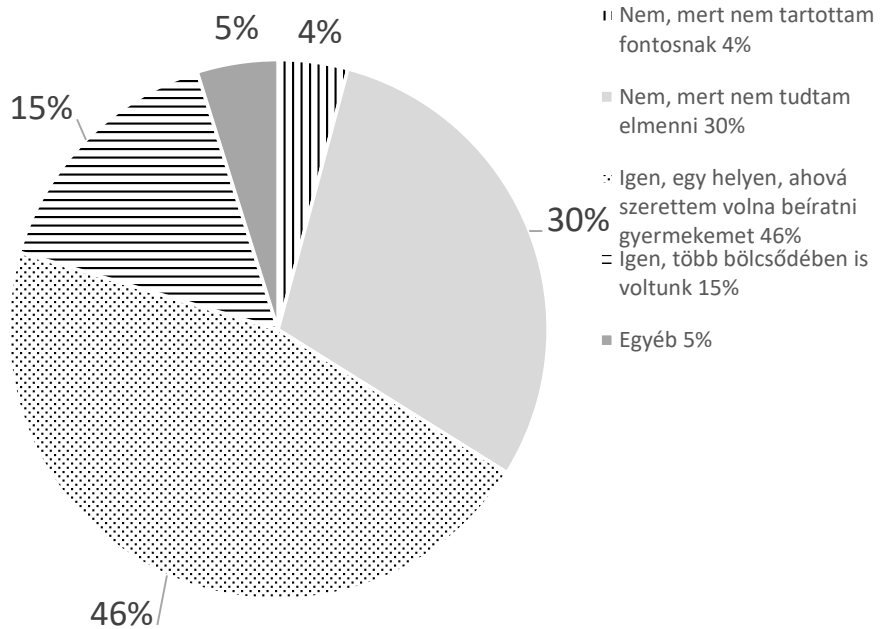
megismerése a szülő legfontosabb motivációja, illetve a felvételi eljárás megismerése. Csupa olyan információ, mely egy jól szerkesztett honlapon is kielégítően minden érdeklődő rendelkezésére állhat. Lehet e másként tekinteni erre a kapcsolattartási formára? Lehet, amennyiben az általános tájékoztató túl már eleve az adott gyermek speciális szükségleteihez kapcsolódik az információkérés (pl.: a gyermek csecsemőkorú, sajátos nevelési igényű, speciális ellátást igényel). A fogadóórák célját jól kell kommunikálni a honlapokon, hisz az általános érvényű tájékoztatás nem lehet minden esetben személyre szabott főként nagyobb intézmények esetén. Tartalmasabbá tehetjük a fogadóórát, ha összekapcsoljuk a személyes beszélgetést az ellátásba való betekintés célzott lehetőségével is. Ha úgy beszélgetünk az érdeklődő szülővel - akár a szolgáltatásnyújtás előtt, akár az alatt – ha biztosítunk több-kevesebb időt a csoport életébe való betekintésre is. A kérdések, észrevételek épp akkor fogalmazódnak meg ugyanis a külső szemlélőbe, ha valóságosan meglát és megtapasztal egy-egy helyzetet.

Lehet új formában gondolkodni úgy is a fogadóóráról, ha nem csak a bölcsődevezető személyéhez kötjük. A kisgyermeknevelőknek is kompetensen tudnia kell akár már a nyitó fázisban felvilágosítást adni, majd az ellátásban már érintett szülők kérésére a gyermekekről hosszabb időtartamú és nyugodt körülmények között zajló egyéni beszélgetésekbe bocsátkozni. Ez utóbbi jó gyakorlat sok helyen működik, így a Pécsi Egyesített Bölcsődei Intézményben: „A kisgyermeknevelő által biztosított fogadóórákon, amit mi „Róla óráknak” nevezünk, személyes alkalom nyílik a gyermekekkel kapcsolatos tapasztalatok hosszabb időtartamú megbeszélésére, az aktuális kérdések megválaszolására. Sokszor már az is segít a szülőnek, ha valaki meghallgatja gyermekével kapcsolatos tapasztalatait, kérdéseit. a fogadóóra elnevezés helyett célszerűbb a „róla óra” elnevezést használni, mivel a fogadóóra a napi gyakorlatban – az óvoda, iskola vonatkozásában – problémacentrikus nézőpontot sugall. a „róla óra” ennél jóval több. Beszélgetés „róla”, a gyermekről. Segíti a gyermek mélyebb megismerését, a szülőkkel való kapcsolat mélyülését.”(Lajtai)

3.2. Nyílt napok, nyílt hetek

A nyílt napokon szintén az ellátás felől érdeklődő szülők ismerkednek a bölcsőde szolgáltatásaival, működésével, de itt alapfeltétel, hogy betekintheznek a bölcsőde életébe, megnézhetik a csoportszobákat, a tárgyi feltételeket. Nem szülői értekezlet, nem játszóházi program, nem „bemutató foglalkozás”, hanem egyszerű betekintési lehetőség a mindennapos bölcsődei életbe. A kérdőívek alapján a szülők több mint fele ellátogat a szervezett nyílt napokra elsődlegesen az előre kiszemelt tagintézménybe, de vannak, aki több bölcsődét is felkeresnek érdeklődésükkel. 4.sz. ábra

Járt-e nyílt napon a bölcsődében?

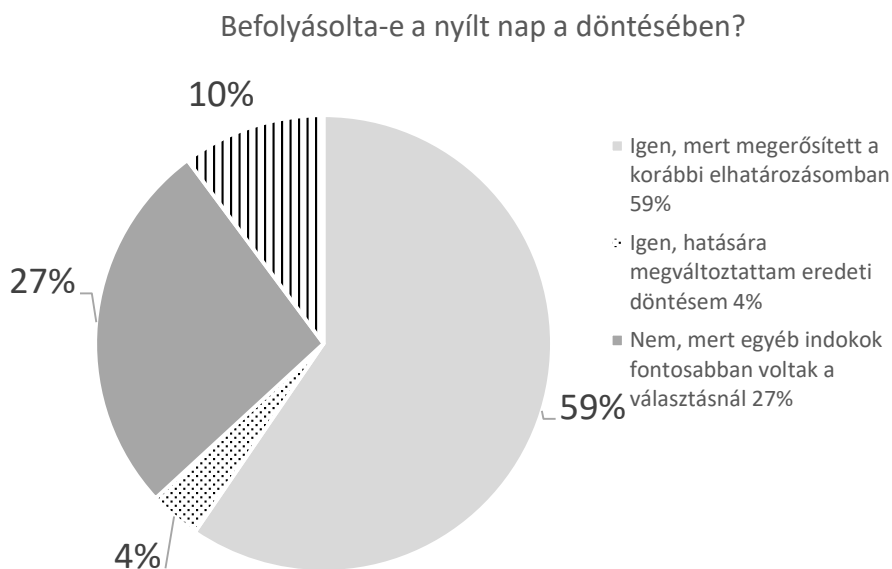

4. sz. ábra

Egyéb:

- Már korábbi tapasztalatok miatt nem
- A nyílt napok időpontjában még nem terveztük a beiratkozást
- Nem azt jelöltük meg, ahol jártunk nyílt napon
- Idősebb gyermek már járt ide

Fontos, hogy a család az első alkalomhoz mérten kapjon új ismeretet a bölcsődéről, s belelásson kicsit a csoportok napirendjébe, mert ahogyan a felmérésből is látszik a nyílt napok sikere megerősítheti a szülők előzetes döntéshozatalát. 5.sz.ábra

5. sz. ábra

3.3. Bölcsőde kóstolgtató

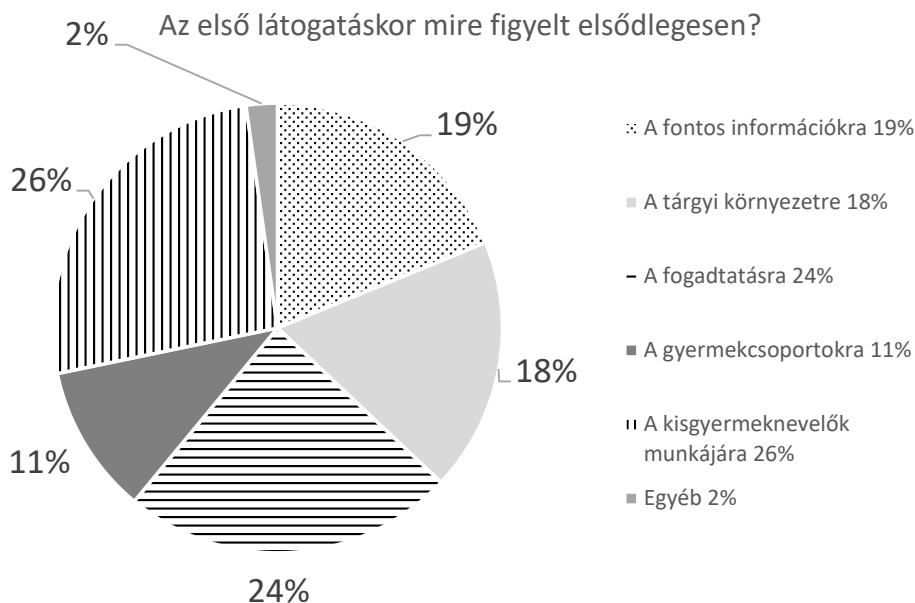
A szolgáltató a későbbiekben bölcsődekóstolgtatót is szervezhet azoknak a kisgyermeknek és szüleiknek, akik már döntöttek az ellátás igénybevételéről és akik felvételt nyertek. Nekik biztosíthatnak az ellátás megkezdése előtt olyan köztes lehetőséget, hogy kicsit ismerkedjenek magával az intézménnyel, és az ott dolgozó emberekkel.

A nevének megfelelően „kóstolót”, ízelítőt ad szintén az ellátásról. A bölcsődekóstolgtató attól függően, hogy kinek szervezik meg, más és más célt szolgálhat, de minden esetben közös törekvés, hogy a szolgáltató bemutassa az ellátást, annak színvonalát, minőségét, helyszínét, hogy az ellátást igénylők vagy potenciális igénylői valóságos képet kapjanak az ellátás mibenlétéről (tárgyi feltételekről, az ott megvalósuló mindennapi ellátásról, az ott uralkodó szemléletről, stílusról, emberi kvalitásokról).

Hasonlóan a nyílt naphoz a bölcsődekóstolgtatók is mások, mint a későbbi életszakaszok intézményes nevelésében meghirdetett betekintések. A legkisebb korosztályra figyelve itt sokkal több a személyes jellegű megbeszélés, az egyszerű megfigyelés és nem kísérik látványos elemek: bemutatók, előadások. Meghatározó jelentőséggel bírnak az első benyomások kialakulásában.

3.4. Az első személyes találkozások atmoszférája

Mindannyian tudjuk, hogy az első benyomás különleges jelentőséggel bír. A szociálpszichológia évtizedek óta vizsgálja ezt a témát. Hogyan alakul ki? Mennyire tartós? Milyen körülmények vannak rá hatással? Egy brit klinikai pszichológus, Linda Blair vizsgálata, szerint az embereknek mindössze hét másodpercre van szükségük ahhoz, hogy valakiről vagy valamiről véleményt formáljanak, és megtörténjen az első benyomás. Az első betekintési lehetőségeknek emiatt is messzemenő hatásai lehetnek. A szülők részéről korántsem csak fizikális észlelés történik, hanem szociális is, az emberek észlelése: attitűdök, személyiségjegyek, nyelvi kifejezésmódok, emóciók megfigyelése. Ahogyan a szülők önmaguk is beszámolnak az információk mellett még sok másra is odafigyelnek. 4.sz. ábra

4. sz. ábra

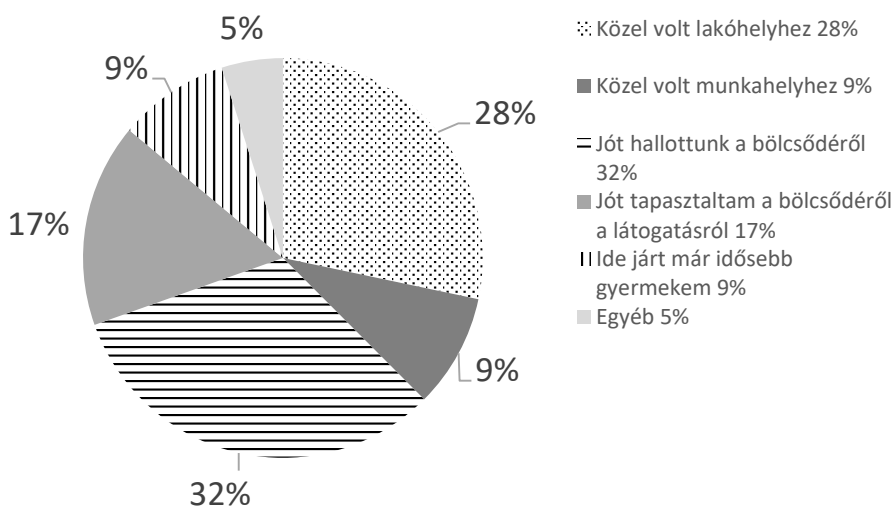
Egyéb: (tisztaság, bölcsődevezető személye, speciális szolgáltatás)

Minden mozdulatnak, tekintetnek, szónak többszörös súlya lehet, egy bizonytalan, még döntési fázisban lévő, s egyelőre ismeretlen közegben mozgó szülő számára. Alig van olyan anya, aki ne érezne szorongást és bűntudatot,

amikor „másra bízta” a gyermekét, és megszületik az elhatározás, hogy bölcsődébe íratja. Egy ilyen érzékenyebb időszakban az ember hajlamos, a kis apróságoknak tűnő dolgokból is messzemenő következtetéseket levonni. Tudni kell azt is, hogy a kezdeti negatív információknak aránytalanul nagyobb szerepe van a benyomások kialakulásában és sokkal ellenállóbbak is a változtatásokkal szemben, mint a pozitívok.

Nagyon fontos a szülők érzéseinek, aggodalmainak, reményeinek a megértése is az ismerkedés fázisában. A folyamat mindenkori része, hogy a kisgyermeknevelő is tájékozódjon a szülők bölcsődével kapcsolatos elvárásairól, elképzeléseiről. Minden találkozás egy lehetőség arra, hogy a szülő és a gyerek az elfogadást, a megértést tapasztalja meg. A kisgyermeknevelők empátiás nyugalma, mosolya, felkészültsége és érdeklődése pozitív hatással lehet az aggódo szülőkre. Minél több jót hall egy bölcsődéről és minél több jó dolgot tapasztal meg a család, annál inkább megerősödik elhatározása, döntése. 7.sz. ábra

Miért esett erre a bölcsődére a választása

Egyéb:

- Közel van a testvér óvodájához
- Mert szimpatikus volt a kisgyermeknevelő
- Integrált csoport miatt

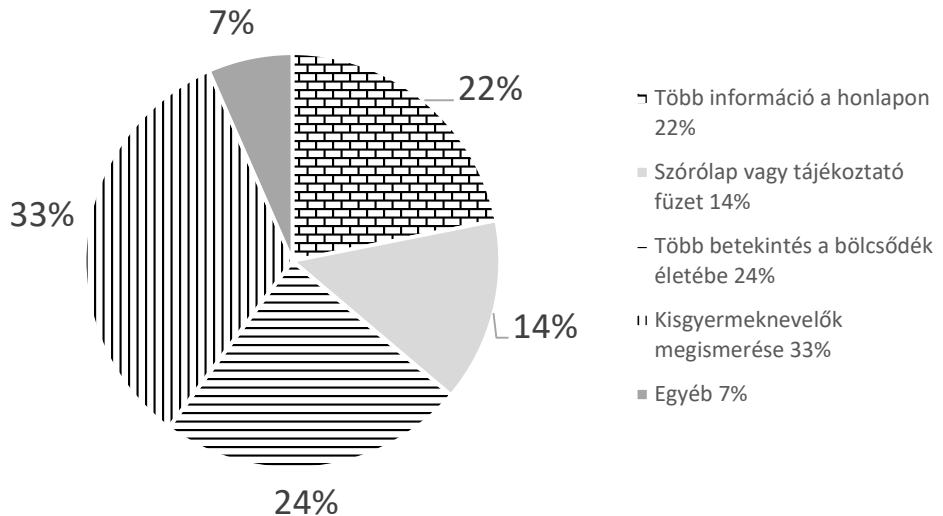
- Itt van speciális csoport
- A közelünkben lévő bölcsődét felújítják
- Személyes tapasztalat
- Unokatestvér járt ide
- Máshol nem volt hely

Ne feledjük, hogy az első intézményi szocializáció milyensége alapjaiban megerősítheti, vagy megrendítheti a későbbi intézményes kapcsolatokat is. Hogy kialakul-e bizalom a gyermekben és a szülőkben az intézményes nevelés irányába az nagymértékben függ az első meghatározó tapasztalatoktól. Mindezek miatt figyeljünk alaposan a részletekre, mert minden apró figyelmesség hozzájárul az első betekintések pozitív légköréhez.

4. A szülői igények beépítése

Ha megkérdezzük, mit szeretnének maguk a szülők bölcsődeválasztás időszakában, akkor igényeiknek megfelelően alakíthatjuk, fejleszthetjük a későbbiekben tájékoztatásukat. 8. sz. ábra

A választás időszakában mire lenne még szükség a döntés megkönnyítésére?

8.sz. ábra

Egyéb: minden bölcsődének saját honlapja legyen, csoport összetételéről több információ

Az igényfelmérések hozzásegítenek, hogy a szolgáltatás megismertetéséhez kapcsolódó szervezési feladatokat tudatosan átgondoljuk. A tervezés során figyeljünk minden apró részletre:

- Gondoskodjunk a meghívásról, mely az időponton kívül röviden tartalmazza a nyílt nap célját is. Legyen ez plakát, vagy hírlevél a hívogató képi világ és az alapinformációkon túl tartalmazza a beteketés rövid programját is. Tudják a szülők, hogy mire számíthatnak és milyen jellegű információkat kapnak majd.
- Tartsunk több nyílt napot, inkább nyílt hetet gondolva a szülők választási lehetőségére az esetleges elfoglaltságára tekintettel, illetve a túlszűfoltóság elkerülésére is. Lehetőleg mindig kerüljük a tömeget, s koordináljuk a bejelentkezéseket. A bölcsődei csoportok életét a lehető legkevésbé zavarjuk meg, ezért osszuk be a szülőket, s ne engedjük be egyszerre sok látogatót a csoportokba.
- Külön lehet szervezni például nyílt napokat a bölcsőde közelében található nagyobb cégek/intézmények GYES-en és GYED-en lévő munkavállalóinak, vagy a közeli óvoda kistestvéres szülőcsoportjainak, vagy a helyi roma közösségnek.
- Elkerüljük a zsúfolttságot, ha az udvari játék időpontját is felöleli a látogatás, amikor a csoportszobák is alaposabban bejárhatók.
- Barátságos, vendégváró környezet alakítsunk ki a tárgyi környezet vonatkozásában. Egy kicsi, közösségi tér kialakítása nagyon hasznos, ahonnan szervezhetők a csoportlátogatások, illetve ahol a várakozás perceit is hasznosan tölthetik a családok. Ide könyvek, vagy elmélyültebb tevékenységre lehetőséget adó játékok kihelyezése szükséges, amelyek nem igényelnek nagy mozgásteret, nem sokelemesek, s amelyekkel a gyermek önállóan, vagy kétszemélyes kapcsolatban jól tud tevékenykedni.
- Készüljünk a hirdetőtáblákon egy-egy kedves köszöntéssel, és helyezzük ki jól látható helyre a szakmai programot. Készítsünk ki „kérdésládát” a szülők további érdeklő kérdéseinek, amit alapul vehetünk a szülő értekezleten.
- Lehetőleg ezen a délelőttön minden kisgyermeknevelő legyen jelen a gondozási egységben, hisz a napirendnek épp oly szervezeten kell zajlania, mint a mindennapokban. Másrészt ismerhessenek meg minden kollégát a

szülők és segítsük az ismerkedést bemutatkozással, névtáblákkal vagy névjegykitűzőkkel.

- Rövid kézbe adott tájékoztató anyag szerkesztésével (pl: felvételi eljárás kivonata, szolgáltatások összefoglalása, napirend, kisgyermeknevelők nevei, szakmai program sajátossága, elérhetőségek) elkerülhetők a többször ismételt információs körök.
- Készülhetünk apró ajándékkal (bölcsőde logója, a bölcsőde névadó figurája).

A tanulmány a család-bölcsőde kapcsolatrendszer legkorábbi még a szolgáltatást megelőző fázisára koncentrált, s természetesen a kapcsolatépítés igazán majd még innen veszi kezdetét. A gyermekhez vezető út mindenkor a szülőkkel való tartalmas kapcsolatokon át vezet. Senki sem ismeri a szülőnél jobban a gyermeket. Szükségünk van ismereteire, segítségére és véleményére. A kisgyermeknevelésben részvevő szakembereknek végérvényesen el kell fogadni, hogy nem csak a gyermekkel, hanem folyamatosan a családdal, mint rendszerrel dolgozunk, és hogy ez a munka már a bölcsődébe kerülés előtt is kezdetét veszi.

Felhasznált irodalom

- Biztos Kezdet Kötetek I. II. III. (2011) Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
www.educatio.hu/bin/content/tamop311/tamop311/eredmenyek/kiadvanyok.html Letöltve:2018. 06.20.
- Családközpontú pedagógiai gyakorlat Hallgatói tananyag Csákvári Judit Törökné Kovács Gabriella Cs. Ferenczi Szilvia Kiadja: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
- Napközbeni ellátás – bölcsőde TÁMOP 5.4.1. „Szociális és gyermekvédelmi szabályozó rendszer kidolgozása” pillér Budapest, 2011. szeptember
- Lajtai Zsoltné: A család és a bölcsőde kapcsolatának együttműködésen alapuló rendszermodellje a képességkibontakoztatás folyamatában In: Tanulmánykötet I. Nemzetközi Kisgyermeknevelési Konferencia Kaposvár, 2015

- ŐRZŐK Egészségügyi alapellátók gyakorlatközpontú kézikönyve
Országos Tisztifőorvosi Hivatal Budapest, 2014

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ GYERMEKEK NEVELÉSE

MAGATARTÁSI PROBLÉMÁK FELISMERÉSE A BÖLCSŐDÉBEN

(Különleges bánásmódot igénylő gyermek a bölcsődében c. modul)

NAGYNÉ DÉZSI ERIKA

kisgyermeknevelő

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

DR. MEZŐ KATALIN

adjunktus

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar

Az egészség nem csupán a betegség hiánya, hanem a testi, szellemi és szociális jól-lét állapota” (WHO, 2001). A WHO jelentése szerint az utóbbi évtizedekben a pszichológiai megbetegedések és zavarok rendkívül gyakorivá váltak világszerte, s megfigyelhető, hogy a problémák már igen korán, koragyermekkoról megjelenhetnek. Hazánkban is hallható, hogy egyre több az olyan kisgyermek, akik viselkedése nehezen tolerálható a környezete számára. Egyre többen vannak olyanok, akiknek nehézséget jelent elfogadni a jelenlegi társadalmi normák által felállított szabályokat, valamint nem, vagy csak nehezen tudnak beilleszkedni családi és kortárs közösségekbe. Bár a viselkedési problémák jelei már csecsemő-és kisgyermekkorban is láthatók, a felismerés ebben az időszakban nagyrészt a szülőktől függ, illetve attól, mennyire lépi át a probléma a kisgyermeket nevelők tűréshatárát. Ebben a korai életszakaszban sajnos nem jellemző, hogy a szülők nagy számban szakemberekhez fordulnának. Tipikus szülői reakciók: „Majd kinövi”...”az

apja is ilyen volt”...”nem is olyan nagy probléma”. A felismerést az is nagyon megnehezíti, hogy a koragyermekkor a nagy változások időszaka. Ebben az intervallumban alakul ki a gyermek éntudata, folyamatos az idegrendszer érése, valamint elindul a szocializáció is (Eigner, 2012).

A kisgyermek életében az első szocializációs közeg a család. Itt tanulja meg azokat a viselkedési mintákat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a későbbi életszakaszában alkalmazkodni tudjon környezetéhez. A családi szocializáció folyamata azonban nagyban függ attól, hogy a szülők milyen szocializációs szinten vannak, milyen értékek és normák szerint él a család. Mivel ezek a normák a különböző társadalmi rétegekben, és kulturális közegekben jelentősen különbözőek lehetnek, nehéz meghatározni, hogy mely viselkedési minták azok, amelyek megléte patológiásnak tekinthető. Ezért azt mondhatjuk, hogy a koragyermekkorban magatartási problémának azok a cselekedtek és viselkedési formák tekinthetők, amelyek a társadalmi és együttélési szabályokat folyamatosan áthágják és/vagy melyekkel a gyerek rendszeresen és akarattal fájdalmat okoz másoknak és/vagy amelyek az életkori sajátosságokon kívül esnek (Lipták, 2014).

A hazai családtámogatási rendszer változása, valamint a bölcsődefejlesztési folyamatok következtében a szülők egyre gyakrabban döntenek úgy, hogy bölcsődébe adják a gyermeküket. A bölcsőde a család után a második olyan szocializációs szintér, amely alkalmazkodást igényel az általa „elvárt” norma és szabályrendszerhez. Ahhoz, hogy egy gyermek jól be tudjon illeszkedni egy adott közösségbe és megfelelő társas kapcsolatok kialakítására legyen képes, el kell jutnia a szocializáció következő szintjére. Ha a családban a szocializáció valamilyen ok folytán sérül, a közösségbe való beilleszkedés akadályozottá válhat. Ha a beilleszkedési problémák mértéke meghaladja a gyermekkel foglalkozó kisgyermeknevelők, illetve a gyermektársak által még tolerálható szintet, a gyermek „problémássá” válik. Ez a folyamat negatív személyiségfejlődést indíthat el a gyermek esetében. Ezért nagyon fontos a kisgyermekkel korán találkozó szakemberek érzékenyítése és specifikus képzése, hiszen minél korábbi a beavatkozás, annál sikeresebb lesz a kezelés, és nemcsak a gyermek problémái szűnnek meg, hanem javulnak a családi és közösségi kapcsolatok is (Eigner, 2012).

Jelen tanulmány a bölcsődébe járó gyermekek magatartási problémáival, a magatartási problémák korai felismerésével foglalkozik. Az első elméleti egységben foglalkozunk a magatartási problémák kialakulásának lehetséges okaival a gyermeki személyiségfejlődés aspektusából. A második részben pedig a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézményében végzett, a magatartási problémák koragyermekkorai felismerésére vonatkozó átfogó kutatás (N=180) kutatási tapasztalatait elemezzük.

1. A magatartási problémák kialakulásának lehetséges okai a gyermek személyiségfejlődése során

Egy gyermek fejlődése már a magzati korban elkezdődik. A fogantatással megindul egy egész életen át tartó, gazdag folyamat, amelynek kimenetelét jó néhány tényező befolyásolja. Egyrészt a gyerek genetikai és biológiai adottságai, az őt körülvevő személyi és tárgyi környezet, másrészt a tágabb társadalmi, kulturális közeg. Ezen tényezők egymással szoros összefüggésben alakítják a gyerek képességeit, formálják személyiségét (Bagdy, 1977). „Hosszú és nehéz út vezet mindnyájunkat a felnőtté válásig ,..., Az idegrendszeri érését, a szervi működések zavartalan kifejlődését ugyanazok a specifikusan emberi környezetből származó, személyes érintkezéseken alapuló ingerek segítik, amelyek egyszersmind a lelki rendszer érését, a személyes én kialakulását, a lelki apparátus felépülését szolgálják.” (Bagdy 1977, 5) Ha ebben a nagyon összetett és egymással szorosan összefüggő folyamatban valahol zavar keletkezik, az egyén fejlődése az átlagostól eltérő irányba indulhat el. A gyermekekkel foglalkozó szakembereknek nagy felelőssége ezeknek az átlagtól való eltérő fejlődési folyamatoknak a minél korábbi felismerésében és szükség esetén a család szakemberhez való irányításában. Ahhoz, hogy szakemberként fel tudjuk ismerni a kóros folyamatokat, alaposan ismernünk kell, mi az, ami az adott életkorban átlagosnak mondható, az adott életszakaszban életkori sajátosság, és melyek azok az apró jellegzetes tünetek, amelyek már valamilyen eltérő fejlődési ütemet jeleznek. Ráadásul sok kórosnak tartott tünet a fejlődés egy-egy szakaszán normálisnak minősül és nem hátráltatja a fejlődés menetét (Vetró és Kapornai, 2008).

Ennek szellemében nézzük át azt, hogy a születéstől három éves korig, az egyes életszakaszokban mi jellemzi a gyermek fejlődését, és melyek azok a kritikus pontok, ahol sérülhet a személyiség fejlődése.

1.1. A kora gyermekkori személyiségfejlődés főbb jellemzői

„A kicsi emberi lény számára, aki az életben az útját keresi, a születés mély, bevésődő, az egész életét meghatározó tapasztalás - valószínűleg élete

legnagyobb átalakulása” (Franz, 2016, 67). A születési élmény meghatározó lehet a későbbiekben is és újra aktiválódhat, amikor nyomás alatt kell valamit létrehozni az egyén életében. Ezek az átmeneti helyzetek pl. vizsga, szereplési lámpaláz – hasonlóan a születéshez – az egyént kibillentik a komfortzónájából, és ha ezzel megküzd új képességekkel, erősebb önbizalommal, magasabb szintű tudással nézhet szembe az élet következő kihívásaival. „A születési élményünk dönti el azt is, hogy ezekben a helyzetekben elveszünk-e, vagy sikerül kialakítanunk egy olyan stratégiát, amellyel uralni tudjuk azokat” (Franz 2016, 70).

Születés után az újszülött a gondozói aktív közreműködése nélkül önálló életre képtelen. Ezért óriási jelentősége van annak, hogy az anya- gyermek kapcsolat megfelelő irányba alakuljon. Csak annak a gyermeknek tud a személyisége jó irányba fejlődni, akinek megfelelően alakul ki a kapcsolata a szüleivel. Ezt a folyamatot több tényező befolyásolja (Cole és Cole, 2006).

1.1.1. Csecsemőkori személyiségfejlődés

A gyermek személyiségfejlődését koragyermekkorban leginkább a korai kötődési mintázatok befolyásolják (Mező, 2018). A korai kötődés vizsgálatával számos kutató foglalkozott (például Freud 1940, Harlow 1964, Bowlby 1969, Prescott 1975, Magai és Hunziker 1993, Meltzoff és Gopnik, 2010), s valamennyi kutató egyetért abban, hogy az elsődleges kötődés fundamentálisan meghatározó a későbbi viselkedés szempontjából. „Elsődleges kötődésnek azt a mintegy féléves korra kialakuló, szoros kommunikációs és testi kötődést nevezzük, amely a kisgyermeket anyjához és közvetlen hozzátartozójához fűzi, és amelynek a környezet más tagjai és idegenek egyértelműen nem tárgyai” (Vajda 2014 p. 116). Születés után a gyermek rendkívül nagy utat tesz meg az érzelmi fejlődésben. Az édesanya jelentősen segítheti a kisbaba érzelmi kifejező képességének fejlődését azáltal, ha érzékenynek bizonyul a jelzéseire. Ugyanis, ha az első életévben a gyermek bizonytalanul érzi magát, figyelni édesanyja reakcióit, azokat próbálja azonosítani majd a tapasztaltakhoz hasonló érzelmi jeleket ad (Vajda 2014). A kötődés minősége azonban nem csak az anya viselkedésétől függ, hanem ahogyan arról előzőekben már volt szó a csecsemő temperamentumától is.

Már a születést követő időszakban megfigyelhető, hogy a csecsemők nem csak szomatikus fejlődésükben és viselkedésben különböznek egymástól, hanem spontán aktivitásuk is eltérő, s a különböző ingerekre különböző képpen reagálnak. Ebből következően a viselkedésükben három paraméter különböztethető meg. Az első a motivációs rész, azaz, hogy egy csecsemő valamit miért tesz, a második a tartalmi rész, vagyis az, hogy mit csinál, a

harmadik formai rész, pedig azt mutatja meg, hogy a gyermek mit hogyan tesz (Vetró, 2013).

Chess, Thomas és Birch (1965) szerint a csecsemők három fő temperamentum-típusba sorolhatók:

1. A könnyű csecsemők: Az ilyen temperamentumú csecsemők játékosak, biológiai funkcióik rendszeresek, és készségesen alkalmazkodnak az új helyzetekhez.
2. A nehéz csecsemők: Ebbe a kategóriába az olyan csecsemők sorolhatók, akik ingerlékenyek, biológiai ritmusukban rendszertelenek, és sokszor hevesen vagy negatívan reagálnak az új helyzetekre, megpróbálva kibújni azokból.
3. A lassan felmelegedő csecsemők: Ebbe a csoportba azokat a csecsemőket sorolták, akik aktivitása alacsony fokú, válaszaik általában gyengék. Hajlamosak visszahúzódní az új helyzetek elöl, és a „könnyű” csecsemőknél több időt igényelnek az új helyzetekhez történő alkalmazkodáshoz.

A csecsemő temperamentuma sok esetben befolyásolhatja az anya gyermekével kapcsolatos megnyilvánulásait. „Az újszülött felkészültségének találkoznia kell az anyai szenzitivitással ahhoz, hogy a kötődés létrejöhessen. Kettejük megfelelő illeszkedésének hiányában a kötődési rendszer sérül és gátolódik, minden későbbi pozitív emberi kapcsolat kialakítását megnehezítve” (Molnár és Nagy, 1997, 23). Ebből következik, hogy a kötődés kialakulásához mind a két fél felkészültsége szükséges. Az egészséges személyiségfejlődés alapja és mozgatója tehát a mintázat és a minőség. A nevelési és környezeti hatások pedig ezzel összefüggésben és kölcsönhatásban formálják a fejlődő személyiséget (Pulay, 1997) Ennek a szoros egységnek bármilyen zavara viselkedési problémák kialakulásához vezethet.

1.1.2. Kisgyermekkorú szocializáció és énefejlődés

Ebben az életkorban a testi fejlődés az előző időszakhoz képest némileg lassabb, viszont felerősödik az énefejlődés és a szocializáció.

Szocializáció és énefejlődés a második életévben: A szociális és az énefejlődés egymást segítő és feltételező folyamat. „A frontális funkciók érésével a beszédbeli echoláliával együtt megjelenik a referencia személyek utánzása” (Hajó et al., 2014, 179). A gyermeket a saját mozgásos tevékenysége és a szülő utánzása segíti abban, hogy szétválasza az én és a másik én határait. Azzal, hogy az édesanyja leteszi őt, vagy saját mozgásos tevékenységével eltávolodik édesanyjától, megtapasztalja a szétválasztó határokat, „a kötődés mintázata (fajtája) és a felfedező viselkedés egymással finom egyensúlyban működnek”

(Hajó et al., 2014, 180). Biztonságos kötődés esetén a második évben az anya észreveszi gyermeke növekvő autonómiaigényét, és erre reagálva növeli a kettejük közötti fizikai távolságot. Valamint ezzel párhuzamosan adekvált kommunikációjával is segítve gyermek autonómiájának és kognitív fejlődésének lehetőségeit (Szabó, 2011). Eleinte a gyermek édesanyját illetve az őt gondozókat kezdi utánozni. Ez azonban annál több mint a viselkedés elemeinek utánzása. Ez vezet a cselekvés pontos megismeréséhez és megértéséhez. A második életévben a gyermek már összetett cselekvéssorokat is pontosan le tud utánozni, és már komplex ismeretekkel rendelkezik a cselekvés különböző mozzanataival és lehetséges következményeivel kapcsolatban (Vajda és Kósa, 2005). A szeparációs félelem jellemzően 13-18 hónapos korban még fennáll, illetve fokozódhat. Azonban, ha a kötődés biztonságos, a második életév végére ez csökkenni kezd.

Szocializáció és énefejlődés a harmadik életévben: Amíg a tipikus 2 éves gyermek a szüleivel küzd az önállóságért, addig a harmadik életévben a formálódó egyéniségével a gyermek egyre inkább a kortársak világába lép (Gallai, 2013). Már nemcsak a szüleit, hanem a testvéreit és a tágabb környezetét is elkezd utánozni. Egyre több mintát tanul meg, ezáltal egyre jobban tud alkalmazkodni viselkedésével a különböző szituációkhoz. A kommunikációjában egyre dominánsabb lesz a verbalitás, valamint a gesztus és a mimika. Játékában is megjelenik az utánzás „mintha játék” formájában. Ebben az életkorban jelentős fejlődési lépcsőfok az „én” szó megjelenése a gyermek szókincsében. Vagyis ez az az időszak, amikor a gyermek teljesen különválasztja magát édesanyjától és a külvilágtól. Ennek az éneazonosságnak a legpregnansabb megjelenése a dackorszak. Ez egy fontos fejlődési szakasz, mivel olyan személyiségjegyeket sajátít el a gyermek, amelyek a későbbi életszakaszokban jelentős szerepe lesz. Azonban a kisgyermek ilyenkor még nem tudja elég választékosan kifejezni magát, vágyai, akarata előrébb jár annál, mint amire képes. Ez a belső konfliktus pedig sokszor torkollik sírósiabálós jelenetekbe. Ugyanis ezekben az esetben heves frusztrációkat él át a gyermek, ami aztán addig feszül benne, míg muszáj kiadnia magából (Vetró, 2013). A dacos magatartás ennek az életkornak a jellemző sajátossága. Csak akkor tekinthetjük a dacos viselkedést problémának, ha az ellenállás nagyon drasztikus, vagy hosszú időn keresztül áll fenn.

1.2. A szocializációs színterek hatása a gyermek személyiségfejlődésére

Család, mint elsődleges szocializációs közeg: A család, az első és egyben legmeghatározóbb közeg a személyiségfejlődés szempontjából. Elsődleges, mivel a legkorábbi életszakasztól hat a fejlődő személyiségre, valamint alapvető érzelmi és viselkedési modelleket nyújt a gyermek számára. Ezekkel

ideális esetben felkészíti a gyermeket arra, hogy teljesértékű tagjává váljon a társadalomnak. A családi szocializáció több szinten zajlik. Egyrészt a gyermek alapvető biológiai szükségleteit biztosítja, amely az éréshez és a fejlődéshez nélkülözhetetlen. Másrészt magatartási és szerepmintákat biztosít, ezzel megteremtve a családi identitás kialakulásának feltételeit (Bagdy, 1977). „A család nagysága, szerkezete, azok a szerepek, melyeket a családon belül betöltenek a tagok, az egyes viselkedések egyensúlyt fenntartó funkciói mind szerepet játszanak a gyerek fejlődésében” (N. Kollár és Szabó, 2004, 85).

Társas kapcsolatok és bölcsődei szocializáció: A család, valamint a nevelési - oktatási intézmények integrálva vannak abba a kultúrkörnyezetbe, mely az adott társadalomra jellemző. A gyermekre amint elkezd közösségbe járni a családi környezetén túl egyre jobban hatással vannak a társadalom által alkotott szabályok, törvények, értékrendszerek, a szociális osztályhoz, vallási felekezethez vagy etnikumhoz való tartozás. A gyermek világról alkotott ismeretei, már nemcsak a közvetlen tapasztalatok által bővülnek, hanem egyre inkább a tömegkommunikációs eszközök segítségével is gyarapodni kezdenek. Mindezek nagymértékben befolyásolják egy gyermek személyiség fejlődésének alakulását (Vetró, 2013).

A gyerekeknek már korán, 1,5-2 éves kortól igényük van a kortársakkal való találkozásra. Bár korai életszakaszban az jellemző a gyermekekre, hogy főleg egymás mellett játszanak, mégis megfigyelhető, hogy megjelennek az együttműködés első jelei. Bölcsődei közösségekben már akár 2 éves korban tartalmas társas kapcsolatok tudnak kialakulni. Az ilyen állandó közösség jó lehetőséget teremt arra, hogy a gyermek megtanulja, hogyan kell alkalmazkodni és együttműködni a társakkal (Hajó et al., 2014). Rubin és munkatársai (2006) kutatásaikkal igazolták, hogy a gyerekek pozitív kortárskapcsolatai által „jobb társas készségeket, konfliktusmegoldó képességet, együttműködő viselkedést, kevesebb bomlasztó viselkedést és általában pozitívabb énfogalmat jósolhatunk neki a későbbiekben” (idézi Szabó, 2011, 326). Valamint arra is rámutattak, hogy a társas elutasítottság rosszabb társas beilleszkedéssel és több agresszív cselekedettel járhat.

Három éves kortól egyre inkább a kortárskapcsolatokban szerzett saját tapasztalatai segítik a gyereket abban, hogy minél kompetensebben tudjon viselkedni kortárs közösségekben. Tapasztalatait elsősorban a közösségben kapott pozitív és negatív visszajelzések, valamint a megerősítések gazdagítják.

A családi és vagy a bölcsődei szocializáció hiányosságai és/vagy elégtelen volta gyakran magatartási problémák kialakuláshoz vezet (megj. mindazok mellett, hogy a magatartás problémák kialakulásában szerepet játszhatnak egyéb biológiai, pszichológiai, szociális okok is).

1.3. Magatartási problémák kifejeződése csecsemő- és koragyermekkorban

Mező (2016, 17) fogalmazásában „a magatartás, egy személy által kontrollált viselkedések összessége”. A viselkedés ennek alapján lehet egy személy által kontrollált (szándékos, irányítható magatartás) és nem kontrollálható jellegű. Minél kisebb a gyermek, annál kevésbé képes a viselkedés kontrollálására. A gyermek nyitott, gyorsan fejlődő személyiségében a változékonyság és a fejlődőképesség a két alaptendencia. Emiatt könnyen jönnek létre olyan lelki egyensúlyzavarok, amelyeket átmeneti vagy tartós magatartásváltozások jeleznek. Az egyensúly megingását jelző tünetek nagyon széles skálán mozoghatnak. „Sajátosságuk azonban az, hogy a gyermeki fejlődés adott szakaszára jellemző és kritikus testi-lelki átalakuláshoz kötődnek, és olyan kifejezési formákban nyilvánulnak meg, melyekre a gyermek az adott életszakaszban képes” (Bagdy, 2014, 199)

Csecsemőkori viselkedésszabályozás zavarai: Ebben az életkorban a magatartási problémák jelei alvás és étkezési zavarban, túlmozgékonyásban, excesszív sírásban és irritabilitásban nyilvánul meg. Alvási problémáról akkor beszélünk, amikor a csecsemő keveset vagy nagyon rövid időszakokat alszik, illetve alvás közben nyugtalan. Valamint gyakran heves sírással felriad álmából. Étkezési problémának az tekinthető, amikor a gyermek keveset szopik vagy rendszeresen túlszopja magát, illetve nem alakul ki nála nyugodt étkezési ritmus. A fokozott nyugtalanság és sírás nehezíti a gyermek gondozását, babusgatását. Ez az anya- gyermek kapcsolatban is problémát jelenthet. Ha az ilyen csecsemő elkezd mászni, akkor azt vég nélkül teszi. Nem figyel anyjára és a környezet veszélyeire sem. Ezek a gyermekek állandó feszültségben vannak, ezért nem szeretik, ha felveszik őket. Ez szintén nehezíti a harmonikus szülő gyermek kapcsolat kialakítását (Vetró és Kapornai, 2008).

Koragyermekkori viselkedésszabályozás zavarai: Ebben az életszakaszban a viselkedési nehézségek megjelenési formái lehetnek a következők: alvászavar, hiperaktivitás, impulzivitás, figyelemzavar. Alvászavarnál a csecsemőkorhoz hasonló problémák jellemzők. A gyermek rövid periódusokban nyugtalanul alszik. Hiperaktivitásról ebben az életkorban akkor beszélünk, ha a gyermek céltalanul állandóan mozgásban van, vagy aktivitása célját állandóan váltogatja. Rövid időre (például étkezés közben) sem képes egy helyben megülni. Jellemző, hogy a nagymotoros fejlettség életkorhoz képest jobb, a finommotorika, a koordináció és a beszédfejlődés azonban elmaradást mutat. Az impulzív gyerekek hirtelen és megjósolhatatlanul viselkednek. Előre nem

kiszámítható módon ok nélkül kárt tesznek környezetükben, vagy bántják társaikat. Nem reagálnak sem dicséretre, sem intelemre. A figyelemzavar ebben az életkorban úgy jelenik meg, hogy az ilyen típusú gyerekeknek strukturált feladathelyzetben csekély a kitartásuk. Az elkezdett tevékenységet nem fejezik be, figyelmük könnyen elterelődik (Vetró és Kapornai, 2008).

Természetesen ebben az életkorban a fenti tünetek alapvetően élettaninak is tekinthetők. Átmeneti érzelmi nehézségek a csecsemő- és kisgyermekkorai személyiségfejlődés természetes velejárói, emiatt nehéz a normál és kóros állapot elkülönítése (Szabó, 2011). Általánosságban magatartási problémáról akkor beszélhetünk, ha a viselkedés jelentősen eltér a kortársakétól és ez hosszabb időn keresztül fennáll, valamint ha a viselkedés tolerálása jelentős nehézséget okoz környezetének.

2. Magatartási problémák felismerése a bölcsődében – kutatás

A következőkben egy, a magatartási problémák korai felismerésére irányuló saját kutatás eredményeinek bemutatására kerül sor. A kutatás azon csecsemő- és kisgyermeknevelői felvetésből indult ki, hogy egyre többen érzik úgy, hogy egyre jelentősebb a „problémás” gyermek száma a bölcsődékben, s emellett a beilleszkedési problémákat mutató gyermekkel való megfelelő bánásmód megtalálása is jelentős problémát okoz számukra.

Ennek alapján a kutatás elsődleges célja az volt, hogy egy nagyváros (Debrecen) kisgyermeknevelőinek megkérdezése alapján kiderüljön valóban létező problémával állunk-e szemben, azaz vannak-e olyan magatartásbeli tünetek, melyek nagy gyakorisággal fordulnak elő a bölcsődében? Emellett szeretnénk volna megismerni, hogy milyen megoldási módokat alkalmaznak a csecsemő és kisgyermeknevelők a magatartási problémák kezelése érdekében. A kutatási hipotéziseink a következők voltak:

1. Feltételeztük, hogy vannak olyan magatartási problémákra utaló tünetek, amelyek gyakoriak a bölcsődei nevelés idején.
2. Feltételeztük, hogy vannak olyan tünetek, amelyek „kezelése” problémát jelent a kisgyermeknevelőknek a napi gyakorlatban.

Minta

A kutatást a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye kisgyermeknevelői körében végeztük. Az önkormányzati fenntartású intézmény 12

tagintézményből áll, melyek a város különböző pontjain helyezkednek el. A tagintézményekben összesen 200 kisgyermeknevelő, több mint 1000, 0-3 éves korú gyermek gondozását-nevelését végzi. Tíz tagintézményben normál bölcsődei csoportok működnek. Egy bölcsődében vannak integrált csoportok, egyben pedig speciális csoportok. A kisgyermeknevelőknek kiküldött kettőszáz kérdőívet, N=180 válaszadó töltötte ki.

A megkérdezettek 89%-a (161 fő) normál bölcsődei csoportban dolgozik, 15 fő integrált és 4 fő speciális csoportban végzi munkáját. A kisgyermeknevelők többsége közel 84%-a, 12 vagy több fős csoportban dolgozik (12-14 fő). Kisebb létszámú csoport (3-8 fő) jellemzően az esetek kisebb százalékában fordul elő (6%). Átlagosan 12 gyerek van egy szobában, ez megfelel a bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályainak (Módszertani Levél 2012).

Módszer

A kutatáshoz saját szerkesztésű, 20 itemből álló kérdőívet készítettünk. Az adatrögzítésre SPSS programot használtuk, mely alkalmas volt az általunk összegyűjtött kvantitatív feldolgozására. Az egyes kérdések elemzésére leíró statisztikákat, a zárt kérdéseknél – legtöbb esetben – gyakoriságvizsgálati eljárását, míg a nyílt végű kérdéseknél tartalomelemzést alkalmaztunk. Ezentúl a különböző kérdésekre adott válaszok összefüggéseinek feltárása érdekében a keresztábra eljárás segítségével több kérdést is elemeztünk. A kutatás megvalósítására 2018 év első felében került sor.

Eredmények

A következőkben a kutatáshoz használt kérdőív eredményeit összegezzük.

Az első kérdéskör a bölcsőde személyi állományára vonatkozott:

Életkor: A megkérdezettek átlag életkora 44 év. A legfiatalabb kisgyermeknevelő 21 éves, a legidősebb 63 éves.

Bölcsődei munkavégzés ideje: A válaszadók átlagosan 16 éve dolgoznak bölcsődében. 0,5-10 éve dolgozik 82 fő, ez a megkérdezettek 45 %-a. 10-20 éve dolgozik 42 fő, amely az összes dolgozói létszám 23%-a. 56 kisgyermeknevelő pedig több mint 20 éve dolgozik, ez a válaszolók 31%-a.

A bölcsődében dolgozó nevelők iskolai végzettsége: A legtöbb dolgozó szakgondozónői végzettséggel rendelkezik. Ez 85 főt jelent, ami a megkérdezettek közel 47%-a. Valamilyen diplomás végzettséggel 20%, azaz 37 fő rendelkezik. 35 dolgozónak van felsőfokú szakképzettsége, ez a

dolgozók 19 %-át jelenti. 23 fő válaszolta azt, hogy gondozónői végzettsége van, ez a válaszadók 19%-a.

A következőkben arra voltunk kíváncsiak, hogy a szakmára felkészítő tanulmányaik során találkoztak-e magatartási problémával kapcsolatos témákkal. A megkérdezettek közül 119-en, azaz a többség (66,1 %) találkozott tanulmányai során magatartási problémával kapcsolatos témával. Érdekes, hogy 18,3% (33 fő) válaszolta azt, hogy „nem”, illetve 16% válaszolta, hogy „nem, de érdekel és informálódok” (28 fő) (1. ábra). Mindebből arra lehet következtetni, hogy igen jelentős azoknak a száma (61 fő), akik a tanulmányaik során nem kaptak megfelelő felkészítést a magatartási problémák kezelésére vonatkozóan.

1. ábra. A magatartási problémákkal kapcsolatos témák megjelenése a tanulmányok ideje alatt.

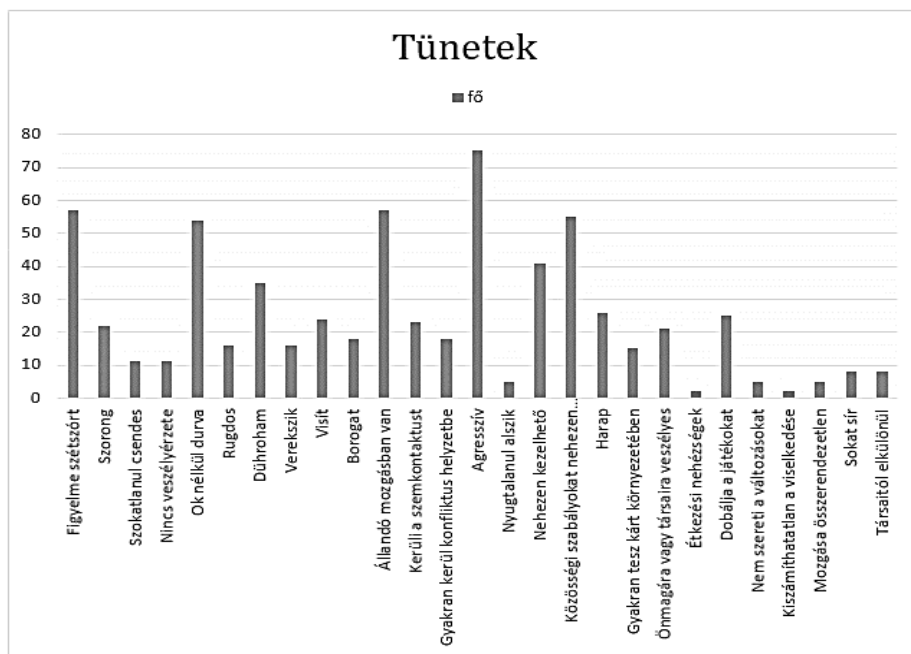
Forrás: Szerzők.

Ezt követően a magatartási probléma, mint fogalom értelmezési kereteit vizsgáltuk. A következő kérdés megválaszolását kértük a kitöltőktől: Mi jut eszébe, ha meghallja azt a fogalmat, hogy magatartási probléma? A válaszokat tartalomelemzés alá vetettük. A megkérdezettek 14%-a nem, vagy nem értelmezhetően válaszolt a kérdésre. A többiek válaszait 5 választípusba lehetett besorolni:

- átlagtól eltérő viselkedési forma 42 fő (23%)
- tünetek jutnak eszébe 38 fő (21%)
- nehezen közösségbe illeszthető gyermek 37 fő (20,5%)
- szocializációs probléma 26 fő (14%)
- egyéni bánásmódot igénylő gyermek 17 fő (9%)

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen tünetek alapján gondolnak a kisgyermeknevelők egy gyereknél magatartási problémára. A megkérdezettek ebben az esetben kifejtős válaszadás keretében válaszolhattak. A válaszadók 7,8%-a nem vagy nem értelmezhetően válaszolt. Az érvényes válaszadók (166 fő) nagyon változatos válaszokat adtak, így ezeket is kategorizáltuk. Ennek alapján összesen 27 válaszkategória azonosítható. Egy válaszadó jellemzően több tünetet sorolt fel. Az egyes tünetek említésének gyakorisága a 2. ábrán látható.

2. ábra. A magatartási problémák tünetei koragyermekkorban

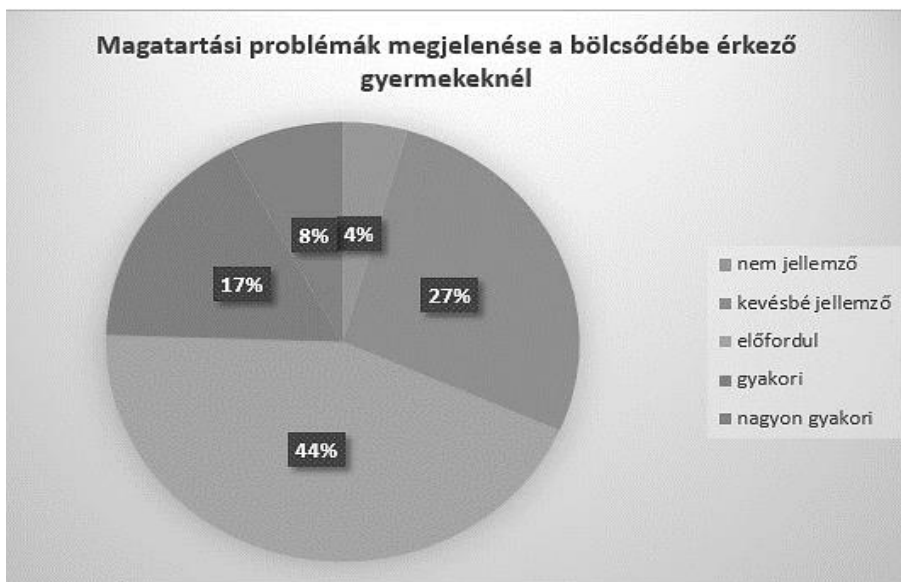

Forrás: Szerzők

A válaszadók 41,6%-a (75fő) az agresszivitást tartja a magatartási probléma vezető- tünetének kisgyermekkorban. Ezen kívül még öt olyan tünet volt, amelyet többen említettek. Ezek a következők: a figyelve szétszórt (57 fő), állandó mozgásban van (57 fő), közösségi szabályokat nehezen fogadja el (55 fő), ok nélkül durva (54 fő), nehezen kezelhető (41 fő). Azonban e fő tüneteken túl, érdemes végignézni a további válaszkategóriákat is (2. ábra), mivel az összegzés hozzájárulhat a kisgyermekkor magatartási problémák tünettájának leírásához (a vonatkozó válaszokat és gyakoriságukat az 1. mellékletben egy egységes táblázatban mutatjuk be részletesen).

A következőkben a bölcsődébe érkező gyermekeknél megjelenő magatartási problémák gyakoriságára vonatkozóan tettünk fel kérdést. A válaszadók többségénél (44%) előfordul, hogy magatartási problémákat tapasztal a bölcsődébe érkező gyerekeknél. A válaszadók mintegy 25% jelezte, hogy gyakori vagy nagyon gyakori a magatartási probléma megjelenése. A „kevésbé jellemző” választ a válaszadók 27%-a adta, és mindössze 4% válaszolta, hogy „nem jellemző” (3. ábra).

3. ábra. Magatartási problémák megjelenése a bölcsődébe érkező gyermekeknél

Forrás Szerzők

A válaszadók nagy része (134 fő) arról nyilatkozott, hogy jelenleg is van a csoportjában magatartási problémás gyermek, és csak 46-an mondták azt, hogy nincs jelenleg ilyen gyermek a csoportjában. A megkérdezettek 68%-a szerint a csoportonként 1-3 fő küzd magatartási nehézségekkel, átlagosan az mondható csoportonként 1,64 fő magatartási problémás gyerek van.

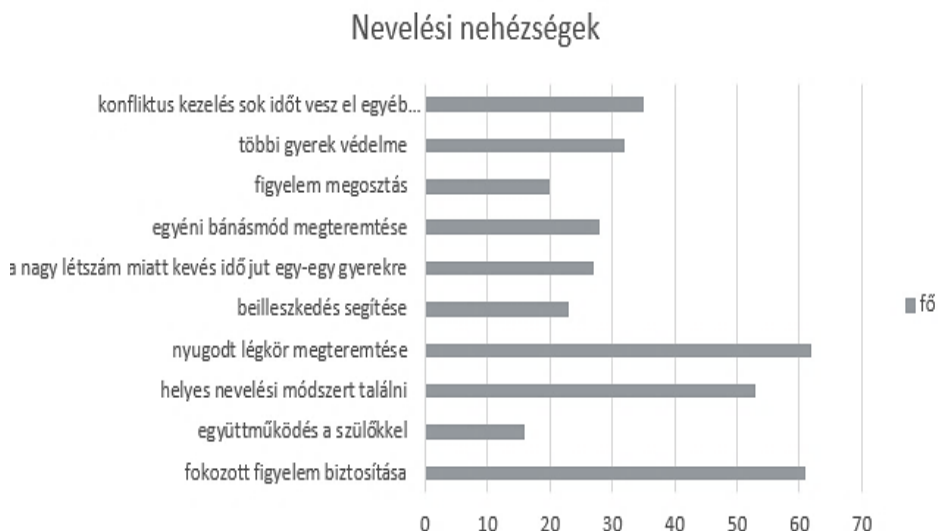
Azt is vizsgáltuk, hogy a válaszadók szerint, befolyásolja-e és ha igen, akkor miként befolyásolja a csoportba járó többi gyermek viselkedését a magatartási problémákkal rendelkező gyermek. A válaszok alapján jelentős többség (94%) gondolja úgy, hogy a gyermekek viselkedését befolyásolja, ha van közöttük magatartási problémákkal küzdő gyermek. A kérdés második részére érkező válaszokban, pedig viselkedési hatásokra vonatkozóan az alábbi kategóriák jelentek meg:

- utánozzák a többiek: 88 fő (48,8%)
- megzavarja a csoport nyugalma: 75 fő (46,6%)
- félnek tőle a gyerekek: 55 fő (30,5%)
- fokozott figyelmet igényel a többiek rovására: 29 fő (16,1%)
- negatív irányba befolyásolja a többieket: 28 fő (15,5%)
- konfliktus helyzetet generál: 23 fő (12,7%)
- társaira veszélyes lehet: 9 fő (5%)
- kiközösítik a problémás gyereket: 7 fő (3,9%)

A válaszok alapján megállapítható, hogy a magatartási problémákkal küzdő gyermekek befolyásolják a többi gyermek viselkedését. A válaszok alapján megfogalmazható, hogy a kortársakra gyakorolt hatás többnyire negatív irányú, egy esetben sem jelent meg pozitív reakcióra utaló visszajelzés.

A következőkben arra kerestük a választ, hogy a kisgyermeknevelőknek mi okoz nehézséget a magatartási problémákkal küzdő gyermek nevelésével kapcsolatban a napi munka során. A válaszok itt is nagyon változatosak voltak, ezért a feldolgozhatóság miatt, itt is kategóriákba soroltuk a válaszokat (4. ábra).

4. ábra. Nevelési nehézségek

Forrás: Szerzők

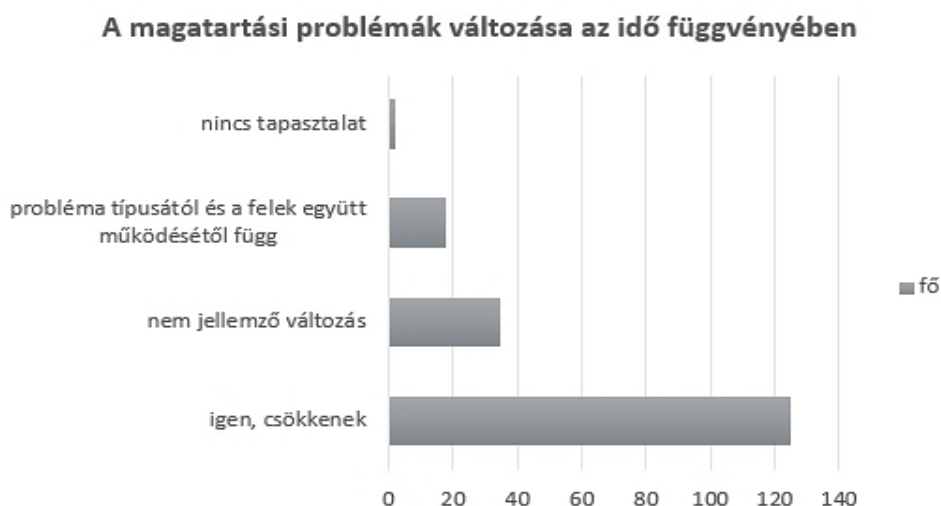
A három leggyakrabban említett nehézség: a nyugodt légkör megteremtése (62 fő), a fokozott figyelem biztosítása (61 fő) és a helyes nevelési módszer megtalálása (53 fő). Ezen kívül 2 nehézséget említettek még viszonylag gyakran: hogy a konfliktuskezelés sok időt vesz el az egyéb tevékenységektől (35 fő) illetve a többi gyerek védelme (32 fő).

Önbevallás alapján rákérdeztünk arra is, hogy mennyire érzi magát kompetensnek, egy magatartási problémával összefüggő helyzetmegoldás során. Figyelemreméltó, hogy a válaszadók negyede (25%) inkább nem érzi magát kompetensnek. 11,7% pedig egyáltalán nem érzi magát annak. Csupán 25% körüli azok aránya, akik többnyire vagy teljes mértékben kompetensnek érzik magukat. Viszont biztató, hogy a válaszadók jelentős része mer segítséget kérni a problémakezelés során. Segítséget többnyire a kolléganőktől, bölcsődevezetőtől szoktak kérni, emellett a helyzetmegoldási nehézségeik ismeretében a válaszadók többsége igényelne továbbképzéseket a magatartási problémák felismerésére és kezelésére témakörben. A hiányzó ismeretek pótlása tekintetében a legtöbben (65fő) gyakorlati tanácsokra vágnának a kisgyermekkor problémák esetében, 52-en eszmegbeszélést szeretnének gyakorlati szakemberekkel. Emellett igényelnék a különböző tréningeken való személyes kompetencia-fejlesztést is pl. problémamegoldást, konfliktuskezelést, szülővel való kommunikációt fejlesztő tréningeken.

A következőkben arra kerestük a választ, hogy tapasztalható-e változás a magatartási problémák meglétében a bölcsődében eltöltött idő függvényében, azaz, észlelhető-e, hogy a bölcsődébe kerüléskor észlelt tünetek a közösségben

töltött hónapok alatt csökkenek, s a gyermek alkalmazkodó, szabálykövető képessége javul?: A válaszadók többsége úgy véli, csökkennek a gyermekek tünetei a bölcsődébe kerülés során (125 fő, 69,4%). 19% gondolja úgy, hogy nem jellemző változás. 10% véli azt, hogy a probléma típusától és a felek együttműködésétől függ a változás. Mindössze 1% az, akinek nincs tapasztalata (5. ábra).

5. ábra. A magatartási problémák változása az idő függvényében

Forrás: Szerzők

Következtetések

Első hipotézisünk, melyben feltételezzük, hogy vannak olyan magatartási problémákra utaló tünetek, amelyek gyakoriak a bölcsődei nevelés idején – beigazolódott. A válaszok alapján a következő lista állítható össze a koragyermekkorai magatartási problémák vezető tüneteire vonatkozóan:

1. *agresszivitás*
2. *szétszórt figyelem*
3. *állandó mozgásban lét*
4. *a közösségi szabályok nehéz elfogadása*
5. *ok nélküli durvaság*
6. *nehezen kezelhetőség*

Emellett számos olyan jelre is fény derült, amelyek a magatartási problémák megjelenésének korai azonosítását segíthetik. Ezek a következők (1. melléklet):

1. *a beszéd megkésett,*
2. *a gyermek figyelme kortársaihoz képest jóval rövidebb ideig tartható fenn,*
3. *önszabályozó funkciók:- vizelet, széklétszabályozás megkésett,*
4. *fokozottan ragaszkodik tárgyakhoz,*
5. *harap,*
6. *nincs veszélyérzete,*
7. *nem teszi meg, amit kérnek vagy elvárnak tőle, vagy amit tiltanak, épp azt teszi,*
8. *folyamatosan igényt tart arra, hogy valaki rá figyeljen,*
9. *gyakran vált tevékenységet,*
10. *látszólag ok nélkül verekszik, megüti, vagy belerúg társaiba,*
11. *szándékosan lelöki a társait a játékról, vagy fellöki a másik gyereket,*
12. *szándékosan, cél nélkül leborogtatja a játékokat a polcra, vagy direkt kiszórja, dobálja a játékokat.*

A kutatás újszerűségét az adja, hogy viszonylag nagyszámú mintaszámból kiindulva, a fentiek alapján létre lehet hozni, a koragyermekkorban megjelenő magatartási problémák tipikus tüneteinek listáját. A lista megkönnyítheti a kisgyermekkel foglalkozók számára a magatartási problémák korai felismerését és elősegítheti a minél korábbi megfigyelését és szükség esetén a beavatkozás megkezdését. Minél több tünet jellemző az adott gyermekre, annál valószínűbb a magatartási probléma fennállása.

Második hipotézisünk, melyben feltételeztük, hogy vannak olyan tünetek, amelyek „kezelése” problémát jelent a kisgyermeknevelőknek a napi gyakorlatban – szintén alátámasztódott. A kutatásban résztvevők jelentős többsége úgy gondolja, hogy a magatartási problémás gyermek nehézségeket okoz egy közösség életében. Ezt három vezető okkal magyarázták: utánozzák a többiek, megzavarja a csoport nyugalma, félnek tőle a gyerekek. A legnagyobb nehézséget a nyugodt légkör megteremtése, fokozott figyelem

biztosítása, helyes nevelési módszer megtalálása okozza. Emellett az eredményekből az is kiderült, hogy válaszolók 74%-a csak némileg, vagy inkább nem érzi magát kompetensnek magatartási probléma kezelése kapcsán. Ez főleg annak tudatában meglepő, hogy a kutatásban résztvevők átlagosan 16 éve dolgoznak bölcsődében, tehát gyakorlottnak tekinthetők a szakmában. A probléma megoldásában kedvező, hogy igen magas a válaszadók továbbképzési hajlandósága. Ebből két dologra lehet következtetni: 1) a probléma jelentős mértékű, a kisgyermeknevelők sürgetőnek érzik a változtatást. 2) A válaszadók nem rendelkeznek a problémás viselkedések kezeléséhez szükséges megoldási stratégiákkal (ez viszont képzésbeli hiányosságra utal).

A kutatás által fény derült arra is, hogy a válaszadók többsége gondolja úgy, hogy a bölcsődébe kerülés után a magatartási problémák jelentős részben csökkennek. Ez alapján arra tudunk következtetni, hogy a bölcsődékben folyó szakmai munka magas színvonala, az állandó napirend, a következetes nevelői attitűd, és az állandó jól érthető szabályok jó hatással vannak a gyermek viselkedésére. A kisgyermeknevelők ösztönösen jó módszerekkel fordulnak a problémákkal küzdő gyermekek felé, viszont nagy igényük van a gyakorlati fejlődésre, a professzionizált tudás megszerzésére.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a kutatásunk által kitűzött célok igazolódtak. A vizsgálat során kiderült, hogy valóban létező dilemmával állunk szemben. Valamint valóban vannak olyan tünetek, melyek megjelenése esetén feltételezhetjük a magatartási probléma korai meglétét, azonban ezek optimális kezelése nehézséget jelent a kisgyermeknevelők számára.

Összefoglalás

Jelen vizsgálat egy feltörekvőben lévő kutatási szegmens, a csecsemő- és kisgyermekkor attribútumait elemzi. A koragyermekkor hazai vizsgálatok között egyelőre még kevés azoknak a száma, melyek empirikus alapon foglalkoznak a bölcsődei problémák feltárásával. Ez erősíti a kutatás aktuális és hiánypótló jellegét. Tanulmányunkban a magatartási problémák bölcsődei felismerésének kérdéskörével foglalkoztunk. Vizsgálatunk rávilágított arra, hogy annak ellenére, hogy kutatói szinten, a bölcsődei nevelés időszaka alatt még kevésbé foglalkoznak a magatartási problémákkal, valós és egyre gyakoribb jelenségként jelenik meg e probléma a hétköznapi gyakorlatban. Szükség van a megoldási utak keresésére és a téma mélyebb szintű kutatására, mivel a viselkedési jegyek megfelelő elemzésével és tudatos irányításával a magatartási problémák még a rögzülés (magatartási zavarra válás) előtt

kezelhetők (Mező F., 2016). Ehhez azonban összefogásra és innovatív szemléletre van szükség. Összefogás szükséges a kisgyermeknevelők és szülők, a bölcsődei intézmények és a képzőhelyek, kutatóközpontok között; melynek segítségével együttesen képesek lesznek azonosítani és kiküszöbölni az eltérő személyfejlődés irányába utaló jegeket a gyermek egyéni sajátosságaihoz alkalmazkodva. Emellett a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézményéhez hasonló innovatív szemlélet is szükséges a koragyermekkorai nevelés megújítása érdekében. Jelen kutatás további hasznosulása is ezt tükrözi: egyrészt, a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye részéről a további céljaik kitűzésében és megvalósításában, az egyéni fejlesztés tovább gondolásában és a kisgyermeknevelők munkájának segítésében felhasználásra kerülnek a kutatás eredményei. Másrészt pilot kutatásként szolgál egy nagyobb, reprezentatívabb mintán alapuló vizsgálatához, melynek eredményeként törekszünk egy, „*A magatartási problémák előjelzői a bölcsődei nevelés időszakában*” viselkedésleltár összeállítására, mely standardul szolgálna a későbbiekben a magatartási problémák koragyermekkorai azonosításában.

Felhasznált irodalom

- A bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályai- Módszertani levél (2012): Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
- Bagdy Emőke (1977): Családi szocializáció és személyiségzavarok Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Bagdy Emőke (2014): A személyiség titkai Helikon Kiadó, Budapest
- Bowlby, John (1969). Attachment and loss (1). Attachment. New York, Basic Books.
- Chess, Stella, M.D., Alexander Thomas, M.D., And Herbert G. Birch, M.D.,. Your Child Is A Person: A Psychological Approach To Childhood Without Guilt. The Viking Press, New York: 1965
- Cole, Michael, Sheila R. Cole (2006.): Fejlődéslélektan Osiris kiadó, Budapest
- Eigner Bernadett (2012): Érzelmi és viselkedési zavarok gyökerei, a korai szülői hatások szerepe Gyógypedagógiai szemle 2012/1 14-24

- Franz Renggli (2016.): Aranykapu az életbe Ursus Libris Kft., Budapest
- Freud, S. (1940). *An outline of psychoanalysis*. W.W. Norton & Co., 1969.
- Gallai Mária (2013.): Fejlődési modellek In: Gyermekgyógyászat szerk.: Maródi László Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest 39-55
- Hajó Krisztina- Major Zsolt Balázs- Sósne Pintye Mária (2014): Tanácsadás a gyermekek optimális pszichomotoros fejlődésének támogatása érdekében In.: Örzők szerk.: Kereki Judit- Major Zsolt Balázs Országos Tisztifőorvosi Hivatal, Budapest 15-328
- Harlow, H. F. (1964): Early social deprivation and later behavior in the monkey. In Abrams, A., Gurner, H. H. és Tomal, J. R. P (szerk.): *Unfinished tasks in the behavioral sciences*. Williams and Wilkins Press, Baltimore. 154–173.
- Lipták Zita (2014): <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/pedagogia/magartartasi-nehezsegekkel-kuszkodo-gyerekek> , szerk.: Erdős Levente, Feltöltés ideje: 2014/11/28 12:31
- Magai, Carol, Hunziker, J. (1993): Tolstoy and riddle of developmental transformation: A lifespan analysis of the role of emotions in personality development. In: M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (Eds): *Handbook of Emotions*, 2 edition. The Guilford Press, New York pp. 247-259.
- Melzoff, Alison, Gopnik, Kuhl (2010): Bölcsék a bölcsőben. Hogyan gondolkodnak a kisbabák? Typotex Kiadó, Budapest
- Mező Ferenc (2016). A viselkedés elemzése és fejlesztése. K+F Stúdió Kft, Debrecen.
- Mező Katalin (2018). A kora gyermekkori családi nevelés hatása az érzelmi intelligencia kialakulására és fejlődésére. Megjelenés alatt.
- Molnár Péter és Nagy Emese (1997.): „A veleszületett szocialitás jelenségéről”. IN: A megtermékenyítéstől a társadalomig. Szerk.: Hidas György, Dinasztia Kiadó, Budapest, 23-298
- N. Kollár Katalin- Szabó Éva (2004.): *Pszichológia pedagógusoknak* Osiris kiadó, Budapest
- Prescott, J. W. (1975): Body pleasure and the origins of violence. *The Futurist*, 9.64–74.

- Pulay Klára (1997): A kötődésről és az anya hiányáról. In: Fejlődéslélektan Olvasókönyv. Szerk.: Bernáth László, Solymosi Katalin, Tertia Kiadó, Budapest 43-58
- Szabó Laura (2011): Ismerkedj, barátkozz és illeszkedj be!- A társas kapcsolatok korai fejlődése In.: A koragyermekkori fejlődés természete-fejlődési lépések és kihívások szerk.: Balázs István Nemzeti és Családpolitikai Intézet, Budapest 312-347
- Vajda Zsuzsanna (2014.): A gyermek pszichológiai fejlődése Saxum kiadó, Budapest
- Vajda Zsuzsanna- Kósa Éva (2015.): Neveléslélektan Osiris kiadó, Budapest
- Vetró Ágnes (2013): Gyermek és ifjúságpszichiátria In: Gyermekgyógyászat szerk.: Maródi László Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest 56-94
- Vetró Ágnes és Kapornai Krisztina (2008): A pszichológia fejlődése In: Gyermek- és ifjúságpszichiátria szerk.: Vetró, Á. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest 21-63
- WHO. Constitution of the World Health Organization, Geneva, 1946. Accessed Page 20 of "National mental health policy 2001-2005" on March 2001

Melléklet

1.táblázat. A magatartási problémák tünetei és gyakorisága a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézmény válaszadói alapján (N=180) táblázat .
 Forrás: Szerzők.

sorszám	tünet megnevezése	válaszadók száma (fő)				
		egyáltalán nem	ritkán	előfordul	többször	rendszeresen

1.	kerüli a szemkontaktust	13	79	61	16	11
2.	mozgása megkésett, összerendezetlen	16	59	54	37	14
3.	beszéd megkésett	7	27	67	54	25
4.	hangra nem reagál	72	62	29	12	5
5.	figyelme kotrásaihoz képest jóval rövidebb ideig tartható fenn	3	34	75	46	22
6.	önszabályozó funkciók:- vizelet, székeletszabályozás megkésett	10	25	44	71	30
7.	érdeklődését nehezen lehet felkelteni	11	74	45	38	12
8.	meglepő szokásai vannak (pl. színek szerint kategorizál, mindent sorba rendez, tisztaság mániás, stb.)	22	72	49	21	16
9.	sokat beszél, mondanivalója összefüggéstelen	28	74	44	27	7
10.	állandóan mozog, mozgása céltalan	9	57	45	39	30
11.	gyakran sír	17	63	63	25	12
12.	szorong	27	71	55	19	8
13.	fokozottan ragaszkodik tárgyakhoz	8	52	52	42	26
14.	harap	12	38	69	33	28
15.	nincs veszélyérzete	8	41	45	51	35
16.	nem teszi meg, amit kérnek vagy elvárnak tőle, vagy amit tiltanak, épp azt teszi	6	30	66	48	30
17.	folyamatosan igényt tart arra, hogy valaki rá figyeljen	5	30	66	57	22
18.	a mozgásfejlődés egyes lépései kimaradtak	21	67	59	25	8
19.	gyakran tesz kárt környezetében	25	51	43	37	24
20.	állandó, szoros felügyeletet igényel	30	44	42	35	29
21.	gyakran vált tevékenységet	5	29	50	60	36

22.	ha valami nem sikerül, vagy nem kap meg egyből dührohama lesz	6	41	67	41	25
23.	zavarja a gyermekek társasága	18	75	44	32	11
24.	szokatlanul csendes, "nagyon jó gyerek"	42	94	30	11	3
25.	nem beszél bölcsődei környezetben és idegen felnőttekkel, annak ellenére, hogy a beszédképessége megtartott	35	77	51	13	4
26.	zavarják az erős hangok	33	84	35	18	10
27.	visító hangokat ad ki látszólag ok nélkül	36	67	28	31	18
28.	napközben passzív, társaitól elkülönül	26	86	44	17	7
29.	bizonyos területen kiugró fejlettsége van, más területeken jelentős lemaradásai vannak a kortársaihoz képest	26	68	53	22	11
30.	látszólag ok nélkül verekszik, megüti, vagy belerúg társaiba	14	41	45	40	40
31.	szándékosan lelöki a társait a játékról, vagy fellöki a másik gyereket	12	31	58	37	42
32.	szándékosan, cél nélkül leborogatja a játékokat a polcra, vagy direkt kiszórja, dobálja a játékokat	10	38	44	37	51
33.	húzza társai haját	30	61	43	32	14

TEAM MUNKA A BÖLCSŐDÉBEN A FEJLŐDÉSI ZAVARRAL KÜZDŐ GYERMEK ESETÉBEN

(Koragyermekkorai intervenció)

MOLDVAY OLÍVIA

pszichológus

NAGYNÉ LENGYEL EMESE

pszichológus

DMJV Egyesített Bölcsődei Intézménye

A fejlődési zavarok korai felismerése nagyon fontos, ugyanakkor nehéz feladat. Tanulmányunkban azt szeretnénk bemutatni, miként történhet ez a bölcsődékben. A fejlődésben lévő egyéni variációk nehezítik a korai felismerést, de a bölcsődében dolgozó szakemberek nagy valószínűséggel ki tudják szűrni a problémás eseteket. Cikkünkben arra is részletesen kitérünk, hogyan zajlik a szűrés team munka keretében, milyen nehézségek adódhatnak a szülőkkel való elfogadtatás során és hogyan lehet segíteni a fejlődési zavarral küzdő gyermekeket és családjaikat. A kisgyermeknevelők számára szeretnénk ezzel útmutatást nyújtani, hogy könnyebben boldoguljanak, ha problémás gyermekkel találkoznak.

1. A fejlődési zavarok

1.1.A fejlődés fogalma és sajátosságai

Ahogy az OGYEI 2. számú Módszertani levele megfogalmazza „megfelelő körülmények között a gyermekek a rájuk jellemző egyéni ütemben fejlődnek, egyesek a szokásosnál lassabban, mások az átlagosnál gyorsabban. A gyermekek kb. 5%-nak fejlődése azonban jelentősen megkésve alakul, vagy kóros irányú. Ezeknek a gyermekeknek és az őket nevelő családoknak külön segítségre van szükségük, hogy a gyermek fejlődése a benne rejlő képességeknek megfelelően alakulhasson.”(Büki et al., 2004, 2)

„A gyermek fejlődése a fogantatástól a felnőttkor eléréséig testi, értelmi és pszichoszociális változások sorát jelenti.”(Ferenczi, 2013, 183) A gyermek fejlődését a veleszületett képességek, valamint a környezet együttes hatása alakítja. „Az élet folyamán dinamikus együttműködés érvényesül a gének és a környezet között.” (Büki et al,2004, 2) „A pszichés fejlődés nem egyenletes, progressziók és regressziók váltakoznak benne – ugrásszerű előrelépések, majd korábbi fejlődési szintre való visszacsúszások jellemzik. A már meghaladott viselkedési szintek vonzereje különösen akkor nagy, ha az új követelmények, elvárások ijesztőek, teljesíthetetlennek tűnnek a gyerek számára, vagy nem kap elég biztonságot és segítséget a környezetétől (pl. óvodakezdés után az addig szobatiszta gyerek újra bepisil; kistestvér születésekor a nagyobb gyerek újra kisbabás gondoskodásra vágyik).”(Ferenczi, 2013, 188). Az érés és tanulás jelentősége egyaránt fontos a fejlődés során. „Az érés elsősorban a biológiai adottságok kibontakozását jelenti, belsőleg indított, külsőleg csak kismértékben befolyásolható történés. Pl. nemi érés, fogváltás, csont- és izomrendszer alakulása, stb. A tanulás külső indítású, környezeti hatásra bekövetkező változás. Az érés és a tanulás gyakran egymásra épül, erősítik egymás hatását. Pl. beszédfejlődés, ahol az érés adja a beszéd megjelenésének alapját, de a környezeti hatások, a szülők gyerek felé irányuló kommunikációja, az utánzás, a szülők megerősítő, jutalmazó viselkedése segíti a beszédtanulást.” (Cole, 2003 id. Ferenczi, 2013, 185).

A fejlődés mennyiségi és minőségi változásokból áll. Arról azonban, hogy folyamatos vagy inkább szakaszos ütemben zajlik, a kutatók sokat vitatkoztak. Feltehetően mindkét nézet igaz, azaz folyamatos és ugrásszerű változások is megfigyelhetők a fejlődés során. Szenzitív periódusok is jellemzik, azaz vannak olyan érzékeny időszakok, amikor fogékonyabbak bizonyos képességek elsajátítására a gyermekek.

1.2.A fejlődést akadályozó hatások

A megfelelő fejlődéshez optimális feltételek szükségesek. A fejlődést biológiai és környezeti ártalmak egyaránt negatívan befolyásolhatják.

Biológiai tényezők:

- genetikai hatások: kromoszóma rendellenességek – pl. Down-szindróma, génhibák
- méhen belül keletkezett ártalom – pl. az anya terhesség alatti vírusos betegségei, anyagcserezavara, táplálkozási elégtelensége, toxémia, placenta ill. magzatvíz rendellenességek; vegyi ártalmak, gyógyszeresedés, alkohol, dohányzás vagy drogfogyasztás, stressz stb.

- születés közben fellépő ártalom – pl. koraszülés, ikerszülés, újszülött vér- és oxigénellátás problémái, agyvérzés, mechanikai eszköz: fogó, vákuum alkalmazása, elhúzódó szülés, alacsony születési súly, túlhordás
- születés után jelentkező ártalom – pl. vírusfertőzések miatti agyvelő- illetve agyhártyagyulladás, agyrázkódás, éhezés, kiszáradás, biokémiai rendellenességek, elhúzódó sárgaság, idegrendszeri sérülések, traumák, epilepszia, anyagcserezavarok, toxikus hatások (ólom, szennyezett ivóvíz), gyakori fertőzések, krónikus betegségek

Környezeti tényezők:

A pszichoszociális tényezők közül a család szerepe azért fontos, mert a gyermek számára a család nyújtja az érzelmi biztonságot, a szociális tanulás elsődleges színterét. Az ingergazdag környezet biztosítása lényeges a gyermek számára, az alacsonyabb szocioökonómiai státuszú családokban ez nem mindig valósul meg. Ebben a társadalmi rétegben gyakoribb a nem kielégítő táplálkozás, a toxikus környezeti ártalmak. (Büki et al, 2004, 5). A szülők mentális betegsége is negatívan hathat a gyermek fejlődésére. A posztpartum depresszióban szenvedő anyák nem képesek megfelelően reagálni a gyermek jelzéseire, „a gondozási feladatok ellátása is nehézséget okozhat számukra.” (Büki et al, u.o). A családi feszültségek, a válás, ha egyedülálló szülő neveli a gyermeket az is kockázati tényezőt jelenthet a gyermek megfelelő gondozása szempontjából. A nem megfelelő nevelési módszerek alkalmazása is negatívan befolyásolhatja a gyermek fejlődését. A túl-óvó, korlátozó, és a túl engedékeny vagy elhanyagoló nevelés egyaránt káros hatású. A nem megfelelő szülői bánásmód az elhanyagolás (fizikai, érzelmi, oktatási) és a bántalmazás (fizikai, érzelmi, szexuális) is kihat a gyermek fejlődésére. A családi környezet tehát sokat tehet a gyerek fejlődéséért. A gyerekek akkor fejlődnek a legjobban, ha a környezet illeszkedik a személyiségükhöz. A környezet akkor megfelelő, ha egy rá figyelő, érzékenyen reagáló felnőtt támogatása biztosítva van a gyermek számára. Ha ez a felnőtt képes ráhangolódni a gyerek érdeklődésére. A gyerek fejlődése szempontjából fontos, ha életében legalább egy biztos kapcsolata van, akihez kötődhet, akire támaszkodhat. A gyerek temperamentuma is fontos a fejlődés és a kötődés kialakulása szempontjából. Vannak gyerekek, akik szívesebben próbálnak ki új dolgokat és vannak, akiket erre motiválni kell. A tágabb szociokulturális környezet, a kortársak, a gyermekintézmények (bölcsőde, óvoda, iskola) szerepe is nagy a gyermek fejlődésének elősegítésében. Míg az elsődleges szocializáció színtere a család, a másodlagos szocializáció az intézményekben zajlik. A fejlődés során egyre fontosabbá válik a kortársak hatása, egymást utánozva sajátítanak el különböző

képességeket a gyermekek a közösségben. Pl. a szobatisztaság, az étkezés terén ösztönzőleg hatnak egymásra a kortársak. A társadalmi elvárásokat is figyelembe kell venni. Teljesítményorientált társadalmunkban egyre nagyobb az elvárás a gyermekek felé. A fejlődési zavarral küzdő gyermekek esetében előfordulhat elítélés, negatív viszonyulás. A meseolvasás szerepét fontos hangsúlyozni, ami napjainkban háttérbe szorul és az ún. alfa generációs (2010 után született) gyermekek számára a számítógép, az okostelefon, tablet túlzott használata a képi világ dominanciája miatt hátráltathatja a belső képzeleti munka fejlődését, ami a gondolkodáshoz fontos. Valószínűleg a beszédfejlődést is hátráltatják a számítógépes játékok, mert közben nem kell beszélni, kommunikálni. Napjainkban jellemző a mozgásszegény életmód, ami szintén negatívan befolyásolja a gyermekek fejlődését. „A központi idegrendszer érési folyamata és a mozgásfejlődés egymással szoros egységben biztosítja az értelem fejlődését.” (Katona, 1974, id. Kulcsár, 2014, 48). A mozgás az egyik legfontosabb eszköz, amelynek segítségével hatni lehet az idegrendszerre. (Kulcsár, 2014, 48).

1.3.A fejlődési zavarok korai felismerését befolyásoló tényezők

„Testi, érzékszervi, értelmi fogyatékosághoz vezető kórállapotok jelentős része már újszülött korban kiderül.” (Büki et al, 2004, 9). „A kevésbé szembetűnő problémák (pl. enyhe értelmi fogyatékoság, beszédzavar) gyakran elkerülik az orvos figyelmét. A korai felismerést az is nehezíti, hogy még az orvosok körében is fellelhető a „majd kinövi” szemlélet, és ez megakadályozza, hogy a rászoruló családok időben kapják meg a gyermek optimális fejlődéséhez szükséges segítséget.”(Büki et al, 2004, 7). A fejlődési zavarok felismerését nehezíti, hogy minden gyermek fejlődése egyéni ütemben halad. „A „normális” fejlődés, a valóságban lévő óriási egyéni különbségek egyfajta átlaga.” (Danis et al., 2011b, 58).. Az életkori normák tulajdonképpen mind nagyszámú mintavételből származó átlagértékek. „Az egyéni különbségek nagy változatossága gyakran nehezíti a normál változatok és érési késések elkülönítését a fejlődési zavaroktól, tartós károsodásoktól.” (Danis et al., 2011b, 56). „A megkésett fejlődésnek nincs általánosan elfogadott definíciója. Az egyik definíció szerint a gyermek működési szintje 25 %-kal maradjon el a kortársakétól. Egy másik kritérium arra vonatkozik, hogy a gyermek hány szórásnyival marad el a referencia csoport átlagától (pl. 1,5 szórásnyi elmaradás 2 vagy több területen, illetve 2 szórásnyi elmaradás 1 területen)”. (Bayley, 2006, 100). Fejlődési zavar gyanúja akkor merül fel, ha a gyermek egy, vagy több fejlődési területen megkésett, vagy kóros fejlődést mutat. (Büki et al, 2004, 9).

1.4. Fejlődési zavarra utaló gyanújelek

A normál fejlődés mérföldköveit az OGYEI 2. számú Módszertani levele részletesen bemutatja, mellékletében fejlődési táblázat is szerepel. (Büki et al, 2004) Eltérő fejlődésnél jelzésértékű tünetek vannak a nagymozgások, a finommotorika, a beszédfejlődés, a szociális viselkedés terén. Fejlődési zavarra utaló tünetek nagymozgások terén a következők. Ha a gyermek 6 hónaposan nem próbál forogni, ha kimarad a kúszás, mászás a fejlődési menetből, vagy csak rövid ideig tart, kihagyva a mászást rögtön feláll és 6-8 hónaposan már elindul, ha 13-15 hónaposan nem áll fel, 18-20 hónaposan nem jár és nem is tesz rá kísérletet, 2- 2,5 évesen nem lépcsőzik, 3-4 évesen nem tud biciklizni és nem is akar. Finommotorika terén jelzésértékű tünetek: Ha 4 hónaposan még nem figyeli a tárgyakat, 8 hónaposan nem nyúl a tárgyak után, 11 hónaposan megfogja, de nem tudja elengedni a tárgyakat, 12 hónaposan nem tud 2 ujjal fogni, 15 hónaposan nem tud 3 kisebb tárgyat egyszerre fogni, 21 hónaposan nem próbálkozik kockával építeni, 3-4 évesen még nem érdekli a rajzolás. A beszédfejlődés során megkülönböztetjük a beszédértést (receptív nyelv) és a beszédtevékenységet (expresszív nyelv) „Az ép hallású és értelmű gyermek jóval korábban érti környezetét közlendőjét, mint ahogy saját kívánságait, gondolatait szavakba foglalná.”(Ferenczi, 2013, 208). Számos tényező befolyásolja azt, hogy mikor jelenik meg a hangos beszéd: a nem (a lányok korábban kezdenek el beszélni), a genetika (családi halmozódás van a megkésett beszédfejlődésben), a környezeti hatás (keveset beszélnek hozzá). Beszédfejlődés terén fejlődési zavart jelezhet, ha a gyermek: 3 hónaposan nem gögicsél, 18 hónapos lánynál nem jelennek meg az első szavak, 24 hónapos lány nem kezd el beszélni, 24 hónapos fiúnál nem jelennek meg az első szavak, 30 hónapos fiú nem kezd el beszélni. A beszédfejlődés késése esetén a halláscsökkenés kizárása (hallásvizsgálat) fontos feladat. „A halláscsökkenés jelei 0-6 hónap között: nem rezzen össze hangos zajokra (pl. ajtócsapódás), nem riad fel pl. porszívó vagy telefon hangjára, nem nyugszik meg, illetve nem mosolyog az anya hangjára (csak a látványára), 6-12 hónap között nem hallgat a nevére, nem fordul az anya hangja után, nem gagyog, nem válaszol a beszédre.” (Ferenczi, 2013, 201). Természetesen a beszédfejlődés állomásai is nagy egyéni eltérést mutathatnak. „A beszédkézés háttérében a fejlődési zavarok széles spektruma állhat: a hallássérülésen kívül értelmi fogyatékoság, autizmus, fejlődési dysphasia, specifikus nyelvi fejlődési zavar, szociális depriváció.” (Büki, 2004, 12). A szociális viselkedés fejlődésében lényeges mérföldkö a szobatisztaság kialakulása: „Szobatisztaságról akkor beszélünk, ha a gyerek képes szükségletét szándékosan visszatartani, meghatározott helyen és időben üríteni vizeletét, székletét.” (Ferenczi, 2013, 210). A szobatisztaság kialakulásának késése (nappalra 3 év után) fejlődési zavar jelző tünete lehet”. (Büki et al, 2004, 13). „A bilire szoktatás kezdetének időpontja

változó lehet, de a 1,5 éves kor előtti próbálkozás csak látszólagos eredményekhez vezethet. Ennek oka az, hogy egy éves korig a hólyag feszítése automatikus üritést vált ki. A záróizom akaratlagos szabályozása csak az ezt szabályozó idegpálya (nervus pudendus) működése esetén történik meg. Ennek kiépülése a második életévre tehető, tehát a valódi akaratlagos kontroll – ezáltal a szobatisztaság – csak a 24 – 26 hó közötti időszakban eredményez valódi sikert. Ekkor a gyermek már megérti a szülő igényét és elvárását a bilizésre vonatkozóan és képes az ürítés akaratlagos szabályozására.” (Cole, 2003 id.Ferenczi, 2013, 210). A gyermek legfőbb tevékenysége a játék. „Amennyiben a játék fejlődés menetében késést látunk, vagy a gyermek döntően sztereotip tevékenységeket végez, mindenképpen javasolt a kivizsgálása.” Kivizsgálás javasolt akkor is, „ha a mozgásigénye, aktivitási szintje lényegesen felfokozott, ha kifejezett figyelmi problémái vannak, vagy ha a gyermeket nagyon nehéz irányítani, öntörvényű magatartást mutat.”... „A szociális kapcsolatok terén lényeges a reciprocitás (kölcönösség), az örömmegosztás és az érzelmek árnyalt kifejezésének képessége.” (Büki et al, 2004, 13). Amennyiben ezek hiányoznak, felmerül az autizmus lehetőségének gyanúja.

1.5.A pszichés fejlődés zavarai BNO-10 szerint (BNO-10 zsebkönyv, 1996)

A Betegségek Nemzetközi Osztályozása több diagnózist is sorol a pszichés fejlődés zavarai közé. Ezek a következők:

A beszéd és beszédnyelv specifikus fejlődési rendellenességei (F80)

Típusai: Az artikuláció jellegzetes zavara (F80.0), A kifejező (expresszív) beszéd zavara (F80.1), A beszédmegértés (receptív beszéd) zavara (F80.2), Szerzett afázia epilepsziával (F80.3), Egyéb nyelvi és beszédfejlődési zavar (F80.8), A beszéd és nyelvfejlődés k.m.n. zavara (F 80.9)

Az iskolai teljesítmény specifikus fejlődési rendellenességei (F81) Ezen belül: Olvasási zavar - dyslexia (F81.0), Az írás zavara - dysgraphia (F81.1), Az aritmetikai készségek zavara - dyscalculia (F81.2)

A motoros funkció specifikus fejlődési rendellenességei(F82)

Kevert specifikus fejlődési zavarok (F83)

Pervazív fejlődési zavarok (F84)

Típusai: Gyermekkori autizmus (F84.0), Atípusos autizmus (F84.1), Rett-szindróma (F 84.2), Egyéb gyermekkori dezintegratív zavar (F84.3) Mentális retardációval és sztereotip mozgászavarral társuló túlzott aktivitás (F84.4), Asperger szindróma. (F84.5), Egyéb pervazív (átható) fejlődési zavar (F84.8), K.m.n. pervazív (átható) fejlődési zavar (F84.9)

A pszichológiai fejlődés egyéb rendellenességei (F88)

A pszichológiai fejlődés rendellenességei k.m.n. (F89)

A bölcsődés korosztálynál egyre gyakrabban találkozunk a pervazív fejlődési zavarokkal, ezért ezt részletesen is bemutatjuk.

1.6. Az autizmus és az autisztikus spektrum zavar

Az autizmus az idegrendszer egész életen át fennálló, átható fejlődési zavara, mely születéstől kezdve alapvetően meghatározza a gyermek fejlődését és viselkedését.

Átható vagy pervazív zavarok közé sorolják, mivel a személyiség fejlődésének egészét áthatja.

Különböző súlyosságú állapotot eredményezhet, - az igen súlyos sérüléstől a többé- kevésbé jól kompenzált állapotokig - ezért szokták autisztikus spektrumzavarként meghatározni.

Okai: máig sem teljesen tisztázottak, de elsősorban genetikai és az idegrendszert károsító hatásokat, illetve ezek interakcióit feltételezik.

Tünetei: /autisztikus triász/:

1. társas kapcsolatokban jelentkező problémák (elkülönülés vagy szokatlan közeledés)
2. zavar a kommunikáció területén (verbális és nem verbális)
3. rugalmas viselkedésszervezés nehézsége (szokatlan sztereotip tevékenységek)

Az autizmust a viselkedéses tünetek alapján diagnosztizálják. A diagnózis felállításához az itt felsorolt 12 tünetből, legalább 6 kritériumnak meg kell felelni.

Társas kapcsolatok területén:

- kifejezett sérülés az összetett nonverbális viselkedések területén;
- az életkornak megfelelő kortárs kapcsolatok kialakításának sikertelensége;
- annak a spontán törekvésnek a hiánya, hogy a személy érdeklődését, sikereit megossza másokkal;
- a társas és érzelmi kölcsönösség hiánya.

- A kommunikáció területén:
  - a beszélt nyelv elsajátításának késése vagy teljes hiánya;
  - a beszélgetéshez szükséges készségek minőségi zavara;
  - sztereotip, repetitív nyelvhasználat;
  - életkornak megfelelő, spontán „mintha- játék” és társas utánzáson alapuló játék hiánya.

- A viselkedésszervezés területén:
  - Legalább egy sztereotip és beszűkült érdeklődési területtel való rendellenes mértékű foglalkozás;
  - rugalmatlan ragaszkodás nem funkcionális rutinokhoz vagy rituálékhoz;
  - sztereotip, repetitív motoros furcsaságok;
  - tárgyak részeivel való kitartó foglalkozás.

Egyéb jellemzői:

- A diagnózis feltétele a 3 éves kor előtti kezdet, illetve felismerés.
- A gyermekek a legsúlyosabb tüneteket 2-5 éves koruk között mutatják
- Az autizmus gyakran együtt jár értelmi vagy egyéb fogyatékossgal.
- Előfordulása fiúknál 4-5-ször gyakoribb, mint a lányoknál. Genetikusan erősen meghatározott, a családokban halmozódik. Jelenleg Magyarországon minimum 60 ezer autisztikus személy él.
- Nem gyógyítható állapot, de megfelelő, speciális módszerekkel- az állapot súlyosságának függvényében-igen jó eredmények érhetők el.

Kisgyermekkorban a legjellemzőbb tünetek:

- A beszéd fejlődésének zavara, olykor visszafejlődése, furcsaságai.

Sok gyermek nem kezd el időben beszélni, és ezért kerül kivizsgálásra. Gyakori, a beszélő gyermekeknél, hogy a hallott beszédet visszaismétlik, átvett paneleket használnak, személyragokat felcserélnek. Sokszor a beszéd nem a társaknak szól, hanem monologizálnak, jellemző a szokatlan intonáció is.

- A magány szeretete.

A gyermekeket jobban érdekelhetik a tárgyak, mint a személyek. Sok esetben nem hallgatnak a nevükre, nem veszik fel a szemkontaktust. Fontos ismerv a közös figyelem, és érdeklődés megosztásának hiánya. Például, ha rámutatással próbáljuk a gyermek figyelmét felhívni valamire, nem követi a mutató irányát; és ő sem mutatja meg spontán a környezetének a neki tetsző dolgokat. Nem vesz részt szociális játékokban, nem utánozza a hétköznapi cselekvéseket, a társai viselkedését.

- Szűk körű érdeklődés.

A tárgyak funkcionális használata helyett, a tárgyak részletei kötik le, pl madzagok, kerek pörgetése, ajtónyitogatás. A jó képességű gyermekek gyakran egy meghatározott témában mutatnak kiemelkedő jártasságot, nagyfokú érdeklődést.

- Szimbolikus játék hiánya.

A „mintha” vagy szerep játékok helyett sorba rendezi a tárgyakat, saját logikája szerint szortírozza őket.

- Sztereotip mozgásos tünetek.

Izgatott állapotban gyakran jelentkeznek a repkedő kézmozgás, lábujjhegyen járás, előre-hátra hintázás, szokatlan testtartás.

- Szenzoros viselkedés furcsaságai.

Csökkent fájdalomérzés, szagolgatás, vizuális ingerkeresés

2. A fejlődési zavarok szűrése a bölcsődében

A bölcsődés korú gyermekek esetében alapvetően a házi gyermekorvosok és védőnők feladata a fejlődési elmaradásra felhívni a szülők figyelmét. Ha már diagnosztizálták a gyermek sajátos nevelési igényét, bölcsődei elhelyezésére integrált csoportokban és speciális csoportokban van lehetőség. Előfordulhat azonban, hogy egy kisgyermekről a felvételtől még nem derül ki a mássága és normál csoportba kerül. Ilyen esetekben csak a közösségbe járás során válik nyilvánvalóvá a bölcsődei szakembereknek, hogy a gyerek fejlődése nem a normál úton halad. A kisgyermeknevelők feladata ezekben az esetekben, hogy a gyermek másságát észrevegyék, a szülő figyelmét felhívják az eltérő fejlődésmentre és a korai intervenció fontosságára, valamint legjobb tudásuk szerint segítsék a gyermek csoportba való beilleszkedését is.

Annak, hogy a fejlődési zavar nem derül ki az intézménybe járás előtt több oka is lehetséges. Ahogyan Borbély rávilágít a szülő lehet objektív okok miatt (nem tudja) vagy szubjektív okok miatt (még nem szeretné tudni) tájékozatlan. (Borbély, 2012)

Adódik ez egyrészt a bölcsődés korosztály életkorából. Hiszen ha a gyanú fel is merül a gyerekekkel és családjával rendszeresen kapcsolatot tartó szakemberekben, sokszor még nem mondanak semmit, mert még nem biztosak a dolog kimenetelében. „Kétéves kor előtt a viselkedések mintázata még többnyire nem elég határozott ahhoz, hogy megalapozott diagnózist lehessen felállítani.” (Havasi, 2003, 6). Bízunk a fejlődésben, és a természetes érési folyamatokban, melyek hatására a gyermek idővel behozza lemaradását. Főleg akkor, ha a gyermek problémája nem mutatkozik meg külsőségekben, nincs látványos fizikai eltérés, „csak” a viselkedésbeli jellemzői utalnak a bajra. Ez azt jelenti, hogy ha a szülő nem is teljesen gyanútlan bölcsődekezdéskor, de általában ilyenkor még nem bizonyosodott meg róla, hogy valóban baj van-e. Sok esetben szakember ajánlotta a szülőknek a bölcsődébe járást is, hogy a kortársak közössége majd pozitív módon befolyásolja a gyermek viselkedését. Máskor a szülő valóban nem ismerte még fel, hogy probléma van. Azonban, ha a szülő már nem teljesen gyanútlan, az még nem jelenti azt, hogy fel is vállalja ezt a bölcsődei szakemberek előtt. Egyrészt bízunk a fejlődésben, reméli, hogy a gyermek kinövi furcsaságait, másrészt sokszor attól tartanak a szülők, hogy a gyermekük ezután nem járhat normál bölcsődei csoportba, és állapotának diagnosztizálása véglegesen megpecsételi a kicsi sorsát.

2.1.A kisgyermeknevelő szakmai kompetenciájába tartozó feladatok a másság felismerése terén

A bölcsődébe járó gyermekek esetében a kisgyermeknevelők feladatai közé tartozik a fejlődési napló vezetése, amelyben rögzítik minden gyermek fejlődési ütemét, azaz, hogy a fejlődési mérföldköveket, mikor éri el. A kisgyermeknevelők a fejlődési naplón kívül minden egyes gyermekről az egészségügyi törzslapon és a csoportnaplóban is rögzítik a gyermekkel kapcsolatos megfigyeléseiket, tapasztalataikat. Ha fejlődési problémát, elmaradást tapasztalnak, fontos, hogy jelezzék ezt a szülő felé, de nem a kisgyermeknevelők kompetenciája ennek diagnosztizálása. A szakemberek a szülővel verbálisan és írásban, az üzenő füzet segítségével is kommunikálnak a gyermekről.

A fejlődési zavarok szűrése a bölcsődében tulajdonképpen valódi team munka keretében valósul meg. A felismerésben a kisgyermeknevelőknek nagy szerep jut, hiszen ők vannak kapcsolatban a gyermekkel nap, mint nap és tapasztalják

azokat a tüneteket, amelyek fejlődési retardációra utalhatnak. A kisgyermeknevelőknek tisztában kell lenniük a tipikus gyermeki fejlődés mérföldköveivel és folyamataival. Hiszen csak így képesek felismerni az eltérő fejlődésű gyermekeket. A szülővel jó kapcsolatot kell kiépíteni, a bizalmát el kell nyerni, ahhoz, hogy elfogadja a kisgyermeknevelő javaslatát, miszerint egyéb szakembereket is bevon a gyermek problémájának pontosabb megállapítása érdekében. Az átlagtól való eltérést nehéz felismerni, mivel mindig van egy tól-ig intervallum a normál fejlődésben. A kisgyermeknevelőket a szakmai tapasztalatuk, alapos képzettségük segíti a helyes felismerésben.

Ha a kisgyermeknevelő a gyermek fejlődésében jelentős késést észlel, az első lépés tehát a jelzés megtétele elsősorban a szülő, másodsorban más szakemberek (bölcsődeorvos, pszichológus) felé. A bölcsődeorvosnak mindenképpen jelzik, ha problémát észlelnek. Ha nincs pszichológus a bölcsődében, a kisgyermeknevelő a bölcsődevezető és a bölcsődeorvos segítségével győzheti meg a szülőt, hogy forduljon minél előbb szakemberhez (az illetékes pedagógiai szakszolgálathoz, korai fejlesztő központhoz, szakértői bizottsághoz, neurológushoz, fül-orr-gégész szakorvoshoz stb.) a gyermek érdekében.

2.2. A pszichológus módszerei az adatgyűjtésre és a szűrésre

Amennyiben pszichológus is dolgozik a bölcsődékben, felé is jelezhetik a kisgyermeknevelők, illetve a bölcsődevezetők, ha problémát észlelnek. A pszichológus ekkor megfigyelést végez a gyermek saját bölcsődei környezetében és diagnosztikus teszteljárásokat is alkalmazhat a fejlődési késés mértékének objektív meghatározása érdekében. Természetesen a bölcsődei pszichológus mindezt a szülő tudtával és beleegyezésével teszi és ideális esetben a vizsgálatot a szülő jelenlétében végzi el. Ezt követően a szülőt tájékoztatja az eredményekről, szóban és írásban és szükség esetén javaslatot tesz arra, hová fordulhatnak a gyermek fejlesztése érdekében.

Az adatgyűjtés során a pszichológus részletes anamnézist vesz fel a gyermekről a szülővel, különös figyelmet fordít a szülés körüli eseményekre, a pszichomotoros fejlődés menetére, keresi a fejlődési zavarra utaló rizikótényezőket. A kisgyermeknevelőkkel is megbeszéli a gyerekkel kapcsolatos információkat, kérdéseket tesz fel. Áttekinti a kisgyermeknevelők gyermekről vezetett dokumentációját (egészségügyi törzslap, fejlődési napló, családlátogatásról, beszoktatásról szóló beszámoló). A megfigyelést a gyermek saját bölcsődei csoportjában végzi játéktevékenység, gondozási

műveletek, étkezés és az udvaron való tevékenység során. Ennek szempontjai: a társakhoz való viszony, a felnőttekkel való kapcsolat, kommunikáció, önállóság, a gondozási műveletek sorrendje rögzült-e, játéktevékenység, nagymozgás, finommozgás szintje. A megfigyeléshez több alkalomra van szükség. Amennyiben a szakember eltérést észlel, a megfigyelést kiegészítheti objektív módszerekkel, tesztekkel. A mentális funkciók, képességek mérésére a 0–3 éves időszakban skálákat alkalmaznak:

Brunet–Lezine-féle Pszichomotoros Skála, SEED Skála, Funkcionális Fejlődési Teszt (Hegedűs-Szondy és Popper), Denver Fejlődési Skála, Kiphard-féle szenzomotoros és pszichoszociális fejlődési táblázat, Szenzoros-integrációs bébiteszt, Vineland-féle szociális érettségi skála, Kommunikatív fejlődési adattár, Bayley–II., Bayley-III. Fejlődési Skála,

2.2.1. A Bayley-III Szűrőteszt bemutatása

A Bayley-III teszt 2018. januárban került bevezetésre a DMJV Egyesített Bölcsődei Intézményében és azóta főként ennek a rövidített, szűrőteszt változatát alkalmazzuk a megkésett fejlődésű gyermekek vizsgálatára, szűrésére. „A Bayley–III nemzetközi szinten az egyik legelismertebb mérőeszköz, amellyel a csecsemők és kisgyermekek átfogó módon vizsgálhatóak 1 hónapos kortól is egészen 3,5 éves korig. A gyermekek képességei 5 kulcsfontosságú fejlődési területen mérhetőek az alábbi skálák segítségével:

I. Kognitív skála: a szenzomotoros fejlődést, az explorációt, a manipulációt, a tárgyakhoz való viszonyt, a fogalomalkotást, az emlékezetet és a kognitív feldolgozás egyéb aspektusait méri.

II. Nyelvi skála: a nyelvi fejlődést vizsgáló skála a *Receptív* és *Expresszív kommunikációt* mérő feladatokból áll.

III. Motoros skála: a motoros fejlődést vizsgáló skála a *Finommozgás* és a *Nagymozgás* szubtesztekből áll.

IV. Társas-Érzelmi skála: a társas és érzelmi fejlődési mérföldkövek elérését méri; tartalmazza azokat a fejlődési állomásokat, amelyeket a gyermeknek az adott életkorban el kellett érnie. Felméri a gyermek érzelmi készségeit, úgymint önszabályozás és a világ iránti érdeklődés; szükségletek közlése; kapcsolatfelvétel másokkal; érzelmek célirányos és interaktív használata; érzelmkifejezés és gesztikuláció használata problémamegoldás céljából.

V. Adaptív Viselkedés skála: a gyermek egyre önállóbbá válásához szükséges funkcionális készségeit méri. A mért területek: a *Kommunikáció*

(beszéd, nyelv, hallási ingerekre irányuló figyelem, és nonverbális kommunikáció), *Közösségi élet* (otthonon kívüli tevékenységek iránti érdeklődés, valamint közösségi helyek, szolgáltatások használata), *Egészség és biztonság* (óvatosság, és a fizikai veszélyek kerülése), *Szabadidő* (játék, szabálykövetés és otthoni szabadidős tevékenységek), *Öngondoskodás* (evés, toalett-használat, fürdés), *Önirányítás* (önkontroll, utasítások követése és döntésképeség), *Funkcionális iskolai készségek* (betűfelismerés, számolás, egyszerű formák rajzolása), *Otthoni élet* (segítségnyújtás a felnőtteknek a háztartásban, a személyes tulajdon megóvása), *Társas* (másokkal való kapcsolat: jó modor, segítségnyújtás másoknak, érzelmek felismerése), és *Motoros* (helyváltoztatás és a környezet manipulációja). A készségterületek pontszámait összeadva összesített csoportpontokat kapunk, amelyek egyike az *Általános Adaptivitás Összpontszám (AAÖ)*, amely a gyermek adaptív fejlettségének összesített mutatója.”
(<http://www.oshungary.hu/hu/tesztkatalogus-oshungary/bayley-iii/>)

Az I-III. skálák pontszámait a gyermekkel történő játékos feladatok megoldása alapján tudjuk kiszámolni. A IV-V. skálákkal kapcsolatban a szülővel töltetünk ki kérdőívet és a szülők válaszai alapján értékeljük ki. A vizsgálat során a gyermek részéről megfelelő együttműködés szükséges, ezért a rapport kialakítása az első lépés. Ezt már a megfigyelés alkalmával is el lehet kezdeni kialakítani, a gyermekkel történő kapcsolatfelvétel által. Ideális, ha a gyermek saját bölcsődéjében, a kisgyermeknevelő és a szülő jelenlétében történik a vizsgálat. Három felnőttél azonban ne legyen több jelen. A bölcsődei pszichológus nem diagnosztizál, csak szűrést végez a kisgyermeknevelők vagy a szülők jelzése alapján. A szűrés eredménye szerint, szükség esetén további vizsgálatokra, szakemberekhez irányítja a szülőt gyermekével. A Bayley-III Szűrőteszten kapott pontszám alapján a szakember eldöntheti, hogy a gyermek veszélyeztetettnek számít-e a megkésett fejlődés szempontjából, illetve szükségesek-e további vizsgálatok. A fejlődési késés kockázata magas, mérsékelt vagy alacsony kategóriák vannak. A magas és mérsékelt kategóriába eső gyerekeknél további vizsgálatok indokoltak. A magas kockázatú gyermekeknél korai fejlesztés lehet szükséges, amihez a gyermek szakértői bizottságnál történő vizsgálatát kell kezdeményezni.

3. Korai intervenció

A korai fejlesztés a 0-6 éves korú, eltérő fejlődésű gyermekek tervszerűen felépített programja, mely komplex diagnosztikai vizsgálatot, gyógypedagógiai fejlesztést, tanácsadást és különböző terápiás szolgáltatásokat foglal magába. A korai időszak fontos, mivel az agyi plaszticitás miatt ekkor van a legkedvezőbb ideje a fejlesztésnek.

„A gyermek fejlődésében a korai időszaknak alapvető jelentősége van az idegrendszer érése, a létfontosságú szociális kapcsolatok formálódása szempontjából. A kora gyermekkori intervenció ezt az érzékeny időszakot használja ki, hogy megfelelő intervenciók eljárásokkal, pedagógiai-terápiás módszerekkel segítsék a kisgyermek fejlődési lehetőségeinek kibontakozását, bebizonyosodott, hogy az eltérő fejlődésű babák, gyermekek komplex fejlesztése annál hatékonyabb, minél korábbi életszakaszban kezdődik el.” (Tasnádi, 2008 p.24.)

A komplex korai fejlesztéshez (0-6 éves korig) a gyermek Megyei Szakértői Bizottságnál történő vizsgálata szükséges. „A szakértői vizsgálatot kérheti a szülő vagy a szülő egyetértésével

- a nevelési-oktatási intézmény

- a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény hatálya alá tartozó család- és gyermekjóléti szolgálat, család- és gyermekjóléti központ, bölcsőde, gyermekotthon, területi gyermekvédelmi szakszolgálat, nevelőszülői hálózat működtetője

- a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény hatálya alá tartozó fogyatékosok ápoló, gondozó otthona, fogyatékosok rehabilitációs intézménye, fogyatékosok nappali intézménye.”
(<http://www.hbmpsz.sulinet.hu>)

18 hónapnál fiatalabb gyermek esetén a Járási Szakértői Bizottság tesz javaslatot a korai fejlesztésre, őket kell felkérni ehhez:

„Tizennyolc hónapnál fiatalabb gyermek esetében korai fejlesztés és gondozás megkezdésére történő javaslattétel érdekében (neonatólógia, csecsemő és gyermek fül-orr-gégegyógyászat, audiológia, szemész, ortopédia és traumatológia, gyermek- és ifjúságpszichiátria, fizikális medicina és rehabilitációs orvoslás, orvosi rehabilitáció csecsemő- és gyermekgyógyászat szakterületen, illetve gyermek-neurológia szakorvos által felállított diagnosztikai vélemény és terápiás javaslat alapján.”
(<http://www.hbmpsz.sulinet.hu>)

Mozgásszervi vagy érzékszervi fogyatékoság (látási, hallási) megállapítására irányuló vizsgálat esetén az Országos Szakértői Bizottsághoz szükséges fordulni.

A Megyei és az Országos Szakértői Bizottság a gyermek sajátos nevelési igényét diagnosztizálja. „Sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi

vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.” (Nkt 4. § 25.)

Ha a gyermek esetében korai fejlesztést javasolnak, a bölcsődében a gyermek elhelyezése integrált vagy szegregált formában valósulhat meg. A sajátos nevelési igényű gyermekek gondozása-nevelése és korai fejlesztése a bölcsődében az intézményen belül történik a gyógypedagógusok által, egyéni illetve csoportos formában. 0–3 éves kor között: legalább heti egy, legfeljebb heti négy fejlesztésre jogosult a gyermek.

3.1. A korai intervenció során leggyakrabban alkalmazott terápiák, módszerek

Szenzoros integrációs terápia - Ayres terápia

Szenzomotoros neuroterápia, Katona-módszer

DSGM Dévény Speciális Manuális Technika – Gimnasztika Módszer

Hidroterápiás Rehabilitációs Gimnasztika - HRG módszer

TSMT I-II. (Tervezett Szenzomotoros Tréning): a HRG szárazföldi változata.

Konduktív pedagógia – Pető módszer

Tunyogi-féle játékterápia koraszülöttek számára

Bobath módszer

Vojta terápia

Tomatis módszer

Állatassisztált terápia

Ezek indikációi:

„Értelmi elmaradás: egyéni gyógypedagógiai fejlesztés és tanácsadás

Izomtónus zavarral járó megkésett mozgásfejlődés: DSGM terápia

Megkésett mozgásfejlődés: egyéni vagy csoportos fejlesztés, gyógytornász, szomatopedagógus irányításával.

Az egyensúly és a koordináció zavarával járó kórformák, magatartás, viselkedés probléma: szenzoros terápiák: Ayres, TSMT, HRG.

2-3 éves életkorban, ha a mozgássérültség a vezető tünet: konduktív terápia.”

(Dr. Bod Mária, Budapesti Korai Fejlesztő Központ in Tóth)

4. A szülők tájékoztatásának lépései eltérő fejlődésű gyermek esetében

Ha egy kisgyermek elkezd bölcsődébe járni, a tapasztalt kisgyermeknevelőnek hamar nyilvánvalóvá válhat, ha a kortársaihoz képest eltérő viselkedést produkál. Gyakran már az adaptáció időszakában látványosan megmutatkozhat a gyermek mássága. A szülővel történő fokozatos beszoktatás lehetőséget teremt a kisgyermeknevelőnek arra is, hogy a gyermekkel kapcsolatban tapintatosan ilyen téren is próbáljanak tájékozódni.

Mégis akármilyen nyilvánvalóak is a tünetek, érdemes megvárni a beszoktatási időszak végét. Egyrészt, hogy megbizonyosodjanak, hogy nem a szülőtől való szeparációra adott szélsőséges reakciókkal állnak szemben. Másrészt pedig a fokozatosság elvének betartása miatt, hogy ne egyszerre kelljen a szülők nyakába zúdítni a problémát. Fontos ez a szülők szempontjából, és a kisgyermeknevelők szempontjából is. A másság tényének közlése ugyanis mind emberi, mind szakmai szempontból nehéz kommunikációs helyzet, amire fontos felkészülni. Szerencsés esetben a kisgyermeknevelőknek nem egyedül kell megbirkózniuk ezzel a situációval, mert segítségükre lehet a bölcsődében dolgozó szakmai team: a gyermekorvos, pszichológus és nem utolsósorban a társ kisgyermeknevelő kollégája, valamint a bölcsődevezető is.

A probléma feltárása során a kisgyermeknevelőknek számolniuk kell a szülők esetleges ellenállásával. A szülők számára ez a helyzet ugyanis egy valódi krízis, mellyel nagyon nehéz szembenézni. „A probléma tagadása, a trauma tudomásulvételével szembeni ellenállás nem ismeretlen probléma a korai intervenció területén.”(Borbély, 2012, 58).

Minden szülő máshol tart a felismerésben, és elfogadásban és a helyzet kezelését ehhez kell igazítani. A helyzet komplexitása miatt nem is adható egyértelmű forgatókönyv, hogy hogyan járjunk el, de vannak olyan alapelvek, amiket mindenképpen érdemes betartani.

Az első a fent említett fokozatosság elve. Ez azt jelenti, hogy a szülőt a napi találkozások során tájékoztatni kell a gyermek viselkedésével kapcsolatban. Nagyon fontos, hogy a kisgyermeknevelők korrekt tájékoztatást nyújtsanak a szülőknek az észlelt tünetekről. A tájékoztatás során mindig a fejlődés jeleivel és a pozitív irányú változásokkal érdemes kezdeni, de emellett nem szabad

elhallgatni azokat a tüneteket sem, amikben a gyermek viselkedése eltér a kortársaitól. Ezek az információk a hitelességen kívül azért is nagyon fontosak, mert már előre jelezhetik a kisgyermeknevelők számára, hogy a szülő hol tart a probléma felismerésében.

A szóbeli tájékoztatáson kívül, a gyerekről vezetett írásos dokumentációban is meg kell jelennie a kisgyermeknevelő gyanújának. Részletesen le kell írni, hogy milyen viselkedésben nyilvánulnak meg a tünetek, csakúgy, mint azt, hogy milyen lépéseket kíván tenni az ügy érdekében.

Ha a kisgyermeknevelők megbizonyosodtak róla, hogy a gyermek problémája más szakember bevonását is igényli, akkor erről a szülőt tájékoztatni kell. Ennek legjobb módja, ha a kisgyermeknevelő egyéni megbeszélést kezdeményez a szülővel/szülőkkel. Ugyanis a megfelelő idő, és a négy szemközti helyzet biztosításával lehet a legtapintatosabban közölni a gyermekkel kapcsolatos észrevételeinket. Ha megoldható érdemes ilyenkor mindkét szülőt elhívni, mert ebben a sérülékeny helyzetben esetleg nem egyformán ítélik meg gyermekük állapotát, vagy utólag nem egyformán emlékeznek vissza a hallottakra, nem azonos módon értelmezik azt.

A tájékoztatás során szerencsés, ha a beszélgetés a szülő saját tapasztalatainak feltárásával kezdődik. Érdemes rákérdezni arra, hogy ő(k) milyenek látják gyermeküket, kitérni, hogy van-e valami, ami otthon problémát okoz számukra. Ideális esetben kapcsolódni lehet a bölcsődében tapasztaltakkal a szülő elbeszéléséhez.

A gyermekkel kapcsolatos megfigyeléseket tapintatosan, de tényszerűen kell elmondani, diagnózis felállítása nélkül! A közléseknek reálisan kell tükröznie a gyermek állapotát, nem kelhetnek túlzott optimizmust, és nem érdemes a probléma kimenetelével kapcsolatban sem jóslásokba bocsátkozni. Fontos kitérni arra is, hogy milyen bölcsődén belüli és intézményen kívüli segítséget tudunk ajánlani. A gyermek pszichológiai megfigyeléséhez és vizsgálatához mindig ki kell kérni a szülők hozzájárulását és beleegyezését.

A szülővel való találkozásról érdemes feljegyzést is készíteni, melyben kerüljön leírásra, hogy mi hangzott el a felek részéről, mit ajánlott a bölcsődei szakember, a szülő elfogadta vagy nem a javaslatot. A feljegyzés a gyerekről vezetett írásos dokumentációk közé kerüljön, amit írássunk alá minden jelenlévő féllel. A gyermek egészségügyi törzslapjába is kerüljön bejegyzésre, hogy a gyermek állapota alapján szükségesnek látjuk fejlesztő szakemberek bevonását.

5. A szülők reakciói sérült gyermek esetén

Sérült gyermek esetén a szülők nehezített szülőszerepbe kerülnek. Mint ahogy korábban már említettük, ez a helyzet, egy valódi krízis a szűkebb és tágabb család számára egyaránt, mellyel mindenki másképp birkózik meg. A pszichológiai szakirodalomban narcisztikus sérülésnek vagy az ego sérülésének nevezik azt az állapotot, mellyel a szülőknek meg kell küzdeniük, amikor azzal szembesülnek, hogy gyermekük, az ő létüknek kiterjesztése, nem olyan lett, mint amilyennek várták.

Ez a helyzet olyan mély válságot indukálhat, amely megrengeti saját magukban, gyermekük jövőjében és egész életükbe vetett hitüket. Stern ezt a szituációt képzet-úrnek nevezi (idézi Borbély, 2012), ami egy átmeneti állapot, amíg nem alakul ki az új helyzetre valamiféle válasz.

A helyzetet árnyalja, hogy a gyermek állapotának súlyossága nincs egyenes arányú összefüggésben a szülői reakciók szélsőségességével, a helyzet szubjektív megélésének súlyosságával. A szülők személyisége, megelőző élettörténete, vallásossága, a párkapcsolatuk minősége mind-mind befolyásolja a helyzettel való megküzdési képességüket.

„A sérült gyermek és a szülők viszonyát nem vizsgálhatjuk, mint különálló, a környezettől szeparált egységet. A gyermek egy családba születik bele, amely egy rendszerként működik.” (Nagy, 2007, 24). A speciális szükségletű gyermek mindenképpen változásra készíti az addig stabil rendszert, amely során valahogyan alkalmazkodni kell a kialakult helyzethez. Vannak családok, akik képtelenek a változásra, ilyen esetben számos újabb nehézséggel kell szembenézniük, akár a család szétesése is bekövetkezhet. De vannak jól működő ún. nyílt családok, akik adaptívabb megoldásokat dolgoznak ki idővel. (Nagy, 2007).

A sérülés tényének bebizonyosodásakor fellépő szülői reakciók a tárgyvesztés állapotában kialakuló gyászreakcióhoz hasonló. Több kutató leírja ennek a folyamatnak a szakaszait, de talán Elisabeth Kübler-Ross elmélete a legismertebb. Az első fázis a tragédia megtörténtekor fellépő sokk vagy elutasítás szakasza. A tagadás után a düh és a harag szakasza következik, amikor jellemzően felelőst vagy bűnbakot próbál találni a gyászoló, majd az alkudozás szakasza után a veszteség elfogadása is megtörténik. Ekkortól válnak képessé a tragédia után a veszteséggel kapcsolatos új szerepek betöltésére, a megfelelő életvitelre. Ha a tragédiát átélt személy minden szakaszon túljutott, akkor kialakulhat egy új egyensúlyi állapot, mely szerencsés esetben magával vonja, hogy a megpróbáltatások hatására növekszik én-ereje, fejlődik megküzdési képessége. A szakaszelméletben ez a belenyugvás stádiuma. Több szakirodalomban azt olvashatjuk, hogy a szülők

gyermekük másságával szembesülve ezeken a szakaszokon mennek keresztül. Borbély szerint a szülők nem feltétlenül sorrendben haladnak, és nem is járnak be minden szakaszt. A trauma feldolgozásának folyamatában lehetnek visszaesések is a gyermek állapotának megfelelően, és a helyzet teljes elfogadásáig nem is minden szülő jut el. Vannak azonban olyan esetek is, ahol a szülők úgy érzik, hogy gyermekük mássága miatt személyiségük gazdagodott, más dimenziót nyert az életük.

Azt azonban általánosan elmondhatjuk, hogy a helyzettel szembesülve tapasztalhatóak a legszélsőségesebb reakciók, majd ez idővel csillapodhat. Sokszor előfordulhat az is, hogy hosszabb nyugalmi szakaszok után újra nehezebb időszak következik. Az ambivalencia érzése általában sokáig megmarad, és a szülőknek nagyon sok pszichés energiát kell mozgósítaniuk, hogy a bennük dúló ellentétes érzelmeket valamiképpen koordinálni tudják.

Gyakori reakció főleg kezdetben, hogy a problémával való szembenézés lehetetlensége a szülő részéről hibás magatartásmintákat és kóros feldolgozási folyamatokat alakít ki. (Borbély, Jászberényi, Kedl, 2000).

Sokszor tapasztalható, hogy a szülők a tünetek hallatán azzal próbálják elhárítani a gyanút, hogy az csak öröklött diszpozíció, vagy negatív személyiségjegy, esetleg a gyermek helytelen nevelésének következménye. A férjem is éppen ilyen volt - mondják sokszor - , vagy lusta, dacos, esetleg elkapattuk, elkényeztettük stb.

Érdekes módon sokszor a rettegett diagnózis felállítása után csendesülnek a szülőkhöz ezek az érzések. Mert akármilyen nagy sokk is ennek tudomásul vétele, mégis így magyarázatot kaphatnak a gyermekük sokszor furcsa vagy kezelhetetlen viselkedésére. Mentésülhetnek a büntudattól, amit nemegyszer a környezet is sugall, hogy ők rontottak el valamit, vagy „nem nevelték meg” a gyermeket. Nem mellékesen elkerülhető, hogy a gyermeket hibáztassák „neveletlenségéért”, ezzel a másodlagos sérülések kialakulásának veszélye is csökken.

A gyermek állapotára adott szülői reakciók különböző mintázatot mutatnak, mely attól is függ, hogy mikor derül ki a probléma, illetve mennyire vannak látványos tünetek már a születés után.

A bölcsődében a kisgyermeknevelőknek általában azokkal az esetekkel kell megbirkózniuk, ahol csak a fejlődés későbbi szakaszában jelentkező viselkedési gondok utalnak a gyermek másságára. Ezek a gyermekek általában az autizmus spektrum zavar tüneteit hordozzák. A diagnosztizált esetek száma évről-évre növekszik. Borbély szerint az autizmussal élő gyermekek szülei egy sajátos csoportot képeznek az elfogadás szempontjából. Ugyanis ezek a gyerekek fizikálisan egészségesen születnek, és a gondok csak később

jelentkeznek jól körülhatárolhatóan a fejlődés bizonyos területein (kommunikáció, társas kapcsolatok, irányíthatóság). A szülők, így amíg lehet, elháríthatják maguktól a problémával való szembenézést, és abban reménykedhetnek, hogy a gyermekük majd idővel kinövi a furcsaságait, vagy a kortársak közössége előmozdítja a pozitív irányú fejlődést. A gyermek diagnosztizálása így általában késik, mert a szülők mindent megtesznek azért, hogy ezt elkerüljék, és a gyermek ne legyen „megbélyegezve”. Ezekben az esetekben gyakran előfordul, hogy a kisgyermeknevelőknek, gyermekorvosoknak, pszichológusoknak a legjobb szándék és a legnagyobb szakmai felkészültség ellenére sem sikerül a szülőben belátást kialakítani a gyermek problémájával kapcsolatban. A szülők, amíg lehetséges tagadják a probléma létét vagy súlyosságát és gyakran más szakembert keresnek, netán kivesszik a gyermeket a bölcsődéből vagy más gyermekorvosi körzetbe iratkoznak. Ők azok, akik általában majd csak akkor keresnek és fogadnak el segítséget, ha a gyermek már nem mehet tovább normál óvodai vagy iskolai közösségbe.

6. A kisgyermeknevelők szakmai kompetenciájába tartozó feladatok, ha sajátos nevelési igényű (SNI-s) gyermek van a csoportjokban

Ha a normál bölcsődei csoportba tartósan vagy átmenetileg sajátos nevelési igényű kisgyermek is jár - a fentebb részletezett okok miatt -, akkor fel kell készülni a kisgyermeknevelőknek, hogy a rendszeresen végzett napi feladataikon túl, speciális feladatokat is ellássanak. Természetesen csak olyan dolgokat vállalhatnak fel, amelyek összeegyeztethetőek a bölcsődei nevelés-gondozás módszereivel, és nem sértik a csoportba járó többi kisgyermek érdekét.

Kiemelt jelentőséget kap ilyenkor a szakszerű dokumentáció vezetése, mert ezek segíthetik a gyermeket diagnosztizáló, majd fejlesztő szakemberek munkáját is. A gyermekről készült feljegyzéseknek hűen kell tükröznie az egyes funkcióterületek aktuális fejlettségét, és a gyermek állapotát jelző tüneteket is. A kisgyermeknevelő által a fejlődési naplóban folyamatosan vezetett leírások és az összefoglaló gyermekképek mellett szükség lehet egyéb jellemzésre is. Ha sor kerül szakértői vizsgálatra, a bizottság munkáját segíti a gyermekről készült átfogó jellemzés, melynek tartalmaznia kell az eltérő fejlődésmenet jellemzői mellett egy longitudinális összefoglalót is, melyből kiderül, hogy a gyermek milyen területeken mutat fejlődést a bölcsődébe járás kezdete óta.

A bölcsődei intézményi nevelés sok előnnyel jár a normál és sérült gyermekek fejlődésére nézve egyaránt. Az ingergazdag környezeti feltételek biztosítása, a

nagymozgásos eszközök bő kínálata, a finommozgást fejlesztő játékok alkalmazása egyaránt hozzájárulnak a gyermekek optimális mozgásfejlődéséhez. Az ölbeli játékok, a mondókák, dajkadalok, mesék, versek, valamint a gyermekekkel való folyamatos kommunikáció a beszédfejlődésre ösztönzik a gyermekeket. A szociális viselkedés fejlődéséhez a közösségben történő szocializáció nagyban hozzájárul. A bölcsődéskor végére egyre gyakoribb az együttjátszás. A társas együttélés szabályainak elsajátítása, az önállóság kibontakozása (étkezés, öltözködés terén) is megtörténik a bölcsődés évek alatt. A bölcsődében a nevelés-gondozás során általánosan alkalmazott alapelvek, valamint a nevelés sajátos feltételei, mint a saját kisgyermeknevelő rendszer, az egyéni bánásmód elve, a folyamatos napirend, általában már önmagukban is pozitív módon befolyásolják a különböző fejlődési zavarral küzdő kisgyermek fejlődését is. Ugyanis az állandóság és a biztonság megteremtése, a fokozatosság megvalósítása, és a helyesen kialakított napirend minden kisgyermek életében nagyon fontos szerepet játszik. Emellett azonban szükség lehet speciális módszerek elsajátításra és alkalmazására is. Fontos megismerni, hogy milyen eszközökkel és módszerekkel lehet a leginkább előmozdítani egy másként fejlődő kisgyermek beilleszkedését a csoportba.

A protetikus (támogató, segítő) környezet megteremtésének főbb elemei - többek között a vizuális segítség és a struktúra (Rácz, 2011) - talán azok, melyek a legkönnyebben beépíthetők a napi gyakorlatba.

A strukturáltság megteremtése szempontjából sokat segít, hogy a csoportszobák a normál bölcsődei csoportokban is különböző funkciók szerint vannak felosztva. Külön helye van a babakonyhának, építésnek, nagymozgásos játékoknak és az alkotó tevékenységeknek, pihenésnek, képeskönyv-nézegetésnek is. A térnek ez az elkülönítése minden gyermeknek segít abban, hogy tudják, hogy milyen tevékenységet hol végezzenek, de különösen fontos ez egy nem neurotipikusan fejlődő kisgyermek számára. További segítséget lehet biztosítani azzal is, ha nagyméretű hívóképeken is megjelenik, hogy hol vannak a különböző tevékenységek helyei.

Ideális az is, ha a puhasarkon kívül egyéb elkülönülésre szolgáló helyről, eszköztől is gondoskodunk. Jó szolgálatot tehet például a gyermekméretű forgószék lehúzható ernyővel vagy egy forgótölcser, amibe nem csak bele lehet ülni, hanem alá is lehet bújni, de akár egy „kuckósított” üres polc is. Egy fal felé fordított asztal segítségével pedig az elmélyültebb játéktevékenység kialakulását mozdíthatjuk elő.

A térbeli tájékozódáshoz nyújt szintén segítséget, ha a gyermekek jelén kívül, fényképük is látható az öltözőszekrényen, törölközőtartón, fektetőn vagy az asztalon is, jelölve ezzel az étkezésnél a helyét.

Az események kiszámíthatósága szempontjából sokat tehetnek a kisgyermeknevelők azzal is, ha a napirendben az egyes tevékenységek sorrendjét vizuálisan is megjelenítik. Minél kisebb egy gyermek annál konkrétabbnak kell lennie az egyes eseményeket jelölő szimbólumnak, így bölcsődéseknél valódi tárgyakat érdemes használni. A tárgyas napirend azonban csak akkor működik, ha a gyermek már tudja a tárgyakat az adott tevékenységekhez kötni pl: kanál-étkezés, törölköző-mosakodás, pelenka-pelenkacsere, cipő-öltözködés.

A napirendi események önálló kivitelezését folyamatábrákkal vagy megfelelő sorrendbe helyezett tárgyakkal lehet könnyebbé tenni. A folyamatábrák egyenként, logikus sorrendben tanítják a gyermeknek például a kézmosás vagy az öltözködés helyes végrehajtását.

Ideális esetben a bölcsődében alkalmazott módszereket a szülők az otthoni gyakorlatba is beépítik, ami a gyermek számára jelentősen megkönnyíti az elsajátítás folyamatát.

Mindezek mellett a kisgyermeknevelőknek nem csak a speciális szükségletű kisgyermeket kell segíteni a beilleszkedés folyamatában, de nemegyszer a szülőket is az elfogadás útján. A szülő a mássággal való szembesülésnek ebben a korai szakaszában még általában reménykedik a gyermeke állapotának pozitív irányú változásában. Nagyon fontos feladat ezért, hogy a kisgyermeknevelő az objektivitás talaján maradjon az együttérzés mellett. A szülőt segíteni kell, hogy reális képet alakíthasson ki gyermekéről, és hogy el tudja fogadni a másságával együtt. A kompetencia határokat tiszteletben tartva szükség esetén nevelési tanácsadással is kell szolgálni, ha a szülő igényli a segítséget valamilyen speciális nevelési probléma megoldásában.

Ez a helyzet kétségtelenül többlet terheket ró a kisgyermeknevelőkre, hiszen képzettségüket a normál fejlődésmenetű kisgyermek neveléséből és gondozásából szerezték. Ezért is nagyon fontos, hogy az autodidakta ismeretszerzés lehetőségén túl szervezett formában is kapjanak segítséget. Kommunikációs tréninggel, tanfolyamokkal, esetmegbeszélő csoportok szervezésével, hospitálási lehetőségek biztosításával hatékonyan támogatható a felmerülő speciális igényeknek megfelelő feladatok ellátása.

Felhasznált irodalom:

- Autizmus Alapítvány Honlapja (<https://www.autizmus.hu/>)
- A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja (2017) (www.magyarbolcsodek.hu/.../Bolcsodei%20nevelés-gondozás%20országos%20alapprogram)
- Bayley, Nancy (2006): Technikai kézikönyv Bayley Scales of Infant and Toddler Development 3. kiadás Magyar adaptáció: Kő N., Mészáros A.; Rózsa S.; Kalózi-Szabó Cs., Nagy B. (2017) Budapest
- BNO 10 zsebkönyv (1996) Animula Budapest
- Borbély Sjoukje (2012): A szülők és mi, Budapesti Korai Fejlesztő Központ
- Borbély Sjoukje (2018:) Szakemberek a szülőkkel, Budapesti Korai Fejlesztő Központ
- Borbély Sjoukje-Jászberényi Márta-Kedl Márta (2000): Szülők könyve -Értelmileg sérült kisgyermek nevelése, Medicina Könyvkiadó Rt, Budapest
- Dr.Büki György, Dr.Gallai Mária., Dr.Paksy László (2004): A pszichomotoros fejlődés zavarainak felismerése és ellátása az alapellátás gyakorlatában 2. sz. Módszertani levél Országos Gyermekkegészségügyi Intézet (OGYEI, 2004)
- Cole Michael, Cole Sheila. R. (2003): Fejlődéslélektan Osiris Kiadó, Budapest
- Danis Ildikó, Farkas Mária, Herczog Mária, Szilvási Léna (szerk.) (2011a): Biztos Kezdet Kötetek I. A génektől a társadalomig: a koragyermekkorai fejlődés szinterei. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
- Danis Ildikó, Farkas Mária, Herczog Mária, Szilvási Léna (szerk.) (2011b): Biztos Kezdet Kötetek II. A koragyermekkorai fejlődés természete – Fejlődési lépések és kihívások. Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
- Ferenczi Beáta (szerk.) (2013): Szeretve nevelni – kézikönyv (nem csak) befogadó szülőknek Szent Lukács Görögkatolikus Szeretetszolgálat

- Dr Gallai Mária (2013): Az autizmus spektrum zavar korai tünetei,(Medicalonline medicalonline.hu/)
- Havasi Ágnes (2003): Vizuális segítség autizmussal élő személyek kommunikációjának fejlesztésében, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány (mek.oszk.hu/10600/10681/10681.pdf)
- <http://www.oshungary.hu/hu/tesztkatalogus-oshungary/bayley-iii/>
- Katona Ferenc (1974): Fejlődésneurológia es neurorehabilitáció. Medicina Kiadó, Budapest
- Dr Kolozsváry Judit (2002): Más gyerek, szülő, pedagógus, Okker Kft, Budapest
- Kulcsár Mihályné (2014): A tanulás öröm is lehet, Magánkiadás, Bicske
- Dr Nagy Beáta (2007): Pszichoterápia és rehabilitáció a gyermekellátásban a speciális szükségletű gyermekekkel végzett vizsgálatok tükrében, Didakt Kft, Debrecen
- Nkt 4. § 25. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100190.TV>
- Ranschburg Jenő (2009): Szülők könyve, Saxum Kiadó, Budapest
- Rácz Zsuzsanna (2011): Modellprogram az autizmussal élő gyerekek óvodai integrációjának elősegítéséhez, Akadály nélkül, (www.educatio.hu/bin/content/tamop311/download/tamop.../modellprogram.pdf)
- Salamon Jenő (1993): A megismerő tevékenység fejlődéslélektana, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Dr Takács Bernadett (2001): Gyermek játék terápia–Az integratív játék módszere-, Okker Kiadó Kft,
- Tasnádi Ágnes (2008): A pszichés fejlődés zavaraival küzdők nevelésében, oktatásában, fejlesztésében alkalmazott eljárások <http://docplayer.hu/669725-Munkanyag-tasnadi-agnes-a-psziches-fejlodes-zavaraival-kuzdok-neveleseben-oktatasaban-fejleszteseben-alkalmazott-eljarasok.html>
- Tájékoztató a szakértői bizottságok tevékenységével kapcsolatban
- <http://www.hbmpsz.sulinet.hu/t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%A1s-az-ell%C3%A1t%C3%A1sr%C3%B3l>

- Tóth Anikó: Fejlődés-fejlődési zavartól a komplex gyógypedagógiai fejlesztés és tanácsadásig
- http://mindenkinekbecsengettek.hu/sites/default/files/toth_aniko.pdf
- Zahari Imréné-Moldvay Olívia (2016) Autisztikus gyermek a bölcsődei csoportban- Esetmegbeszélő csoport anyaga
- Zahari Imréné-Moldvay Olívia (2010) Hogyan mondjam el – Esetmegbeszélő csoport anyaga